

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VENDSYSSEL 1984

NU & DA

VENDSYSSEL
NU OG DA 1984

VENDSYSSEL HISTORISKE MUSEUM . 1984

Vendsyssel nu og da 1984 - nr. 8.

Tidsskrift om Vendsyssels natur,
kunst og kulturhistorie.

Redaktion og tilrettelæggelse:

Niels Bendsen, Palle Friis, Per Lysdahl
og Mogens Thøgersen.

Sats: Baskerville.

Tryk: Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring.

Bogbinderarbejde: Thomas Jensen og søn, Hjørring.

Oplag: 2000 eksemplarer.

Copyright: Vendsyssel historiske Museum, 1984.

ISSN 0105-2608

Indhold

Kim Aaris-Sørensen: En isbjørn i Vendsyssel.....	5
Tine Trolle-Lassen: Sociale forskelle i jernaldersamfundet i Vogn	10
Christen Lynge Nørrelykke: Slangen i kvindens billede	24
Åse Friis og Ellen Nielsen: Noget om fødsel og døb	48
Magne Andersen: Malmgryde med indhold. Et krigsdepotfund fra Ejås i Bindslev sogn	84
Chr. Martinussen: Besætningen på »Prøven« af Hjørring	92
Karl Herman Hansen: Replikker fra en gårdsangers liv.....	112
H. P. Jensen og Svend Thomsen: Maleren i møllen	118

En isbjørn i Vendsyssel

af Kim Aaris-Sørensen

Hvem er ikke på ét eller andet tidspunkt blevet præsenteret for historien om turisten fra det sydlige udland, der under sit første ophold i Danmark udtaler en dybtfølt skuffelse over den totale mangel på isbjørne i by- og gadebilledet. Hjørring er den by, der kommer nærmest ved at kunne afhjælpe denne skuffelse, idet man på Vendsyssel historiske Museum huser de eneste kendte jordiske rester af en vildtlevende syddansk isbjørn. Denne bjørn har vitterlig vandret frit rundt i Vendsyssel, men da det har vist sig at være 11.000 år siden, er det jo et spørgsmål, hvor mange mennesker - om overhovedet nogen - der fik det at se. Det efterfølgende skal handle om denne vort lands eneste

forhistoriske isbjørn, lidt om selve fundet, lidt om tolkningen af det, og lidt om det miljø den var en del af i Vendsyssel for 11.000 år siden.

1. oktober 1929 besøger geologen V. Nordmann Vendsyssel historiske Museum og bliver her af Holger Friis præsenteret for en underkæbe af en bjørn, som samme år er skænket museet af broderen Valdemar Friis. Kæben var blevet fundet af statshusmand Johannes Larsen, Asdalgaard Mark, i forbindelse med grusgravning en halv snes år tidligere. Han gravede dengang grus på den vestlige side af Kjul Å på gården Mølgaards område, 500 m nord for Asdalgaard. Holger Friis er bekendt med denne egns senglaciale aflejninger og for-

moder derfor, at kæben må stamme fra en isbjørn. (Senglacial er lig med istidens afsluttende fase i Danmark og strækker sig i tid fra 13.000 til 10.000 år før nu). Nordmann får lov til at låne kæben med til Zoologisk Museum i København, hvor zoologen M. Degerbøl kan bekræfte denne antagelse - det drejer sig virkelig om en venstre underkæbehalvdel af en isbjørn.

Herpå tager Nordmann igen til Vendsyssel - hvilket man jo ikke kan gøre tit nok - og får fundstedet udpeget af finderen. Det står hurtigt klart for Nordmann, at kæben ikke primært har hørt til i det gruslag, hvor Johannes Larsen fandt den. Den må være udvasket andetsteds og ført

Fig. 1. Venstre halvdel af en 11.000 år gammel isbjørneunderkæbe fra Asdal i Vendsyssel.

til gruset. Han regner derfor ikke med at kunne finde mere af skelettet, og der er da også blevet fjernet grus over et stort område, uden at flere knogler er dukket op. Han foretager derimod en mindre, men omhyggelig, geologisk undersøgelse af lokaliteten, som får afgørende betydning for senere tolkninger af fundet.

Året efter, i 1930, publicerer Nordmann og Degerbøl fundet i Videnskabelige Meddelelser fra dansk naturhistorisk Forening, hvor de efter

en grundig diskussion af fundomstændighederne konkluderer, at der er størst sandsynlighed for, at kæben er udvasket af *senglaciale* lag. Hermed fik isbjørnen fra Asdal sin plads i litteraturen og i vort samlede billede af den *senglaciale* dyreverden i det nordjyske, sammen med fund af andre arktiske dyr såsom hvaler, sæler og hvalrosser. Sådan stod sagerne så i henved et halvt århundrede. De forbehold, Nordmann og Degerbøl oprindeligt havde anført med hensyn til Asdal-bjørnens *senglaciale* oprindelse blev ofte glemt, men ligeså ofte blev det dog også beklaget, at dette spændende fund ikke var fundet på

»primært leje«. Kæben var jo omlejret og det ovenikøbet i gruslag, hvis øverste del synes forurenset med materiale udskyllet fra Asdal Voldsteds store kunstige søer, som i middelalderen tjente som et led i borgens forsvarsværk. Skeptikere havde svært ved helt at udelukke muligheden af, at isbjørnen kunne have været en fyrstegave, skænket manden på Asdal-borgen engang i historisk tid. Her spillede det også en rolle, at kæben var så usædvanlig velbevaret.

I mellemtiden dukkede der en ny dateringsmetode op, som skulle komme til at revidere mange af vore »forhistoriske« opfattelser, nemlig kul-

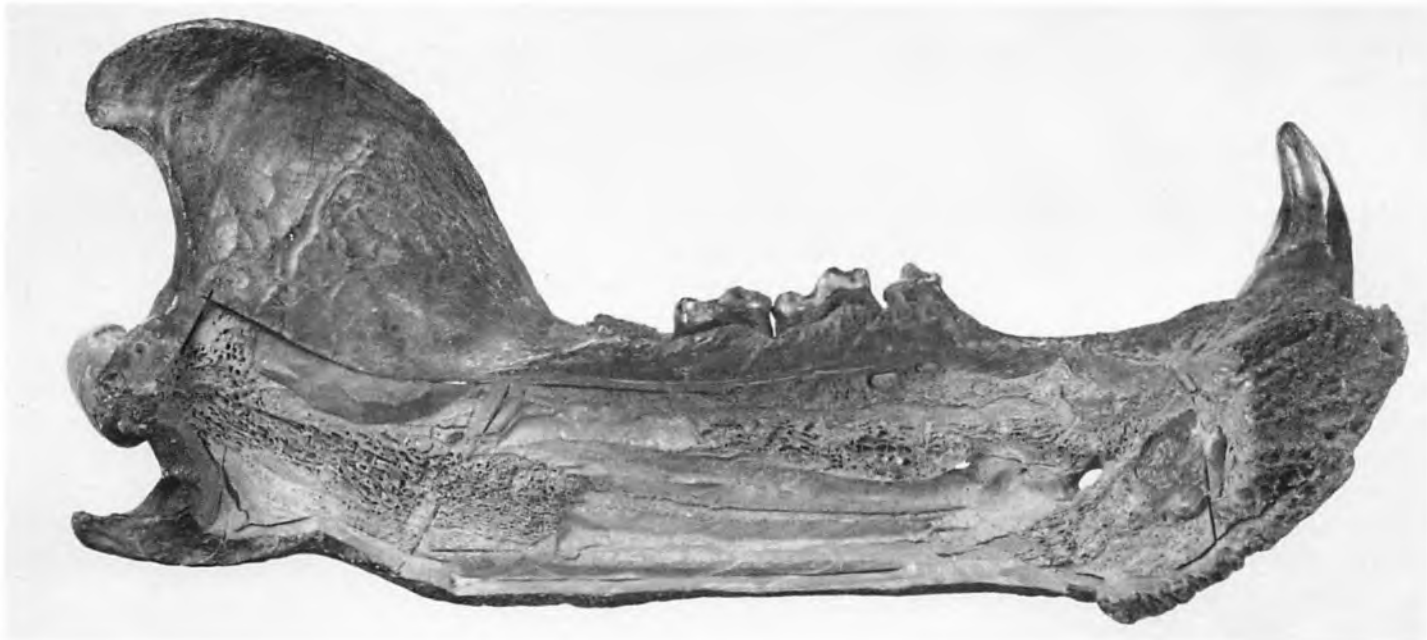

Fig. 2. Indersiden af underkæben visende arret efter udskæringen af ca. 100 g knogle til brug for C-14 dateringen. Kæben er siden rekonstrueret ved hjælp af en afstøbnig, der blev taget før udskæringen.

stof-14 metoden. Blandt andet måtte vi revidere vores opfattelse af de bekendte fund af hvalrostænder fra stranden ud for Rubjerg Knude ved Lønstrup klint, idet én af disse blev kulstof-14 dateret og viste sig kun at have en ca. 400 år på bagen og således formodentlig måtte stamme fra et strandet handelsfartøj.¹⁾

På den baggrund rettede Zoologisk Museum i slutningen af 70'erne en

henvendelse til Vendsyssel Historiske Museum og bad om lov til at lade Asdal-isbjørnen C-14 datere. De to museer blev enige om, at usikkerheden omkring dette fund nu måtte ryddes af vejen én gang for alle.

Som det første skridt i dateringsproceduren lod vi et par gram af kæbens knoglevæv analysere for kvælstof på Danmarks Geologiske Undersøgelse. Analysen viste et højt kvælstofindhold, hvilket tydede på et højt indhold af organisk materiale i knoglen, hvilket igen er en forudsætning for en pålidelig C-14 datering. Herefter blev 100 g af kæbens inderside skåret ud og overgivet til Kulstof-14

Dateringslaboratoriet i København. Svaret herfra forelå i maj 1982 og gav som resultat en alder på 11.100 \pm 1650 år før nu, hvilket svarer til den forbigående lidt varmere periode af sen-glacialtiden, som betegnes Allerød-tid.

Med denne datering på bordet foretog Kaj Strand Petersen (Danmarks Geologiske Undersøgelse) og undertegnede en revurdering af isbjørnefundet.²⁾

Kystliniens forløb i Vendsyssel i sen-glacialtid opstod som et resultat af på den ene side de vældige vandmasser, som blev frigivet ved isens afsmeltning, og så på den anden side

den kraftige hævning af landet, der fandt sted nu da det var blevet befriet for iskappens tryk. Disse begivenheder er kendt i store træk, men langt fra i detaljer. Ved at inddrage en lang række C-14 dateringer af diverse muslingefund fra forskellige niveauer i det senglaciale Vendsyssel og gøre rede for havdybderne på basis af de enkelte muslingers dybdekrav kan det imidlertid vises, at vores isbjørnekæbe oprindeligt må være aflejret på land og ikke i en senglacial kystklint, som tidligere antaget. Kjul Å, lokaliteten, hvor isbjørnen blev fundet, viser sig at have ligget over havniveau allerede flere hundrede år før isbjørnen dukkede op på de kanter. Kæben blev fundet på +14 m over nutidigt havniveau, men det kan vises, at havniveauet i isbjørnens levetid har ligget på under +2 m.

Havet har imidlertid ikke ligget så frygtelig langt væk fra findestedet og har på dette tidspunkt - et par tusinde år efter den egentlige istid - ændret sig fra et rigtigt ishav til et mere tempereret hav. Ændringen afspejles bl.a. i muslingefaunaen, og havets gennemsnitstemperatur skønnes at gå fra minus til plus grader. Der har dog stadig flydt en del isbjerge rundt på vandet, og arktiske sæler og hvaler er fundet fra datidige danske, såvel som svenske, kystaflejringer.

På landjorden tegnede dyrene et broget billede set med nutidens øjne.

Der var arter, som vi idag forbinder med tundraområder, side om side med arter, der idag tilhører nåleskovsområder, stepper eller blandet løvskov. Man kunne bl.a. se dyr som desman, snehare, steppeegern, bæver, ulv, brun bjørn, isbjørn, jærv, kæmpehjort (uddød), elsdyr, rensdyr og bison. Denne »sære« økologiske blanding, som vi også erkender i det senglaciale vegetationsbillede, hvor åbne græsarealer veksler med træ- og buskområder, benævnt: parktundra, har ikke sit sidestykke nogetsteds i dag. Vi kan nemlig ikke finde områder idag med samme miljømæssige forudsætninger, som gjaldt dengang, hvor Danmark var præget af indlandsisens nærhed, men samtidig også præget af den relativt store solhøjde, som er karakteristisk for vore breddegrader, og som gør direkte sammenligning med nutidige arktiske forhold urimelig.

Men hvorom alting er, så indgik der altså arktiske elementer i vor senglaciale fauna, og isbjørnen fra Vendsyssel er nu med sin nye datering placeret som én af vore fornemste repræsentanter herfor.

Andre fossilfund af isbjørne er yderst sjældne. Selv har vi som sagt kun Asdal-bjørnen, i Norge har man ligeledes ét enkelt fund, hvorimod man i Sverige er rigere forsynet, nemlig med 8 fund - 2 fra Skåne, 1 fra Halland og 5 fra Bohuslän. Det nor-

ske fund samt fire af de svenske er som den danske isbjørn blevet C-14 daterede og fordeler sig i tiden mellem 12.700 og 10.500 år før nu, d.v.s. dækker stort set hele senglacialtiden.

Asdal-kæben er usædvanlig velbevaret og repræsenterer en meget stor hanbjørn, der opnåede en alder på omkring en halv snes år. De største isbjørne finder man idag i den sydlige Alaska-bestand, og sammenligner man dimensionerne af deres kæber med Asdal-kæben, vil man se, at dens ligger godt over de nutidige kæmpers gennemsnitsmål. Asdal-bjørnen er således alt i alt et enestående fund.

NOTER

1. Møhl, Ulrik: Hvalrosfundene ved Rubjerg Knude. Vendsyssel Årbog, 1975.
2. Aaris-Sørensen, Kim, & Petersen, Kaj Strand: A Late Weichselian find of polar bear (*Ursus maritimus Phipps*) from Denmark and reflections on the paleoenvironment. Boreas, Vol. 13, 1984.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 og 2 er fotograferet af Geert Brovad.
Fig. 3 er fotograferet af Chr. Vibe.

Fig. 3. Isbjørn i sit rette element. Kunne være Vendsyssel for 11.000 år siden, men er dog Melvillebugten, Nordgrønland.

Sociale forskelle i jernalder-samfundet i Vogn

af *Tine Trolle-Lassen*

Et af Vendsyssels mest betydningsfulde fund fra den ældre jernalder, Vogn-gravpladsen i Mosbjerg sogn, har for nylig været genstand for analyser, der omfatter såvel oldsagsmaterialet som knoglerne af de begravede individer. Resultaterne af disse studier suppleret med almen viden om perioden iøvrigt har givet nye spændende oplysninger om menneskenes ind-

byrdes forhold, d.v.s. den sociale struktur i datidens samfund. Undersøgelserne og deres resultater skal i det følgende gennemgås i store træk.

Vogn-gravpladsens grave

Gravpladsen, der omfatter 123 grave fra ældre jernalder, er blevet udgravet af flere gange i perioden 1904 til

1980. De fleste af gravene er undersøgt af Vendsyssel historiske Museum ved Valdemar Friis, Holger Friis, Jens-Henrik Bech og Anne-Louise Olsen. Desuden har Nationalmuseet foretaget udgravninger ved Ole Klindt-Jensen. Pladsen betragtes nu som totaludgravet, og forskellige forhold tyder på, at der kun har eksisteret få grave ud over de undersøgte.

Fig. 1. Vogn-gravpladsen er beliggende på en sydøstvendt bakkeskråning på overgangen mellem det vendssyselske bakkeland og den høvede stenalderhøvd. De første store udgravninger fandt sted i 1910 under ledelse af Holger Friis. På fotografiet er opstillet personer til markering af fundstederne for de undersøgte grave.

Fig. 2. Udgravningerne fortsatte 40 år senere, også denne gang under ledelse af Holger Friis. Her ses sønnen, Palle Friis, under udgravning i 1950.

Fig. 3. I 1953 og 1955 foretog Nationalmuseet ved Ole Klindt-Jensen udgravninger i Vogn, og endelig blev pladsen særdigudgravet ved Jens-Henrik Bechs og Anne-Louise Olsens store udgravninger i perioden 1974-80. Her ses en situation fra udgravningerne i 1975.

Hovedparten af gravene, omkring 113, ser ud til at udgøre en ubrudt anvendelse af gravpladsen i tiden omkring Kristi fødsel. Dette tidsrum kan indkredses til at have strakt sig over 50 til 100 år. Ifølge den arkæologiske periodeinddeling befinder vi os i slutningen af førromersk jernalder.

På dette tidspunkt var ligbrænding den enerådende gravsik i Vendsyssel. På Vogn-gravpladsen findes der to slags ligbrændingsgrave: urnebrandgruber og brandgruber. Ved førstnævnte gravform fyldes en urne med ligbålsrester omfattende såvel knogler som gravgods og nedsættes i

gravgruben, almindeligvis på et kompakt lag lerkarskår. Som oftest fungerer et lerkar som urne, men undertiden har en beholder af et nu forsvundet organisk materiale tilsyneladende været anvendt. I den anden gravform, brandgruben, ligger ligbålsresterne spredt i hele gravgruben – de brændte ben, lerkarskår og andet gravgods blandet sammen. På Vogn-gravpladsen er en tredjedel af de førromerske grave urnebrandgruber, mens to tredjedele er brandgruber.

I omkring en fjerdedel af gravene findes kun lerkar som gravgods, mens en anden fjerdedel ud over ler-

kar indeholder en ligeægget jernkniv. Den resterende halvdel af gravene er udstyret med fra to til ni forskellige oldsagsformer. Foruden lerkar og knive drejer det sig om bennåle, fibler (en slags sikkerhedsnåle med smykkefunktion), bælteudstyr, fingerringe, forskellige redskaber, våben og en enkelt spore.

Tre fjerdedele af de grave, hvis brændte ben er undersøgt, viser sig, foruden brændte ben af den døde selv, at indeholde rester af en medgivet eller fortæret dyresteg i form af brændte knogler.

Fig. 4 og 5. Urnebrandgrube, Vogn, fund 92, udgravet i 1978. På billedet yderst til venstre ses graven under udgravning. På næste billede er urnen under tømning på Vendsyssel historiske Museums konserveringsafdeling. I urnen ses brændte ben og en jernkniv.

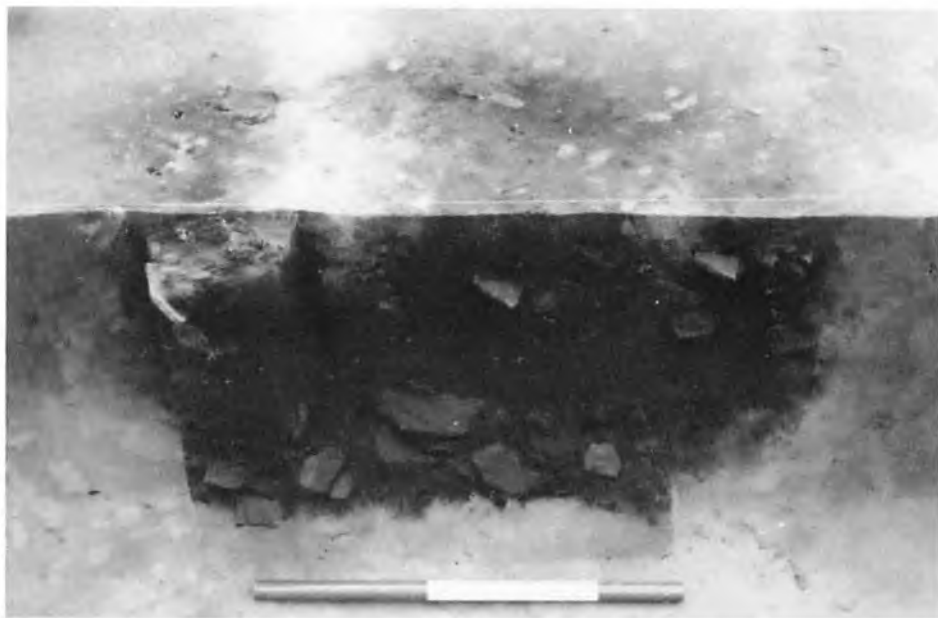

Fig. 6 og 7. Brandgrube, Vogn, fund 63, under udgravning i 1975. På øverste billede er gravens ene halvdel fjernet, så der fremkommer et lodret snit gennem graven. På nederste billede udgraves den resterende del af graven. På begge billeder ses lerkar-skår og brændte ben i den sorte jord.

Teorier om samfundsstruktur

Ethvert samfund kan groft karakteriseres som bestående af tre »sfærer«, der er indvævet i og fungerer afhængigt af hinanden. Disse benævnes den økonomiske, den sociale samt den ideologiske eller religiøse sfære.

Inden for den sociale sfære eller det sociale liv eksisterer ligeledes i ethvert samfund såkaldte sociale normer. Disse skelner mellem personer, mellem sociale positioner og mellem sociale systemer. Sådanne former for forskelle, der giver anledning til, at vi opfører os uens overfor en skolepige og en minister (personerne i eksemplet adskiller sig bl.a. ved forskel i al-

der, køn, social position m.m.), kaldes social differentiering.

I et moderne samfund findes et større antal former for social differentiering, mens der i forhistoriske samfund anses at kunne være fire bredt dækkende former til stede. Disse omfatter alder, køn, social status samt social gruppering, der går på tværs af de tre netop nævnte kategorier. Sidstnævnte kan betegnes med udtrykket horisontal differentiering i modsætning til vertikal differentiering, der anvendes om social status.

Hvilke former for social differentiering og hvor mange, der eksisterer i et samfund, er i nøje overensstemmelse med, hvor komplekst det pågældende samfund er. Således vil de vigtigste egenskaber, der tjener til social differentiering, i et samfund med megen lidt kompleksitet være baseret på individernes personlige kvaliteter som alder, køn og forskellig evne til at udføre opgaver. I mere komplekse samfund kan der dels forventes underinddelinger af alders- og kønsgrupper dels undertiden statuspositioner, som går på tværs af disse kategorier.

Der er ved mange etnografiske undersøgelser iagttaget stor overensstemmelse mellem det sociale livs forskellige områder. Således kan elementerne af en gravplads i mere eller mindre grad afspejle samfundets sociale struktur. Den sociale differentie-

ring kan komme til udtryk i form af gravskik, -form og -udstyr samt gravenes indbyrdes placering. To typer af sociale fænomener har vist sig at symboliseres i enhver given begravelsessituation: 1. Den afdødes sociale person, d.v.s., alder, køn og evt. social status og/eller horisontalt gruppetilhørsforhold, og 2. Sammensætningen og størrelsen af den sociale enhed, f.eks. en landsbys indbyggere, der vedkender sig et statusansvar over for den afdøde. Dette betyder, at man gennem undersøgelser af de enkelte grave på en gravplads kan få oplysninger om, hvilke former for social differentiering, der har eksisteret i det pågældende samfund. Ved at vurdere disse er det herefter muligt at fremkomme med en model for samfundets sociale struktur.

Analyser af Vogn-gravpladsen

De efterfølgende analyser af Vogn-gravpladsen baserer sig på 59 af de ialt 123 jernaldergrave. Disse grave er udvalgt ved hjælp af statistisk tilfældige tal. Her udover er 14 grave inddraget som supplerende materiale. Desuden er der undervejs »skelet« til de resterende fund. Undersøgelser af de brændte ben har kunnet foretages på 46 af de udvalgte grave, mens knoglerne fra de øvrige 13 grave af forskellige årsager ikke har kunnet undersøges nærmere.

Fig. 8. Ligbrænding. På fotografiet ses brændte ben fra Vogn, fund 80. De udsorterede knogler er følgende: 1: området lige over højre øje, 2: tandrødder med bortsprængte kroner, 3: dele af kranietaget, 4: højre indre øre, 5: lange rærknogler, 6: knogler af får.

Analysen af knoglerne omfatter såvel alders- som kønsbestemmelse af de gravlagte individer ligesom tilstedeværelsen af sygelige forhold er registreret i enkelte tilfælde.

Forskellige former for analyser er foretaget på det arkæologiske materiale. Kvalitative undersøgelser beskæftiger sig med at skelne mellem de enkelte genstandstyper i gravene. Det registreres om nogle af genstandstyperne har været forbeholdt visse samfundsgrupper. Ved kvantitative studier undersøges mængden af gravgods i hver af gravene. Derved

Ligbrænding

Ligbrænding er i forhistorisk tid normalt foregået ved temperaturer, som lå over 8-900°C, hvilket har bevirket forskellige fysiske og kemiske ændringer af knoglerne. Det organiske indhold i knoglerne forbrænder til aske, vandet trækkes ud, og knoglemineralet forandrer kemisk og fysisk struktur. Som følge heraf sker dels en skrumpning, dels en sprængning af knoglerne, ligesom knoglefarven bliver kridhvid. På fotografiet kan ses et eksempel på knogleresterne fra en brandgrav. Undertiden er knoglerne knust yderligere efter brændingen og ofte er ikke alle knoglestumperne opsamlet fra ligbålet og begravet. Den omgivende jord samt eventuel trækul fra ligbålet kan desuden farve knoglefragmenternes overflade, således at kun kærnen bevares hvid. Sammensætningen af det efter brænding fremkomne knoglemineral er meget tungt opløseligt, og forhistorisk brændte knogler bevares derfor langt bedre end ubrændte i jorden.

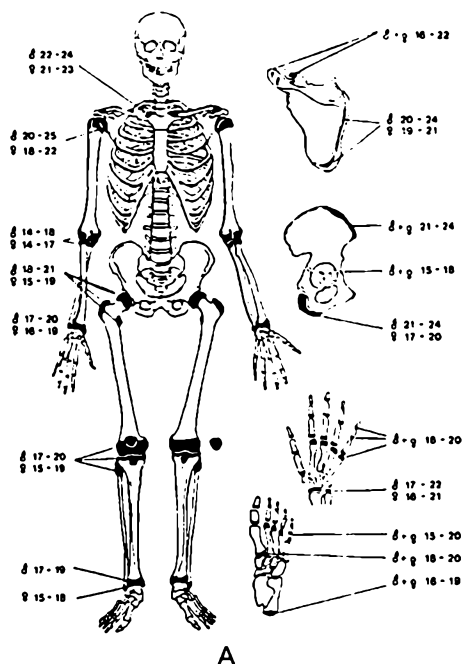
afsløres forskelle i gravenes rigdom. Sammenstilles disse oplysninger indbyrdes og med knoglebestemmelserne fremkommer muligheden for gennem tolkning at rekonstruere de sociale differentieringer i det forhistoriske samfund, der benyttede gravpladsen ved Vogn.

Resultaterne viser, at en aldersdifferentiering har været fremtrædende, at kønsforskelle kun er kommet til udtryk blandt de velhavende, samt at forskel i social status har været et accepteret begreb i jernaldermenneskets tilværelse. Horisontal differen-

terier er imidlertid ikke dokumenteret i materialet, hvilket ikke er overraskende, idet denne form oftest udtrykkes gennem klædning, frisure, symbolsk skelnelige genstande, kropsstilling og orientering i graven etc. Uheldigvis vil netop sådanne symboler enten ikke være bevarede, eller deres tolkning vil forekomme tvetydig.

Det skal nu kort gennemgås, hvilke forhold i gravmaterialet, der menes at afspejle alders-, køns- og vertikal differentiering i samfundet ved Vogn.

Med udgangspunkt i antallet af voksenbegravelser kan man konstatere, at langt fra alle børn har haft adgang til gravpladsen, idet de gravlagte børn udgør en ottendedel af, hvad man kunne forvente. Her udover kan det iagttages, at børnene kun er medgivet lerkar som gravgods – med undtagelse af ét tilfælde – og intet af det udstyr, som undertiden yderligere findes i voksengrave. Den nævnte undtagelse fra regelen består af en 5-årigs begravelse i en urnebrandgrube, hvor der foruden mindst 4 lerkar var nedlagt en lille svajet jernkniv.

A

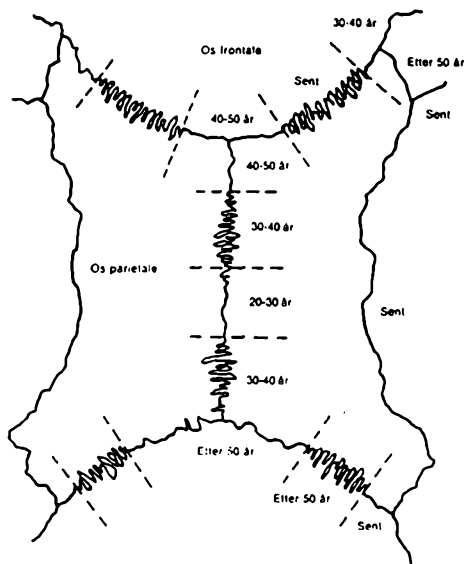
Aldersbestemmelse

I løbet af et menneskes levetid gennemgår dets skelet et forløb, der karakteriseres af vækst, modning og en lang periode med funktionelt betingede ændringer, der ender i degenerative og sygelige forandringer. Med kendskab til hvornår disse forandringer hver især finder sted hos mennesker i dag, kan man ud fra et arkæologisk fundet skelet beregne det forhistoriske individs omtrentlige alder ved død tidspunktet.

Sammenhængen mellem et skelets biologiske tilstand og dets individuelle alder er imidlertid ikke entydig. Udover individets levealder er skelettets biologiske fremtæden bestemt af individets arvmasse samt det miljø personen har levet i. Begge disse faktorer er svære at tage højde for, når et forhistorisk skelets alder ved død tidspunktet skal be-

dømmes, og man er derfor kun i stand til at angive et aldersinterval.

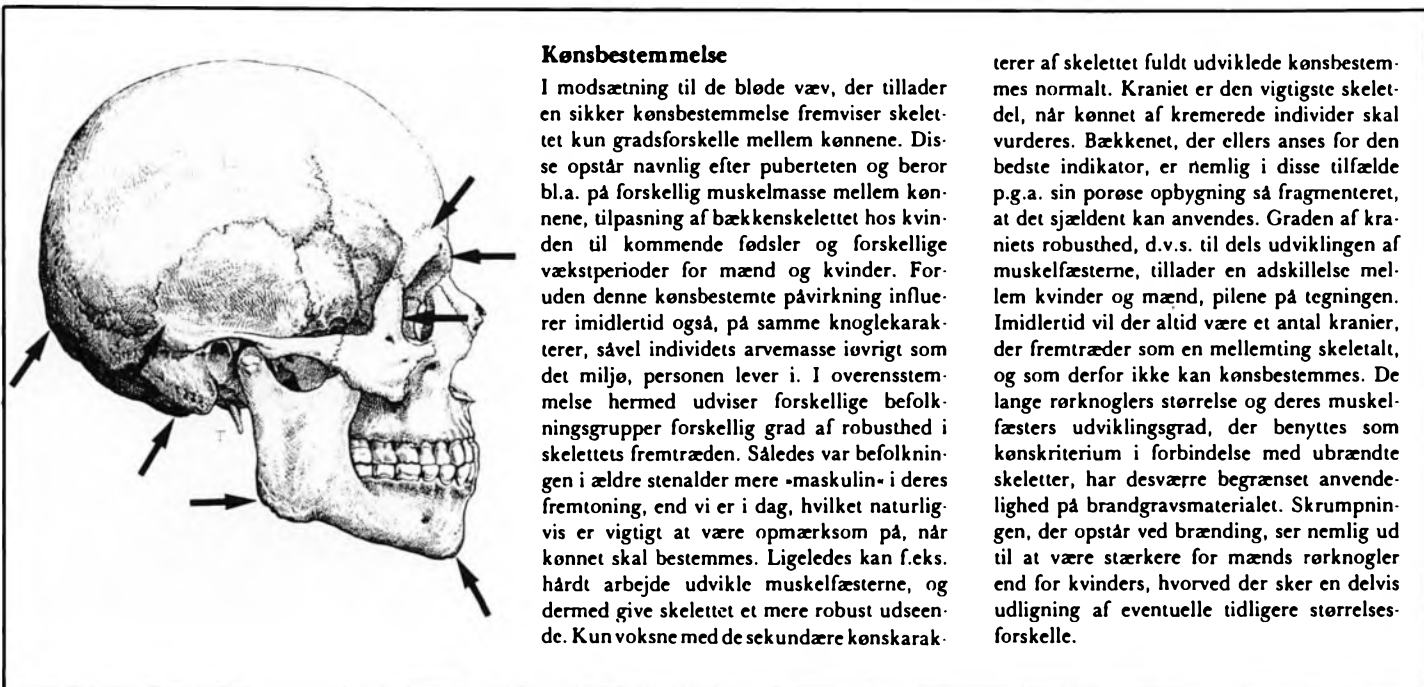
Tættest på den sande levealder kan individer i vækst, d.v.s. børn og unge, bestemmes. De placeres indenfor aldersgrupper, der strækker sig over kun 6 år. Børnenes alder bestemmes hovedsageligt ud fra tandudviklingen samt størrelsen af de lange røknogler. De unge individer bedømmes fortrinsvis ud fra en sammenvoksning, som hver især af skelettets knogler undergår. De fleste knogler består nemlig af flere forbeningscentre, der på et tidspunkt vokser sammen og danner den hele knogle. Som det fremgår af tegning A, foregår denne sammenvoksning til forskellig tid på de enkelte knogler og de enkelte dele af en vis knogle, hvilket muliggør en indkredning af individets alder. Er f.eks. overarmens nedre del vokset til den midter-

B

ste del, »skaftet«, mens den øvre del, »ledhovedet« endnu ikke er vokset til, kan man konkludere, at individet har været mellem 14 og 22 år ved død tidspunktet, hvis det drejer sig om en kvinde.

Ved aldersvurdering af voksne individer, hvor væksten er afsluttet og kun mere usikre modnings- og degenerative processer i skelettet kan anvendes som grundlag for bedømmelsen, er man tvunget til at benytte aldersintervaller, der strækker sig over 20 år. Nogle af de metoder, man anvender, er sammenvoksningsgraden af kranietagets sømme (tegnning B), forandringer i kranietagets lagdeling, graden af tandslid og omdannelser på skambenet. Dertil kommer generelt skeletale fænomener som ekstra knoglevækst på f.eks. ryghvirvlerne, omkring led og ved muskelfæster, der kan pege i retning af en højere alder.

Kønsbestemmelse

I modsætning til de bløde væv, der tillader en sikker kønsbestemmelse fremviser skelettet kun gradforskelle mellem kønnene. Disse opstår navnlig efter puberteten og beror bl.a. på forskellig muskelmasse mellem kønnene, tilpasning af bækkenskelettet hos kvinden til kommende fødsler og forskellige vækstperioder for mænd og kvinder. Foruden denne kønsbestemte påvirkning influerer imidlertid også, på samme knoglekarakterer, såvel individets arvemasse iøvrigt som det miljø, personen lever i. I overensstemmelse hermed udviser forskellige befolkningsgrupper forskellig grad af robusthed i skelettets fremtræden. Således var befolkningen i ældre stenalder mere "maskulin" i deres fremtoning, end vi er i dag, hvilket naturligvis er vigtigt at være opmærksom på, når kønet skal bestemmes. Ligeledes kan f.eks. hårdt arbejde udvikle muskelfæsterne, og dermed give skelettet et mere robust udseende. Kun voksne med de sekundære kønskarak-

terer af skelettet fuldt udviklede kønsbestemmes normalt. Kraniet er den vigtigste skeletdel, når kønet af kremerede individer skal vurderes. Bækkenet, der ellers anses for den bedste indikator, er nemlig i disse tilfælde p.g.a. sin porøse opbygning så fragmenteret, at det sjældent kan anvendes. Graden af kraniets robusthed, d.v.s. til dels udviklingen af muskelfæsterne, tillader en adskillelse mellem kvinder og mænd, pilene på tegningen. Imidlertid vil der altid være et antal kranier, der fremtræder som en mellemting skeletalt, og som derfor ikke kan kønsbestemmes. De lange røknoglers størrelse og deres muskelfæsters udviklingsgrad, der benyttes som kønskriterium i forbindelse med ubrændte skeletter, har desværre begrænset anvendelighed på brandgravsmaterialet. Skrumptningen, der opstår ved brænding, ser nemlig ud til at være stærkere for mænds røknogler end for kvinders, hvorved der sker en delvis udligning af eventuelle tidligere størrelsesforskelle.

Fig. 10. Principperne i kønsbestemmelse af skeletter og skeletrester.

Det begrænsede antal børne- og ungdomsgrave på pladsen bevirker, at det ikke kan afgøres, hvorvidt aldersdifferentieringens forløb er kontinuerlig eller man eventuelt med ét slag anses for voksen og dermed behandles anderledes.

Udover denne tydelige differentiering kan der desuden spores en tendens i det arkæologiske materiale, der antyder, at der muligvis har eksisteret en social skelnen mellem yngre og ældre voksne. Foreløbig må dette imidlertid anses for meget usikkert.

Både mænd og kvinder er blevet

begravet på gravpladsen. Kønsforskellen har tilsyneladende ikke været et så vigtigt socialt fænomen i den jævne befolkning, at den har været nødvendig at understrege. Blandt de velhavende har forholdene imidlertid været anderledes. To gravtyper karakteriseret af henholdsvis våben og dragt- og smykkeudstyr afspejler kønsdifferentieringens betydning hos denne samfundsgruppe.

Forskellige aspekter af vertikal differentiering har afsløret sig. En aldersbestemt forskel i social status mellem børn og voksne kan konstate-

Fig. 9. Principperne i aldersbestemmelse af skeletter og skeletrester.

res. Hvorvidt der ligeledes skulle forefindes en nuanceret skelnen mellem de yngre og ældre voksnes sociale status kan ikke afgøres med sikkerhed.

En kønsbetinget vertikal differentiering kan kun iagttages i gruppen med høj social status, hvor mændene er rigere udstyret end kvinderne.

Vertikal differentiering som følge af forskelle i social rang menes at kunne udlæses af knoglematerialet og oldsagerne. Ulighed i velfærd mellem personer af samme alder og køn træder tydeligt frem ved kvantitativ måling af gravgodsets værdi. En fortrinsvis kvalitativ ordning af gravudstyret afslører afgrænsede grupperinger, der opfattes som udtryk for social rang. Således anses våben, dragt- og smykkeudstyr som udtryk for høj rang, mens voksengrave, hvor udelukkende redskaber og/eller lerkar er til stede, anses for at indeholde personer af lavere rang. En generel overensstemmelse mellem de kvantitative og kvalitative mål af social rang bekræfter tolkningen. Rangfordelingen blandt de voksne i de analyserede grave omfatter på baggrund heraf lidt over en tredjedel (18 grave) med høj social rang og knap to tredjedele (31 grave), hvis individer har tilhørt den lave rang.

I det følgende skal det vises, hvorledes antallet af gravlagte børn og unge kan underbygge opfattelsen af

rangdeling i samfundet. Det fundne antal børn og unge udgør 8 individer. Imidlertid er der blandt disse kun ét barn, der ikke er fyldt 1 år. Det vides fra andre forhistoriske gravpladser, historiske kilder samt etnografiske undersøgelser, at langt de fleste børn i fortiden døde før de nåede at blive ét år gamle. Af formodentligt religiøse årsager har disse helt små børn fået en særbehandling og er ikke blevet begravet på gravpladsen. Eksempelvis kan nævnes, at der er fundet barneskeletter i hus-stolpehuller fra ældre romersk jernalder (1.-2. årh. efter Kristi fødsel) på en boplads ved Sejflod i Himmerland.

Det kan nu ud fra antallet og alderssammensætningen af de gravlagte børn og unge i Vogn beregnes, hvor mange småbørn under ét år, der desforuden er omkommet, men som man ikke har begravet på gravpladsen. Dette antages at være omkring 22 individer, således at de undersøgte barnebegavelser på Vogn i alt svarer til 30 døde.

Sammenholder man nu det beregnede antal døde børn og unge (30) med antallet af voksenbegavelser (39) kan et misforhold imidlertid konstateres. Man ved nemlig fra andre forhistoriske, historiske og etnografiske kilder, at dødeligheden i pri-

Fig. 11. Gravgoods fra Vogn, fund 8. Analyserne af de brændte ben fra graven viser, at den gravlagte har været en voksen person, hvis køn ikke har kunnet bestemmes. Ud fra gravgoodssets sammensætning anses den gravlagte for at have været en mandlig leder.

Fig. 12. Gravgoods fra Vogn, fund 13. Den gravlagte har været 40-60 år gammel og antagelig kvinde. Ud fra gravgoodssets sammensætning anses hun for at have haft en høj rang.

Fig. 13. Gravgoods fra Vogn, fund 43. Den gravlagte har været en mand på 20-40 år. Ud fra gravgoodssets sammensætning anses han for at have haft en lav rang.

mitive samfund er langt større for børn end for voksne. Det egentlige antal børn og unge, som omkom ved Vogn, men hvoraf kun en brøkdel blev begravet på pladsen, søges nu tilnærmet på anden vis.

En undersøgelse foretaget på et antal forhistoriske og historiske skeletserier viser, at antallet af fødsler er tæt relateret til kvindernes gennemsnitlige livslængde i den pågældende befolkning. Kvinder i samfundet ved Vogn, som nåede den fødedygtige alder, levede gennemsnitligt til de var knap 39 år og fødte ifølge beregningerne i gennemsnit 5 levendefødte børn. Vurderet ud fra antallet af levendefødte samt ved anvendelse af en befolkningsmodel, hvor befolkningens størrelse og struktur forbliver uændret, må andelen af døde børn og unge i det sen-førromerske samfund som helhed antages at have udgjort 62,3% af det samlede antal døde, svarende til 63 individer i forhold til de analyserede grave.

Det lave antal fundne barnebegravelser i Vogn, som svarer til 30 døde, søges i det følgende forklaret. Sammenstilles nemlig dette antal døde børn og unge (30) med antallet af voksne, der er i besiddelse af høj rang (18), ses førstnævnte at udgøre 62,5% af summen af de to tal. Tages i betragtning, at dødeligheden for børn og unge på Vogn-gravpladsen som helhed er beregnet til 62,3%, sy-

nes det nærliggende at tolke de fundne barnebegravelser som børn af forældre med høj social status. Kun disse børn har haft adgang til gravpladsen, hvilket synes at bekræfte, at det forhistoriske samfund ved Vogn har været rangdelt.

Såvel den kvantitative som den kvalitative måling af social status har udover selve rangfordelingen udskilt en lille gruppe bestående af fire særligt velhavende mandsgrave. Udover det rige udstyr er de karakteriseret ved tilstedeværelsen af våben. Disse genstande, der afspejler høj rang, anses tillige at have fungeret som autoritetssymboler – statussymboler, der udtrykker autoritet. Gravene formodes således at rumme individer, der har haft en lederfunktion i det forhistoriske samfundssystem. Hvad deres autoritet har omfattet skal behandles senere.

En lignende udskillelse af nogle betydningsfulde kvindegrave, der i så fald kunne relateres til de fire omtalte mandsgrave, har ikke kunnet foretages. Gravgodset i grave hos kvinder af høj rang er såvel i mængde som i kvalitet indbyrdes mere ensartet end tilfældet er hos mændene.

Det sen-førromerske samfund i Vogn

Det skal til slut forsøges at sammenstykke samtlige informationer dels

fra Vogn, dels fra sen-førromersk jernalder generelt til et billede af det samfund, som benyttede Vogn-gravpladsen.

De ca. 113 brandgrave fra sen-førromersk jernalder synes at være anlagt af en landsbybefolkning over en periode af mellem 50 og 100 år. Antager man en anvendelsestid på omkring 75 år, må man forestille sig, at landsbyen har rummet ca. 55 personer, hvoraf de 23 var børn, 8 kan betegnes som unge og 24 individer udgjorde den voksne befolkning. Blandt de voksne kan 5 karakteriseres som ældre, d.v.s. over 40 år.

Det økonomiske grundlag har været landbrug, og landsbyen, som vi ikke kender endnu, må have omfattet 9-10 gårdsenheder. Gravpladsmaterialet viser, at lidt over en tredjedel af landsbyens indbyggere har haft en højere rang end de øvrige. Desuden udskiller der sig en lille gruppe mænd, der antages hver især at have været leder af landsbyen i en periode på gennemsnitligt en halv snes år. Formodentlig har landsbyen omfattet 3 større gårde med plads til mange stykker storkvæg tilhørende personer af høj rang samt 6-7 mindre husholdninger med noget færre dyr beboet af folk med lavere rang. I lederens regi har der muligvis ligget en smedje.

Øjensynlig følger aldersdifferentieringen individets indsats for samfundet, ligesom status blandt andet også

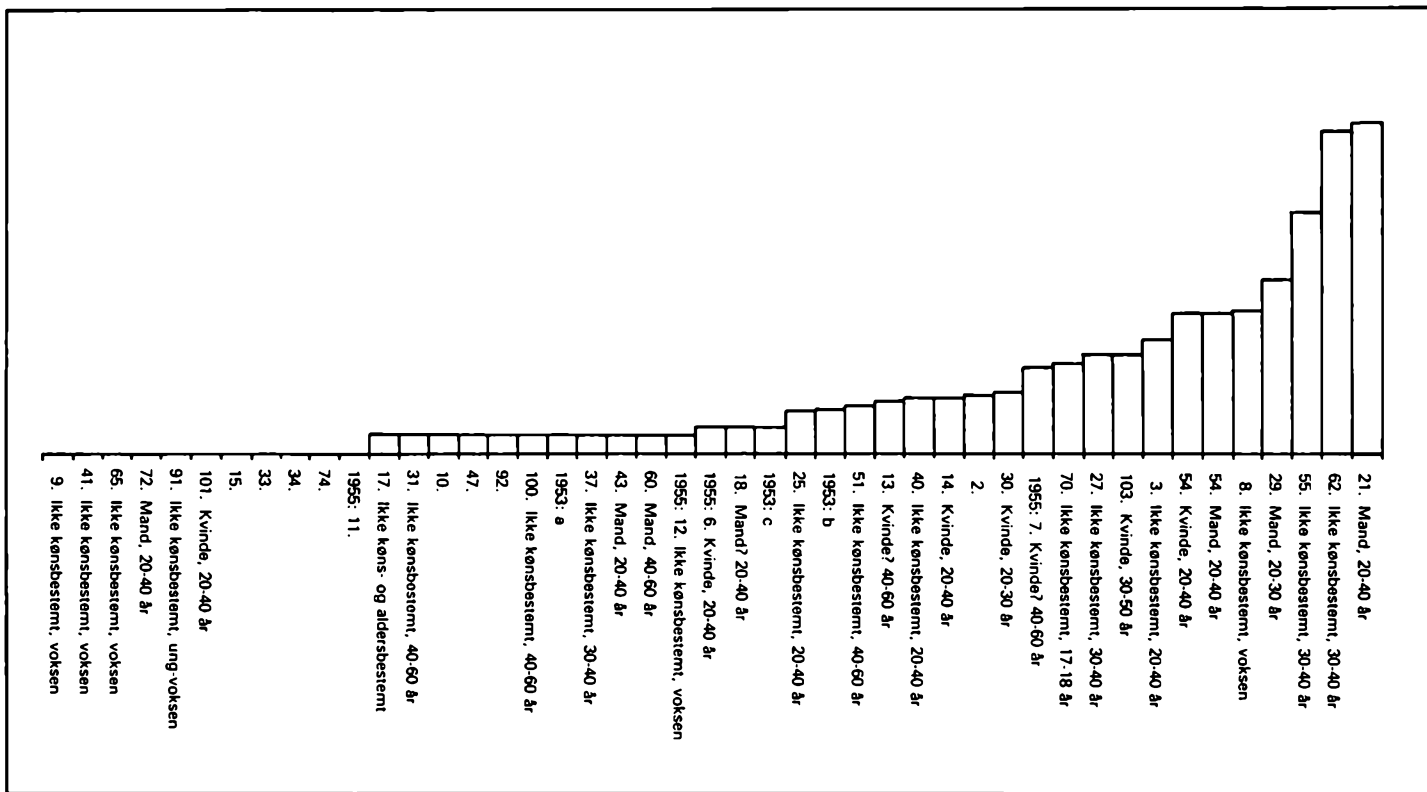

Fig. 14. I søjlediagrammet er de enkelte graves rigdom afbildet. Alle begravelser af voksne, d.v.s. individer, som er ældre end 16 år, er medtaget. Dog mangler seks endnu ukonserverede grave, hvoraf de tre tilsyneladende er rige kvindegrave. De enkelte graves nummerbetegnelse er anført på den vandrette akse, og de begravede individers køn og alder er tilføjet. Hver af de fundne genstandstyper har fået tildelt en værdi og den samlede værdi for den enkelte gravs indhold er beregnet – dog er lerkar ikke medtaget. Gravgodsværdien er angivet ved søjlehøjden. Ved foruden

gravgodsets værdi også at tage i betragtning hvilke genstandstyper, der findes i de enkelte grave, kan diagrammet beskrives som følger. Længst til venstre ses en gruppe, der omfatter over halvdelen af gravene, og hvori findes ingen eller ganske få og mindre værdifulde genstande. Længere mod højre udskilles et antal grave, der udgør mellem en fjerdedel og en tredjedel af det samlede antal, hvor dragt- og smykkeudstyr samt forskellige redskaber er til stede; desuden ses ofte flere oldsagsformer

sammen. Yderst mod højre kan iagttages seks grave (heraf én dobbeltgrav), der enten karakteriseres ved våben samt eventuelle redskaber, dragtudstyr og fingerring eller også ved rigeligt med smykke- og dragtudstyr. De iagttagede forhold kan tolkes således, at det sen-førromerske samfund ved Vogn var rangdelt. Omkring en tredjedel af individerne var i besiddelse af en højere rang, mens to tredjedele måtte leve med en lavere rang. Desuden eksisterede en mandlig leder, hvis autoritet symboliseredes gennem våben.

Fig. 15. Artiklens forfatter i færd med at analysere brændte ben fra Vogn, fund 80.

opnås på denne baggrund. En vis arbejdsdeling mellem kønnene har formodentlig fundet sted, skønt begge køn nok har været beskæftiget i såvel markerne som med dyrene. En erkendt kønsdifferentiering blandt personer af høj rang afspejler sikkert ikke skarpere arbejdsdeling i hverdagen inden for denne befolkningsgruppe, men er sandsynligvis blot udtryk for et socialt og materielt overskud, der muliggør en sådan symbolisering.

Fremmede på besøg i landsbyen har umiddelbart kunnet identificere indbyggernes sociale rang. Alle voksne personer af høj rang har nemlig båret en eller anden form for dragt

og/eller smykkeudstyr, som symboliserede deres position. Landsbylederen har dog sandsynligvis ikke promeneret med sine våben til daglig!

Rollen som landsbyleder har formodentlig indebåret forskellige funktioner. Blandt andet kan man forestille sig, at den pågældende har skullet forestå tilrettelæggelse af produktionen og dens fordeling, udfylde hvervet som ideologisk overhoved samt muligvis være den officielle kontakt til omverdenen.

Landsbyen har sandsynligvis indgået i et regionalt system, som har omfattet andre ligestillede landsbyer. Mellem disse har udvekslinger fun-

det sted på forskellige niveauer. Eksempelvis må man formode, at ægte-skabspartnere er blevet hentet udenfor den lokale bebyggelse.

Videre kontakter end blot de hjemlige har kunnet konstateres i oldsagsmaterialet fra Vogn. Således tyder visse typer af bælteudstyr på, at der har eksisteret direkte forbindelser med Sverige.

NOTE

Denne artikel er skrevet på baggrund af mit hovedfagsspeciale, afleveret til Århus Universitet i 1982: »En osteologisk og arkæologisk undersøgelse af den sociale differentiering på den senförromerske gravplads Vogn i Nordøstvendssyssel«. En afgørende forudsætning for at foretage de sociale analyser på gravpladsmaterialet fra Vogn var en forholdsvis snæver datering af de enkelte grave. En sådan tidsbestemmelse lod sig kun udføre takket være Jens-Henrik Bech's omfattende arbejder over den nordjyske kronologi fra perioden omkring Kristi fødsel. Jeg vil gerne her takke Jens-Henrik Bech, Thisted Museum, dels for tilladelse til at analysere Vogn-materialet, dels for hans imødekommenthed ved at stille resultaterne af sin gulddedalje-afhandling til rådighed for mine analyser. Afhandlingen, der blev indleveret til bedømmelse ved Århus Universitet i 1977, har følgende titel: »Der ønskes en analyse af periodeovergangen mellem to jernalderperioder ud fra et primært arkæologisk fundstof«. Ligeledes takkes tandlæge Verner Alexandersen, Ballerup, for bistand ved aldersbestemmelse af de gravlagte individer ud fra tandsættet og Per Lysdahl, Vendsyssel Historiske Museum for praktisk hjælp ved undersøgelseernes begyndelse samt gode råd ved denne artikels udformning.

LITTERATUR

Vogn-gravpladsen:

- Jens-Henrik Bech: Nordjyske fibler fra perioden IIIa af förromersk jernalder. *hikuin* 2, 1975.
Jens-Henrik Bech: Sent förromerska gravfynd från Vendsyssel. När järnet kom. 1976.
Jens-Henrik Bech: Arkæologiske beskæftigelsesarbejder i Vendsyssel 1978. Vendsyssel nu og da 1979.

Jens-Henrik Bech: Overbygårdkælderens Datering af keramikken. *Kuml* 1979.

Jens-Henrik Bech: Late Pre-roman Iron Age in Northern Jutland. Die vorrömische Eisenzeit im Kattegat-Gebiet und in Polen. 1980.
Knud Bidstrup: Holger Friis fortæller. 1975.
Ole Klindt-Jensen: Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age. *Acta Archaeologica*, XX. 1949.

Notat til sommeren 1974. Vendsyssel Historiske Museum.

Notat til vinteren 1975. Vendsyssel Historiske Museum.

Analysér af menneskekogler:

- Gy. Acsádi og Nemeskéri: History of human life span and mortality. 1970.
N.-G. Gejvall: Bestämning av brända ben från forntida gravar. *Fornvännen* 1947.
P. Holck: Skjelettgravning. 1970.

Socialstruktur i forhistoriske samfund:

- L. R. Binford: Mortuary practices: their study and potential. I: J. A. Brown (ed.), *Approaches to the social dimensions of mortuary practices. Memoirs of the society for american archaeology* no. 25. 1971.
J. A. Brown: The search for rank in prehistoric burials. I: R. Chapman, I. Kinnes og K. Randsborg (eds.), *The archaeology of death*. 1981.
M. H. Fried: The evolution of political society. 1967.
J. O'Shea: Social configurations and the archaeological study of mortuary practices: a case study. I: R. Chapman, I. Kinnes og K. Randsborg (eds.), *The archaeology of death*. 1981.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1-2 er fotograferet af Holger Friis. Fig. 3-7 er fotograferet af Jens-Henrik Bech. Fig. 8, 11-13, 15 er fotograferet af Ole Brønden i 1984. Fig. 9A er fra en artikel i *Journal of*

Human Evolution 9, 1980. Fig. 9B er fra P. Holck: Skjelettgravning. 1970. Fig. 10 er fra Ture Petrén: *Lärobok i Anatomi*. 1976. Fig. 14 er retegnet af Tove Marquardsen efter forfatterens forlæg. Alle fotografier findes på Vendsyssel Historiske Museum.

Slangen i kvindens billede

af Christen Lyng Nørrelykke

Voer kirke blev bygget for mere end 800 år siden. Efter tidens religiøse livssyn blev den opført på en bakke i det svagt kuperede landskab, så bygningsværket både hævede sig mod himlen og kunne ses overalt i sognet. Hvordan kirken så ud, da den blev indviet, og hvem, der stod for byggeriet, må overlades til gæt. Men romansk har den været, stram og enkel i linjer og ren i flader. Det vidner de få oprindelige bygningsdele om i dag.

Næppe mere end 250 år fik den romanske bygning lov at stå uantastet. Hen i 1400 årene, i den sengotiske stilperiode, var kirkens magt i samfundet stærkt vigende til fordel for adelen. Og ejerne af kirkens nabo, Voergaard, ombyggede den gennemgribende til en af Vendsyssels ejendommeligste kirkebygninger. Det

oprindelige, romanske kor blev revet ned sammen med skibets gavlmure. Kun langmurene blev stående, men de blev bygget højere. Et nyt kor, længere end det gamle og i skibets bredde og højde, blev føjet til, så tagryggen kunne strække sig i én ubrudt linje over skib og kor.

Voer kirke blev en sengotisk langhusbygning. Det romanske byggemateriale, de kvaderhuggede marksten, blev genanvendt og suppleret med teglsten.

Antagelig samtidig fik kirken sit tårn, våbenhuset og det sakristi, der stod, hvor nu Ingeborg Skeels og Otto Banners gravkapel fra 1586 er føjet til korets sydmur.

I kirkerummet taler kun den oprindelige mandsdør og den tilmurede kvindedør i nordmuren sammen med

det tilmurede vindue og døbefonten om det romanske kirkerum. Alt andet er af senere dato.

Mest særpræget af inventaret er i al sin beskedenhed og anonymitet døbefonten. Ikke noget pragtstykke, blot et stenhuggerarbejde lavet af en habil håndværker, men særpræget og enestående i landet.

Antagelig har Voer-fonten oprindeligt haft sin plads i skibets vestlige del, og måske er den i forbindelse med kirkebygningens gennemgribende sengotiske om- og tilbygninger flyttet op i koret. I dag er den placeret i det sydvestlige hjørne tæt op mod gælænderet, der sammen med korets hævede gulv markerer skellet mellem skib og kor.

Ligesom kirkens udseende er ændret gennem de mere end 800 år,

Fig. 1. Romansk døbefont med kvindefigur fra Voer kirke i Sydøstsjælland.

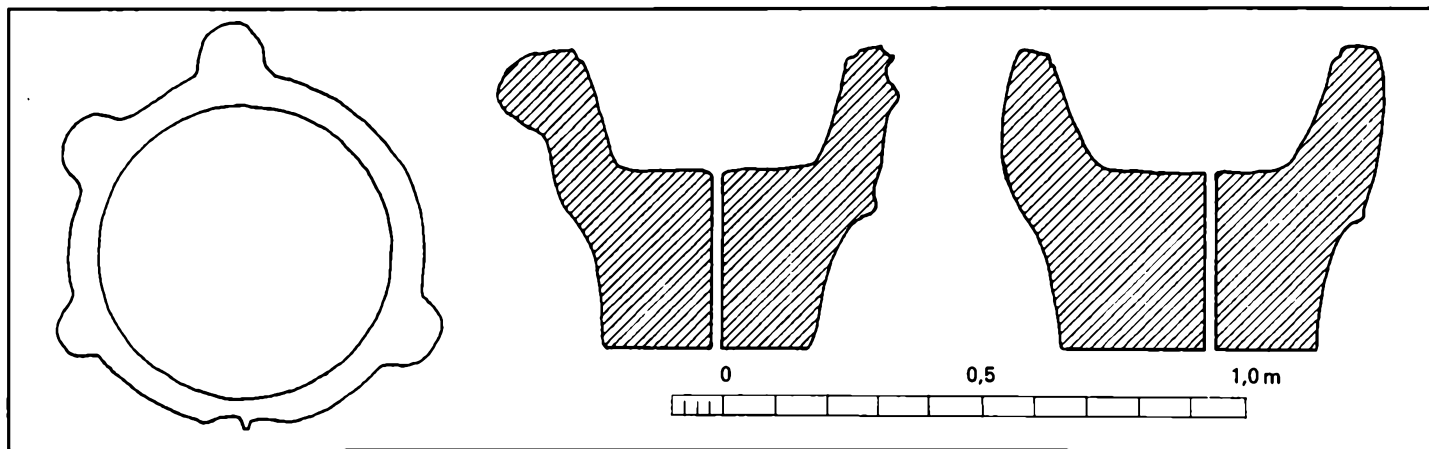
bygningen har eksisteret, har døbefonten også mistet en del af sin oprindelige udformning. Fodstykket er således af en forholdsvis ny dato. Det er hugget i granit, er 40 cm højt og er uden interesse i forbindelse med denne artikel.

Det interessepåkaldende er den gamle del af fonten, kummen og skaftet, der er hugget i ét stykke.

Skaftets grundflade er aflangt rundt og har tværmål mellem 40 og 45 cm. Defineres skaftet fra fodstykket til en svagt markeret kant mellem skaft og kumme, er skaftets højde 26 cm og kummens 31-32 cm.

Mundingsranden er 5-7 cm bred, nogenlunde plan, men med ca. 1 cm hældning ind mod midten over det meste af sit forløb. Kummens indre er ca. 24 cm dybt, bunden er flad og

ligesom den stejle inderside, glathugget. Op til mundingsranden er indhugget en omløbende fals, ca. 2 cm dyb og 1,5 cm bred. Kummens oprindelige afløbshul er hugget skråt ned fra indersiden af kummens bund, så dåbsvandet kunne løbe ud gennem kumme-siden, hvor udløbshullet findes i overgangen mellem skaft og kumme med retning mod nordøst. I dag er det oprindelige afløbshul stoppet til med en cementprop og afløst af et boret hul i midten af kumme-bunden og lodret ned gennem skaftet.

Længst mod nord og syd på mundingsranden findes resterne af et lukketøj af jern, fastgjort i mundingsranden med smeltet bly i huggede huller. Dette lukketøj har - hvornår og hvor længe vides ikke - fastholdt fontens trælåg, som antagelig har hvilet i falsen under mundingsranden.

Kummens yderside og udsmykning er desværre ikke intakt. Den uregelmæssigt, konvekst rundede overflade bærer spor af at være ophugget. Umiddelbart under mundingsranden findes bevaret fire omkring 15 cm store knopper i form nærmest som halve eller kvarte kugler. Den største er placeret mod nord, to andre på den vestlige side af kummen og én i den sydøstlige. Nedenfor det sydlige lukketøj er en femte knop slået af. I det »ar«, der er tilbage, ses, at der i knoppens nederste del har været hugget en ca. 3 cm dyb rille ind i knoppen. I knoppen under det nordlige lukketøj findes en tilsvarende rille. Da begge riller optræder i nærheden af lukketøjet, må det være rimeligt at antage, at disse har fungeret som en del af fontelågets sikring. Den nordvestlige knop danner hoved på en stiliseret kvindefigur, udhugget i relief.

Fig. 2. Plan og tværsnit af døbefonten fra Voer kirke. Døbefontens sokkel er fra nyere tid.

Ved overgangen mellem skaft og kumme er der på kummen en regelmæssig, vandret række af halvkugleformede »knapper« på 3-4 cm i diameter. Regnet fra udløbshullet »med uret« er knap nummer 7 og 13 hugget af.

Grundformen i fontekummen minder stærkt om de store, meget ældre, metalkedler, og en nærliggende sammenligning er Gundestrupkedlen, selv om forskellighederne også er tydelige. I forbindelse med Voer-fonten synes det nærliggende, at fontehuggeren har arbejdet ud fra et forbillende. Mundingsranden er meget nær på at være helt cirkelrund indvendig

Fig. 4. Fra Europas ældre stenalder kendes fremstillinger af både dyr og mennesker. Til de ældste kvindebilleder hører de såkaldte venusstatuetter og -relieffer, som dateres til mellem 30.000 og 18.000 f.v.t. Disse venusfigurer er ikke portrætter i almindelig forstand, de er kultgenstande, billeder af kvinden som guddom for frugtbarhed og livskraft. Denne figur af »Kvinden med hornet« er fundet i en bjerghule i Frankrig. Hendes skød er kilden til livet, hendes bryster kilden for efterslægten og sammensaldet mellem hendes månedscyklus og månedens perioditet åbenbar.

som udvendig og er rimeligvis lavet efter cirkelslag. Afgivelsen udgør kun 1 cm.

Kummens regelmæssige indre kan være lavet efter skabelon, det ydre på fri hånd og øjemål efter model. Har denne model været en kedel i stil med Gundestrupkarret? Fontekummens 23 knapper kunne illudere metalnitter eller -naglehoveder, der holder bund og side sammen. Gundestrupkarrets yderside er dannet af syv metalrelieffer af menneskelignende guddomme med uforholdsmæssigt store hoveder. Alle syv er anbragt umiddelbart under kedelranden i regelmæssig afstand.

På Voer-fonten har der med sikker-

hed været fem store knopper, der alle udmærket kan have tjent som hoveder, selv om ingen detaljer er bevarede. De kan have haft ansigtstræk, som siden er blevet hugget bort, eller de kan blot have været malet på, ligesom fonten nok iøvrigt har været stafferet. To par knopper sidder næsten diametralt overfor hinanden, så mon den femte ikke også har haft en makker? I hvert fald er der netop plads til en sjette knop i mundingsrandens nordøstlige område. Denne del af kummens side, lige over udløbshullet, bærer præg af at være ophugget. Måske har der på det sted af kummen været en figur, måske en kvindefigur, hvis kønsåbning var

identisk med kummens udløbshul?

Var døbefonten under udtømmningen af det lidet rene, årgamle dåbsvand et rituelt billede på natteheksens »guldbæger fuldt af vederstyggeligheder og hendes urenheder«? I så fald har der måske, hvor der i dag ikke er noget, været et billede af denne dæmoniske kvinde, som på paradoksal måde kom til at understrege dåbens sakramente, renselsen og den uskyldige renhed.

På mere fast grund er vi med kvindebilledet ved fontens nordvestlige knop. Som den eneste af de bevarede knopper er denne hugget fri af mundingsranden. Knoppen eller hovedet er bredt, let firskåret og aflangt med

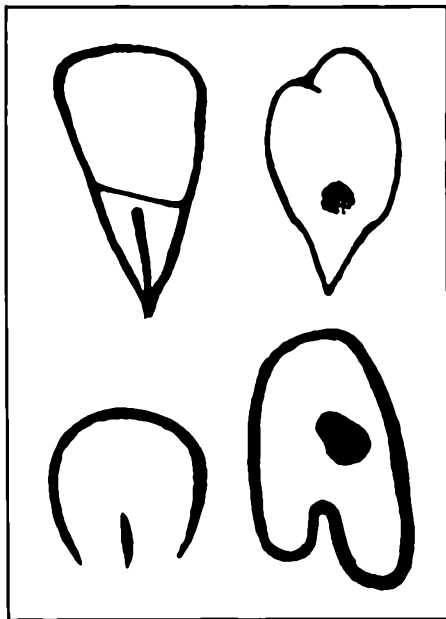
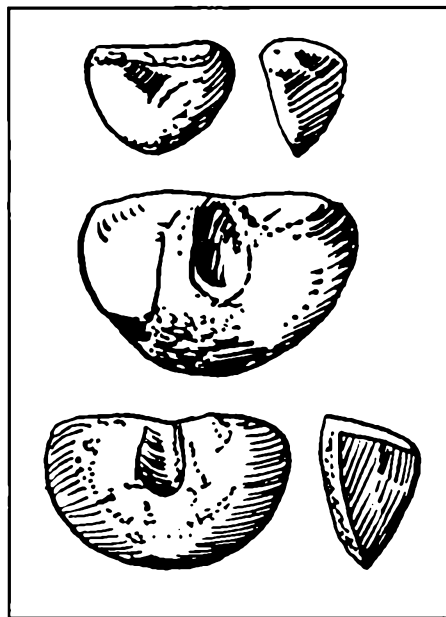

Fig. 5-6. Fra ældre stenalder kendes en lang række små stensculpturer, hvor den kvindelige guddom er skildret symbolsk, som et billede af kvindens ydre kønsdele - vulva. Ved Kostjenki i Ukraine har man sammen med en række fremragende venusstatuetter fundet en mængde sådanne fedtstenssculpturer, der på den anden side har en fordybning, hvis symbolik er åbenbar. Lignende symboler kendes også fra helleristninger, hvoraf de ældste kan dateres til omkring 40.000 f.v.t.

tyngden i nederste del, hvor det rager 6-7 cm ud fra kummesiden og er 12 cm bredt.

Mellem hovedet og figurens krop er halsen markeret. Kroppen er skildret groft. Fra det brede skulderparti føres kroppens yderlinjer direkte ned i benene, der er bøjet ind under kumebunden. Centralt i fremstillingen af kroppen er vulva mellem de let spredte ben, der er bøjede i knæene. Det er vulva, billedet taler om. Mindre tydeligt er det, om ristningerne ovenfor vulva skal tegne arme eller bryster, men formentlig skal de to v-formede indridsninger tolkes som bryster, og i så fald er armene udeladt.

Middelalderens verdensbillede var religiøst bestemt. Det var sammenhængende og overskueligt, alene gennemsyret af Guds vilje og almægtige skaberkraft. Verden var bogstaveligt delt mellem det gode og det onde. At være menneske dengang var at være genstand for Guds prøvelser livet igennem, én lang kamp om sjælens frelse. De stridende var den Guds engel og den Satans engel, der fulgte ethvert menneske fra fødsel til død. I den sidste ende var det oplagt, at Djævelen skulle komme til kort, men i menneskelivet var det ofte Djævelen og hans makkere, der spillede englen et puds.

Det er denne sjælekamp, som artik-

Fig. 7. Den middelalderlige folketro havde kendskab til en lang række fabelvæsener, der ansås for lige så virkelige som almindelige dyr og mennesker. Sirenen, den tvehalede havfrue, er allerede omtalt i Homers *Odyssé*. I den græske mytologi og i folketro langt op i tiden er sirenens rolle at lokke den søfarende med sang og musik, for at lade ham lide druknedøden. Ifølge Bartholomæus Angelicus, der levede i 1200-tallet, er det »lidelige horkvinder, som drog mænd, der kom forbi, i forarmelse og ulykke. Med sin yndige sang får utysket søfolk til at sove, og når hun ser, at de sover, stiger hun op i skibet og bortrøver hvem hun kan, og bringer ham til et tørt sted; så får hun ham til at ligge hos sig, og hvis han ikke vil eller kan, dræber hun ham og øder hans kød«.

len skal handle om, eller rettere den ene side af sjælekampen - Djævelens - eksemplificeret i middelalderkirkens kvindebillede. Som baggrund har artiklen en række bøger om den romanske kirkebygning og emner i tilknytning til den. Men fremstillingen er subjektiv. Den er et forsøg på specielt at nå frem til en tolkning af den nøgne kvindefigur, som døbefonten i Voer kirke er udsmykket med.

For middelaldermennesket var det onde personificeret i Djævelen og hans hjælpetropper. Djævelen var en del af hverdagens virkelighed, og deres bestræbelser var alene at provokere synd, at slukke det Guds lys,

som brændte i det enkelte menneske.

Sagen var jo, at på skabelsens første dag skabte Gud Himmelen og Jorden - og Helvede. I den yderste 12. himmel tog Gud selv bolig sammen med sine engle. Blandt disse var navnlig én lysets engel, Lucifer, som ifølge den middelalderlige folkebog *Lucidarius*: »Gud havde skabt... saa væn og saa klog... at han tog til at hovmodes deraf og sagde, at han ville være lig med Gud selv«. Denne opførsel tolererede Skaberen ikke. Lucifer blev straks styrtet ned fra den 12. himmel og henvist til Helvede, som skabtes til lejligheden. Helvede er det egentlige dødsrige. Med sig i faldet

fik Lucifer et kor af sympatiserende engle. Efter sin død steg Kristus ned i dødsriget, sejrede over døden i Lucifers eller Satans skikkelse og genopstod for at fare til himmels og sætte sig ved Guds højre hånd. Inden Kristus genopstod, frelste han en del af Helvedes indvånere og tog dem med sig i Himmelen. Helvede var derved blevet noget affolket, og for at få det fyldt op, sendte Djævelen siden sine drabanter over Jorden, så de kunne kapre sjæle. Siden Kristi sejr over døden har Lucifer selv stået lænket til en søjle i Helvede.

Mennesket - i hvert fald manden - var skabt i Guds billede. Han var en

Fig. 8. Blandt Guds engle var Lucifer - lysets engel - som var så betaget af sin egen skønhed og klogskab, at han ville være som Gud selv. Denne hovmodighed kunne ikke tolereres, og Lucifer og hans sympatisører blev til djævelskikkelser og forvist til Helvede, som blev skabt til denne lejlighed.

del af skaberværket såvel som alt andet på Jorden, også alt frembragt af mennesker. Kun Gud skabte, og alt, der ikke tjente til Guds ære, var synd, som igen var forledt af de onde magter. Da alt var skabt af Gud, var de prøvelser, mennesket måtte tåle, i sidste ende også være Guds værk, selv om de forklaredes ved Djævelens onde gerninger.

I løbet af 1100 og 1200 årene skiftede landskabet rent bogstaveligt karakter. Kirkebygninger af tilhuggede marksten rejste sig, efter års møjsommeligt arbejde mod Himmelen som afløser for de ældre trækirker. Oftest højt beliggende, alle sindbilleder

og synlige udtryk for den kosmiske storhed og skønhed.

Som det gudsskabte lys breder sig over Jorden fra øst og mørket fra vest, blev højalteret, kirkens helligste inventar, anbragt i koret mod øst. I den retning lå Paradis, hvor Gud troneede, og diamentralt modsat befandt Helvede sig.

Vest og nord, hvor mørket rugede, var derfor hjemstedet for mørkets engle og dæmoner. Mod syd fór Kristus til himmels, og den side af bygningen var derfor den mest repræsentative - og blev mandens. I nordsiden holdt kvinderne til. Vestligt i skibets langmure fandtes menighedens ind-

gange til kirken. I nord kvindedøren, i syd mandsdøren. Midt mellem dørene var døbefonten placeret, og foran åbningen mellem skib og kor stod lægmandsalteret.

I den romanske periode af middelalderen kom det ondes nærværelse billedligt til udtryk på kirkebygningens mure, især ved indgangene og i nogle tilfælde også på døbefonten. Inden dåben var fuldbragt, var barnet hedning. Døbefonten var indgangen til Guds rige, frelsen i Kristus.

»Den der skyldig træder ind i denne hal, afkaster sin brøde«, lyder første del af portalindskriften fra 1140 på Gjellerup kirke ved Herning. Det

Fig. 9. Til det middelalderlige verdensbillede hørte også forestillinger om dragelignende væsener. Albrecht Dürers dommedagsdrage er inspireret af kapitel 12 i Johannes Åbenbaring. Den vingeprydede kvinde er placeret på månens segl, der kan tolkes som både frugtbarhedssymbol og vulvasymbol, og hun skal søde det drengbarn, som uhyret venter på at sætte sine tænder i.

Fig. 10. Denne drage, der også er skåret af Albrecht Dürer i 1498, illustrerer det syvhovedede uhyre fra Johannes Åbenbaring, kapitel 17, som Babels skøge red på, da Gud udsløttede byen. Skøgen er det gamle billede af frugtbarheden - seksualiteten og livsdyrkelsen i fri udfoldelse.

Fig. 11. Senmiddelalderlig illustration til det sjette bud: »Du skal ikke være ukysk«. Djævelen kunne ifølge kirkeens lære ikke direkte tvinge mennesker til at synde, men han kunne godt give dem gode idéer. Nærværende djævel kommer med forslaget, manden stiller det, og kvinden samtykker - og det er synd.

er klar tekst. Ved at gå igennem døren renses den indtrædende for synd, for ved døren lades onde ånder ude. Portalerne var kritiske steder. Udenfor disse flokkedes dæmonerne og de onde talrigt. Derfor er i særlig grad de romanske kirkers indgangspartier udstyret med billeder. I dag betragter vi disse relieffer som kunst og udsmykning. Det var de også i middelalderen, men det var ikke det primære sigte med dem. Deres egentlige hensigt var at skulle skræmme de onde bort, så de kirkesøgende kunne komme ind i kirken. Samtidig kunne enhver i dørenes billeder læse centrale punkter i kirkens teologiske

Fig. 12. Træsnit fra 1492, som skildrer den Hellige Birgittas åbenbaring af forskellen mellem skærsilden og del underjordiske helvede. Den nederste kvinde er virkelig fortabt, og slangen gennemborer hende for evigt, gennem bryst og skød.

program. Djævelen, som var et af disse, er symboliseret med løver, drager og slanger.

Mange portaler og fonte, som i dag står uden udsmykninger, har i den tidlige middelalder været rigt dekorerede med påmalede billeder, og man må forestille sig, at også stenreliefferne har været bemalede i flere farver.

Som man i middelalderen kunne afkaste sin brøde ved at træde ind i kirkens hal, så stilledes mennesket ved dåben også i en ny og afgørende anderledes situation. Det urene, syndefødte menneske blev rensset og anerkendt som Guds barn.

I den danske kirkes missionstid var

Fig. 13. Helvedes port - slangens gab - den tandbesatte vagina - er illustreret og symboliseret i bl.a. en række danske kalkmalerier, der har haft trykte billeder som forlæg. Denne dobbeltmaske, der stammer fra et anglo-normannisk håndskrift fra ca. 1200, lader alt håb ude for staklerne bag tandradene. Synd er fortabelse, og lidelsen er vis for den, der synder.

voksendåben af gode grunde mere almindelig end barnedåb. Måden, voksendåben blev praktiseret på, er ikke overleveret, bortset fra det forgyldte kobberbillede fra Tamdrup kirke ved Horsens, Danmarks dåbsattest. Men dette er fra 1200 årene. Antagelig er voksne døbt, dyppet, i store bødkerede trætønder af den slags, man i middelalderen brugte til nedsaltede sild. Tønderne var fyldt med indviet vand. Forbilledet var Kristi dåb i Jordanfloden.

Hen i 1100 årene, hvor de fleste voksne var døbt, blev barnedåben det almindeligste, og det er antagelig medvirkende til, at enhver landsby-

præst fik beføjelse til at formidle dåben, det første og grundlæggende af kirkens syv sakramenter, og at kirkerne fik døbefonte af sten.

Ved sin fødsel var barnet urent. Som udøbt var barnet hedensk og dermed syndigt. Det var i Djævelens vold, og inden barnet kunne renses gennem dåben, skulle Djævelen ud drives af dets krop, før det var otte dage gammelt.

Ved primsigningen, som denne proces kaldtes, blev barnet og dets faddere modtaget af præsten ved kirkedøren, hvor den hellige handling skulle foregå. Præsten stod, så hans stemme kom fra øst. Fadderne stod

Fig. 14. Albrecht Dürers skildring af syndefaldet. Læg mærke til slangens karakteristiske kvindelige ansigts-træk og Adams kønsbevidste og bortforklarende gestus.

Fig. 15. På døbefonten i Svendstrup kirke ved Hobro gengives denne nedfart til dødsriget gennem dragens tandbesatte gab. Men læst symbolsk handler billedet måske også om livets opståen. Det er hugget på en døbefont og skal måske tolkes som et fødselsbillede. Måske er der her en forbindelse tilbage til de oldgræske mysteriereligioner - til såtidsfesterne i Demeterdyrkelsen, hvori Demeters datter, Persefone, blev bortrøvet til dødsriget for at genopstå og opholde sig over jorden hos moderen de ni måneder af året.

overfor. Piger blev båret på venstre arm, drenge, som var mere værdige, på højre. Efter at dåbsbarnet havde fået overdraget sit navn, og fadderne på barnets vegne havde bekræftet, at det forsagede Djævelen, pustede præsten barnet tre gange i hovedet. Så fik Den Onde befaling om at vige bort »fra dette Guds billede«, barnets ansigt og bryst blev korstegnet, og efter fornyede bønner og forstærket djævleuddrivelse blev indviet salt, der ansås for rensende og ondtafværgende, lagt i barnets mund, mens dets ansigt og bryst på ny blev korstegnet, denne gang nifoldigt. Primsigningen blev afsluttet med bønner og trosbekendelse.

I den tidlige middelalder var påskeaften den almindeligste dåbstermin. I dag tænker de færreste på, at døbefontens rummelige kumme engang har været brugt, at den dengang, på skelørdag blev fyldt med nyindviet dåbsvand, og at dette først blev udskiftet den efterfølgende påske. I mere end halvdelen af de romanske døbefonte af granit er dåbsvandet blevet tømt ud gennem et afløbshul i kummens bund og ned i jorden under kirken, så ingen kunne tiltage sig dets kraft.

De fleste døbefonte har formentlig været dækket af et trælåg, og nogle steder, bl.a. som i Voer kirke, var fontelåget sikret med et smedet luk-

ketøj. Ingen måtte uberettiget komme i berøring med dåbsvandet, endsi- ge stjæle det.

Dåbshandlingen foregik påskeaf- ten, og den blev indledt ved kirkedø- ren med bønner, der var forskellige for piger og for drenge, og med bør- neevangeliet, som blev læst for begge køn. Efter en række rituelle handlinger blev barnets pande og bryst kors- tegnet. Fadervor, Ave Marie og den apostolske trosbekendelse blev frem- sagt af præsten og fadderne i fælles- skab på modersmålet, og var Satan ikke endnu vejet fra barnets krop, garderede man sig med en kraftig djævleuddrivelse, før barnet blev sal- vet med præstens spyt, som var ren-

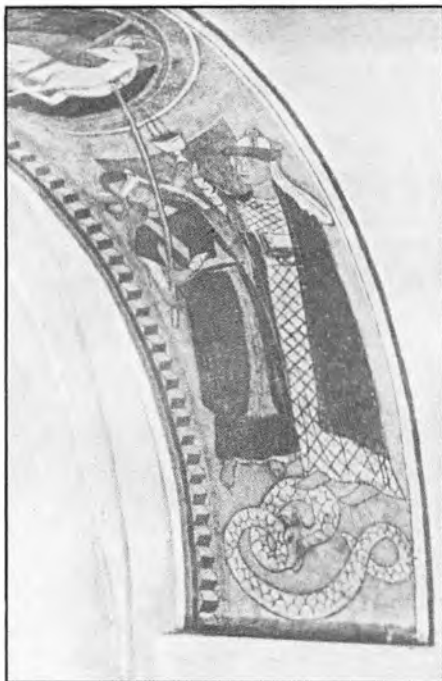

Fig. 16. Kalkmaleri fra Spentrup kirke omkring 1225, som symbolsk skildrer forholdet mellem den gamle pagt - jødedommen - og den nye pagt - kristendommen. Den jødiske synagoge gennemborer med tilbundne øjne gudslammet, hvis blod opsamles af den kristne kirke. Begge er symboliseret ved kvinder. Kirkekvinden træder på den sammenrullede slange, synden og døden, hvis hovede her er røveagtigt.

sende, og dets hånd korstegnet, så det kunne modstå alle onde ånder.

Den egentlige dåbshandling begyndte, når barnet blev ført ind til døbefonten, få meter fra døren. Stående dér lagde fadderne alle højre hånd på barnets bryst, for at bekræfte dets navn og forsagelse. Troen blev bekræftet, efter at barnet var blevet salvet med olie på ryg og bryst. Igen blev barnets navn bekræftet sammen med dets ønske om dåbens sakramente. Først herefter døbte præsten barnet i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn ved at dyppe det tre gange, helt eller delvis

ned i dåbsvandet. Bagefter blev dets isse salvet med bispeindviet olie (krisma), det fik den hvide dåbshue på, og et tændt lys blev anbragt på dets bryst som tegn på lysets sejr.

Barnets moder spillede ingen rolle i forbindelse med dåbsritualet, men overlevede hun barslen, hvad ikke dengang var selvfølgelig, kunne hun måske overvære sit barns dåb. Kirken var i middelalderen mandens kirke.

Med rette eller urette er Paulus blevet brugt til at holde kvinderne på plads i kirkens samfund, selv om han også i brevet til galaterne (3.28) beto-

Fig. 17. Den døde ægte mand har opgivet ånden, og hans sjæl gribes til djævelens forførelse af en frelsende engel. Imens hygger den unge enke sig bag hovedgærdet med sin elsker, der har begge hænder i penge kisten. Vellysten er dobbelt, kødets og mammons. Skriftbåndet midt i billedet siger: »Vord dig ej at han er død, men vi haver det guld så rød«. Billedet findes i Vrå kirke og er malet omkring 1450.

Fig. 18. Isefjordsmesterens skildring i Mørkøv kirke omkring 1450 af en kvinde, der med pisk og sporer rides til Helvedes port af en djævel.

Fig. 19. Det skræmmende kvindekøn er i virkeligheden et årtusind gammelt element i folketroen, som middelalderkirkens mænd tog i anvendelse til en virkningsfuld forkyndelse. I den oldgræske sätidsfest blottede kvinderne således deres kønsdele for at jage onde ånder bort, så kornet kunne vokse i fred. På de britiske øer, i Sydfrankrig og i flere syd- og østeuropæiske lande findes en række middelalderlige kirkeskulpturer, som viser dæmoniske kvinder, de såkaldte Sheelaer. Denne Sheela er fra Kilpeck i Herfordshire i England. De vidt spredte ben og hændernes greb om skamlæberne fremhæver det groteskt forstørrede køn.

ner kvindens andel i friheden ved Kristus med ordene: »Her er ikke forskel... på mand eller kvinde; thi alle er I een i Kristus Jesus«. Ved dåben fik kvinder og mænd samme identitet - begge køn blev Guds børn. Men i efeserbrevet (5.23) får kvinden at vide, at manden er hendes hoved. Dét bragte kirkefædrene flittigt videre i deres teologiske programmer. Dét blev guddommelig lov. Skønt Paulus i romerbrevet (5.12) udtrykkelig si-

ger, at synden kom i verden ved Adams brud på Guds forbud, var Eva, kvinden, i middelalderen tillagt ansvaret for synden og dermed selve synden og alle de påfølgende ulykker for efterkommerne. Da syndefaldet i sin kerne drejer sig om livets undfangelse, ikke gennem guddommelig skabelse, men ved seksuel omgang, blev sex fordømt og betragtet som syndigt, også i ægteskab.

Når kvinden havde menstruation

var hun uren og måtte ikke komme i kirken. Efter en fødsel måtte hun først komme i kirken 6 uger efter nedkomsten. I den periode skulle hun iøvrigt holde sig indendørs og afholde sig fra seksuel omgang. Som uren smittede hun. Hun blev betragtet som hedning.

Efter de fyrre dage havde hun ved første kirkegang status som kirkegangskone. Ved kirkedøren blev hun og hendes følge af kvinder modtaget

Fig. 20. Sheelafigur fra ruinen af Cavan Church på Irland. Den er nu på The National Museum i Dublin. Figuren udtrykker lidelse og død med kvindeskødet som helvedes port.

Fig. 21. Denne sheela fra den tidligere kirke i Errigal Keerogue i Irland er nu i Ulster Museum. Figurens kropsgestus med den ene hånd under låret og den anden direkte på vulva, sammen med det stærkt fortrukne ansigt er karakteristisk for sheela figuren, når hun er værst. Kønnen er det centrale og forkyndelsen som seksualitet, som vejen til direkte fortællelse er klar.

af præsten. Hun blev iført bodskåbe, fik et tændt lys i hånden og blev ved præstens hånd eller en flig af hans stola rituelt ført ind til lægmandsalteret for at ofre. Først herefter var hun igen optaget i menigheden. Døde barnet ved fødslen, var kirkegangskønnen lys slukket. Døde hun selv i barselseng, måtte hun, ligesom barnet, der ikke var fuldgældigt døbt, og som også blev betragtet som hedning, ikke begraves i indviet jord.

Eva - kvinden - var altid den, der fristede manden. I det teologiske program blev hun faktisk og billedligt »Djævelens port, træets forræder og den første overtræder af Guds lov«, som kirkefader Tertullian slog det fast allerede omkring år 200.

Religionshistorisk kan man gå bag om syndefaldsberetningerne i Det gamle testamente og finde en forklaring på, at syndefaldsmyten skulle begrunde det ondes tilstedeværelse. I

Edens have er det Adam, Gud taler til, mens slangen taler til Eva. I en gammel persisk myte, der kan være overleveret i Bibelens syndefaldsmyte, er slangen om ikke et fallostegn, så i hvert fald et sexsymbol. I den myte kalder den første mand på sin kvinde med ordene: »Lad mig se din slange, for min rejser sig med kraft«. Slangen blev med andre ord billede på vulva, og da slangen gerne lever let skjult i varme og fugtige omgivel-

ser og indgyder angst, blev den i højere grad end et fallostegn, symbol på det, man har kaldt »den tandbesatte vagina«. Ovenstående citat er en brik af en dunkel forklaring på, at det kvindelige kønsorgan i nogle sammenhænge blev opfattet apotropæisk (ondtafværgende), selv om vulva før, langt tilbage i menneskehedens historie og i mange sammenhænge helt op til vor tid er et frugtbarhedstegn. Når slangen taler til Eva, er det måske som Guds talerør og mytens forklaring på biologiens mysterium.

I den lange tusmørke periode af menneskehedens historie var det kvinden, der var frugtbarheden. På mystisk vis blev hun med barn, og med mellemrum fødte hun børn. Fra den periode findes meget få billeder af mænd, mens kvindebillederne er overvejende og generelt betoner bryster og vulva. Først sent, sammenfaldende med agerbrugets indførelse, blev manden klar over sin aktive andel i frugtbarhedens mysterium. Det gav ham selvfølelse og magt til at dominere. Kvinden var derefter (indtil mikroskopets opfindelse) blot den, der opbevarede mandens barn, som han, via sæden havde anbragt i hende, og fødte det, når tiden var inde.

Bibelens myter og fortællinger blev sammenskrevet og redigeret omkring år 600 fvt.

I Esajas bog kapitel 34 skildres Jahves dom over menneskehedens,

især bystaten Edom, som skal forvandles til en ukrudtbevokset ruindyngede og tilholdssted for ådselædere og dæmoner. »Der mødes Sjakal med vildkat, og bukketrolde holder stævne; kun der skal natteheksen raste og lægge sig der til ro« (vers 14). I Johannes' Åbenbaring (18.2) skildres Babylons fald: »Babylon, den store, moder til jordens skøger og vederstyggeligheder«, som byen benævnes i det foregående kapitel, »den store skøge, som sidder ved de mange vande« (17.1), symboliseret i kvinden i purpur og skarlaget, guld og ædelstene og med et guldbæger fuldt af vederstyggeligheder og hendes utugts urenheder - denne kvinde ridende på et flerehovedet, skarlaget rødt dyr, hvem er hun?

Natteheksen, der raster i Edoms ruiner, kan i den franske Jerusalem-bibel findes under navnet Lilith, og hun er givet et væsen i den gamle folkekultur, en kvinde, der spredte rædsel i mændenes rækker, så vederstyggelig, at hun blev brugt som Babylons billede.

Lilith kan spores tilbage til de ældgamle myter. Antagelig har hun været frugtbarhedsgudinden Lillake eller Lililu, som nævnes i den sumeriske tekst: »Gilgamesh og piletræet«. I jødiske skriftkloges udlægninger er Lilith den første kvinde, Gud skabte til Adam. Han blev skabt af rent støv, men hun af snavs og bundfald.

Derfor blev hun ondsindet og dæmonisk. En del af parrets børn slægtede moderen på og plagede menneskene - mændene. Adams første ægteskab blev ikke lykkeligt - de skændtes meget. Adam måtte bruge magt for at tvinge Lilith til lydighed, og ved en sådan lejlighed blev hun så rasende, at hun udtalte Guds navn - brugte magi - og fløj bort gennem natteluften mod øst.

Senere holdt Lilith til ved Det røde hav - dæmoner har det med at søge vand - hvor hun levede et udsvævende liv i slæng med onde ånder og dæmoner. Da Gud sendte tre engle for at bringe hende hjem, nægtede hun at følge med, fordi hun skulle passe alle nyfødte børn. Faktisk kvalte hun dem, men hvis de bar amuletter med alle tre engles navne, lovede hun at skåne dem. Siden har hun drevet sit uvæsen - stadig ifølge de gamle rabbinere - og opsøger især nyfødte drengebørn og selvfølgelig sovende mænd, så de får erotiske drømme. Lilith var smuk og farligt forførende. I mandens fantasi fik hun roller som heks og vampyr. I arabisk folketro er hun ladden.

Lilith forsvandt ikke med kristendommen. Kirkefaderen Hieronimus identificerer hende som dronning Lamia, der fik børn med Zeus. Som hævn stjal Hera disse børn, og Lamia hævnede sig igen ved at stjæle andres børn og suge deres blod.

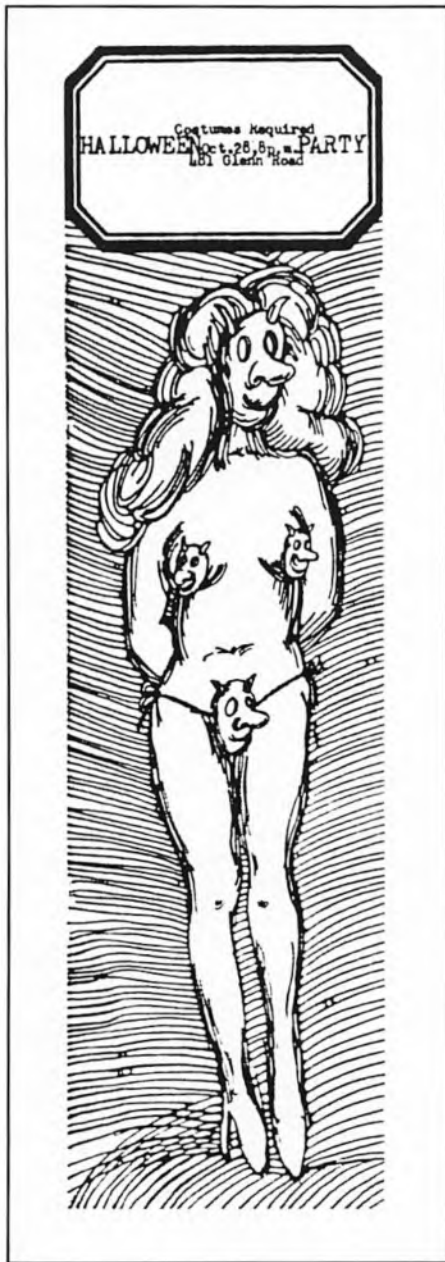
Fig. 22. Troen på kvindekønnet som skræmmemiddel fortsætter også efter middelalderen. I denne illustration af Charles Eisen til en af La Fontaines fabler redder en ung jomfru sin landsby for pest ved at bortjage djævelen med sit køn.

Fig. 23. I Edvard Munchs billedverden er kvinden og erotikken centrale temaer. »Under åget«, som denne ætsning hedder, er et dybtfølt, psykisk udtryk for seksualdriften. Hvilke lidelser forårsager den landbesatte indgang til erotikkens paradys ikke for manden? Et moderne udtryk for kvinden som indgang til helvede.

Fig. 24. Den djævelske forførende kvinde - her i en humoristisk tegning på en indbydelse til en engelsk kostumefest i slutningen af 1970'erne.

Hvad har denne natteheks at gøre med Voer kirke? Hvorfor trække djævla, dæmoner og kvinders urenhed frem?

Ved en tidligere lejlighed har jeg tolket denne kvindefigur, der findes på døbefonten, som et billede af en fødende kvinde i den gamle hugsiddende fødestilling. At figuren kan symbolisere menneskets indgang til jordelivet, fødslen, og med sin plads på en døbefont både symbolisere fonten selv og fontens symbol, er én tolkningsmulighed.

Men der kan være en anden tolkningsmulighed med udgangspunkt i den gamle persiske myte, der er overleveret i Bibelens syndefaldsberetning. Den første mand siger til sin kvinde: Lad mig se din slange, for min rejser sig med kraft.

Analogien mellem mandens penis og den angribende slange, anvendt som metafor for den skildrede situation, er åbenbar. Kvinden har at adlyde, selv om hun måske ikke er med på ideen og måske føler angst. For at bringe hende på »niveau« med sig selv, overfører manden sin egen psykiske tilstand til kvinden ved at anvende en høflig, poetisk omskrivning, analogiserer slangens yndede levested i et fugtigt, varmt skjul med vulva ved at foreslå et slangetræf. Her ved benævner han kvindens kønsorgan som sit eget, de bliver lige, og dermed får vulva samtidig slangens

egenskaber. Vulva bliver således billedet på ondskaben. Summen af fordomme og tabu hos kvinden og hos slangen tillægges vulva som symbol.

I den ikonografiske fremstilling af ondskaben er slangen meget anvendt og udbredt også i kirkens regie. Når man fremstillede ondskaben, Den onde, Djævelen, Lucifer, Satan som en slange og ikke, som man mente, de så ud, i en og samme person, så omgik man tabu. Man risikerede ikke kraften i billedet af Den onde, når man brugte symbolet på denne magt. Tværtimod fik man i kraft af symbolet, som man jo selv beherskede, vendt billedets magi mod den magt, det afbildede. Den ondes symbol blev med andre ord ondtafværgende, fordi det ikke var tabueret.

I 1100 og 1200 årene sker der en karakteristisk forstærkning af slangens ikonografi, f.eks. ved at kombinere slangens krop med rævens hoved, som det kan ses på Torum kirke i Salling. Ræven var også uren og snu.

I udlandet dukker der i disse år slanger frem med et hoved, der har tydelige menneskelige træk - kvindelige - og med kvindeoverkrop og arme. Slangen var et urent dyr, der måtte krybe på sin bug. Kvinden var uren, mindreværdig og den, der var pålagt al skyld for mandens ulykker og synd. Fra hendes bug flød urenhed.

Er Voer-fontens kvindefigur så i virkeligheden et slangebillede? Er dette kvindebillede et rendyrket udtryk for det lidet positive kvindesyn, kirkeinstitutionen havde udviklet siden apostlene og befæstet gennem århundreder?

En kendsgerning er det, at mandekirkens had til kvinden kulminerede netop i denne periode, hvor både slangen med kvindeoverkrop og granitdøbefontene dukker op. I Voer kirke dannes tilsyneladende syntesen. Tolkningen bliver åbenbar, når blikket drejes mod Irland, Skotland, England, det nordlige Frankrig og flere syd- og østeuropæiske lande. Der findes en række kirkeskulpturer, som fremstiller dæmoniske kvinder - de såkaldte sheelaer. Disse nøgne kvinders kropsudtryk er én voldsom gestus, der skal fremhæve en overdimensioneret vulva. Deres ansigtsudtryk er som regel grusomt, tænderne blottede og øjnene opspilede. Der er mana i disse figurer. De taler deres tydelige sprog om den ondskab og de følger, mennesket - manden - vil nedkalde over sig, hvis han inddrager sig seksuelt med kvinden. Vulva på disse figurer er et tydeligt udtryk for den dæmoniske og forførende Lilith, det babyloniske skøgebillede og ikke mindst apokalypsens rædsler, der i givet fald venter. Vulva er Djævelens port, helvedesporten, den tandbesatte

vagina, Liviathans, helvedesslangens opspilede gab.

Hvorfor er kvinden på døbefonten i Voer kirke så den eneste kendte af sin slags her i landet, og en af de få overhovedet, der er anbragt på en døbefont? Så godt som alle udenlandske er murskulpturer. Hvorfor og hvordan er hun dukket op her?

Motivet kan være kommet hertil fra England, som havde en levende forbindelse med Danmark, især Jylland, i den romanske periode. Dette afspejles bl.a. i dele af den jyske kirkearkitektur. Men er det tilfældet, kunne man forvente, at der fandtes flere sheelaer. Og hvis motivet er kommet vest fra, burde dets ikonografiske indhold have været bedre fremhævet. I styrke er kvinden på Voer-fonten kun en svag refleks.

Det at hugge på en font og hugge skulpturer var ikke hver mands kunst, men som regel arbejde, der blev udført på særlige værksteder, af folk, der beherskede teknikken. Den stenhugger, der udførte fonten i Voer, kendte tilsyneladende ikke selv motivet, men han kendte noget til at hugge fonte og skulptur.

En mulig forklaring på fontekvindens herkomst og ringe lighed med de udenlandske medsøstre kan være, at fontehuggeren har fået til opgave at fremstille billedet efter mundtligt oplæg. Rejselivet i middelalderen havde et relativt stort omfang, og en

pilgrim kan udmærket have bragt legenden om Lilith med sig hjem. Denne form for kulturudveksling kunne så også forklare, at stort set alle andre kendte sheelaer kan tidsfæstes til perioden mellem 1100 årene og reformationen, og at udbredelsen sker fra syd.

Figurens placering på fontekummen er usædvanlig for en sheela, men dens teologiske budskab er klart: Bevar dåbens renhed. Får djævelen i dig overtaget, er din udgang af livet igennem Helvedes port.

I senmiddelalderens sengotiske kalkmalerier og deres trykte forlæg sagde man tingene mere direkte. Der er helvedesporten, slangens tandbesatte gab et fremtrædende motiv.

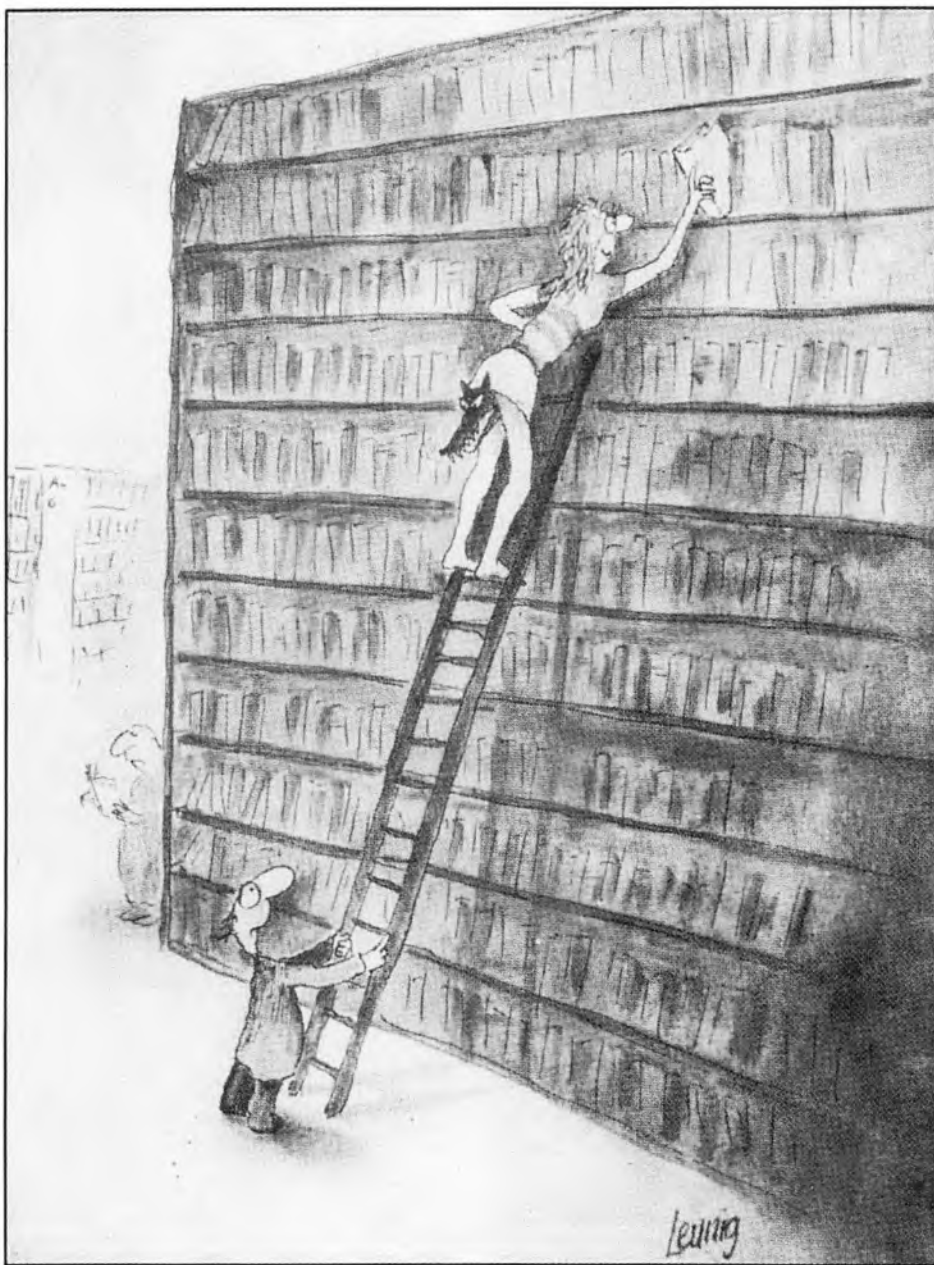
ILLUSTRATIONER

Fig. 1 og 3 er fotograferet af forfatteren. Fig. 2 er målt af forfatteren og rentegnet af N. Bendsen. Fig. 4-6 er fra »De første mennesker«. Fig. 7-8 fra Lucidarius. Fig. 9-10 og 14 er fra »The complete woodcuts of Albrecht Dürer«, New York 1963. Fig. 11 og 12 er fra »Fanden på væggen«. Fig. 13 fra »Indfald og udfald«. Fig. 15 er fra »Kultkar« af Erling Rump, 1974. Fig. 16 fra »Den danske Billedbibel« af R. Broby Johansen, 1948. Fig. 17 og 18 fra »Kalkmalerier fra danske landsbykirker«. Fig. 19-22 er fra »The witch on the wall«. Fig. 23 fra Edvard Munchs grafik af Ole Sarvig, 1964. Fig. 24 fra Graphic Posters 80 og fig. 25 fra »The Penguin Leunig«, 1974.

Fig. 25. Vittighedstegner og satiriker Michael Leunigs bud på det skræmmende køn.

LITTERATUR

- Andersen, Jørgen: The witch on the wall. Medieval erotic sculpture in the British Isles. København, 1977.
- Franceschi, Gerard: Kalkmalerier fra danske landsbykirker. 1969.
- Jelinek, J.: De første mennesker. Udvikling, redskaber, levevis, kunst. 1972.
- Jorn, Asger: Indfald og udfald. 1972.
- Jorn, Asger: Tegn og underlige gerninger. 1970.
- Klindt-Jensen, O.: Gundestrupkedelen. 1961.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 1956.
- Lucidarius. En folkebog fra middelalderen. Med indledning og oplysninger ved Johannes Knudsen. 1909.
- Nielsen, Ellen: Kvinden i forhistorien. 1981.
- Nielsen, Ellen: Kvinden i mandens kirke. 1978.
- Norn, Otto: Jydsk granit. Romanske portaler og fonte. 1968.
- Nyborg, Ebbe: Fanden på væggen. 1978.
- Rohde, Peter P.: Den græske kulturs historie. Bind 1: Den store moder. 1958.
- Sheridan, Ronald: Grottesques and gargoyles: paganism in the Medieval church/by Ronald Sheridan and Anne Ross. London, 1975.
- Souchal, Francois: Das hohe Mittelalter. Baden-Baden, 1968.

Noget om fødsel og dåb

af Åse Friis og Ellen Nielsen

Fødsel

Til alle tider har et barn i vente været en væsentlig begivenhed, hvad enten det var et ønskebarn eller ej. Nu om dage søger man først og fremmest at sikre den vordende moder den kost og levevis, som vi mener er bedst for både mor og barn. I gamle dage var det helt andre ting, man lagde vægt på, og helt fra de ældste tider i historisk tid er der knyttet en mængde overtro til svangerskabsperioden.

For at opnå en let fødsel og et sundt barn var der en mængde ting moderen skulle holde sig fra. I 1600 og 1700-årene måtte hun f.eks. ikke træde i et hjulspor, ikke holde tråd, som blev vundet, ikke lade tage mål

af sig, ikke gå over en tærskel, hvor knive plejede at slibes, ikke gå over en græssende hests tøjr, ikke gå under en ophængt snor eller savbuk, ikke gå baglæns og ikke sætte sig på en uaflåst kiste. Var hun i omstændigheder Sct. Hans dag, skulle hun holde sig væk fra kirken denne dag, for at de overnaturlige væsner, som regerer ved midsommer, ikke skulle gøre hende eller barnet ondt.

Et godt middel til at sikre sig en let forløsning og et sundt barn var ved midsommertide at krybe nøgen mellem de sammenvoksede grene på et træ, et såkaldt hultræ, som der har været mange af rundt om i landet. Når så tiden for fødslen kom, gik det

ikke stille af. Der gik bud efter både jordemoder og en hel skare af hjælpekoner. Hvor mange hjælpekoner, der mødte op, har nok til en vis grad haft sammenhæng med ens sociale status. Men at det ofte har været mange afspejles i nogle forordninger om hvor mange hjælpende kvinder, der måtte sammenkaldes.

Til forskellige tider søger man at begrænse antallet til 4, 6, 8, 10, 12 og i 1560 i Ribe til 30 kvinder. Hjælpekonerne skulle være gifte kvinder, som skulle bistå ved fødslen og hjælpe med egne erfaringer, hvis vanskeligheder skulle opstå. Mænd måtte ikke overvære fødslen og følte sig til tider ganske fortrængt fra huset.

Fig. 1. I den tidlige middelalder foregik fødsler på gulvet, hvor den fødende lå eller sad på knæ på et halmknippe eller lignende. Men allerede i 1500-årene forekommer omtale og afbildninger af specielle fødestole som den her fra en tysk fødselsbeskrivelse fra 1513.

At være hjælpekone var et ærefuldt hverv. De blev vidner til barnets rette herkomst, ligesom de ved deres tilstedeværelse skulle hjælpe til at beskytte deres medsøster og hendes barn mod alskens troldeøj.

Jordemoderen var tilkaldt for at lede fødslen. Oprindeligt har hun nok mere været jordemoder af navn end af gavn, for med uddannelsen har det kun været lidt bevendt.

Betegnelsen jordemoder kendes tilbage til begyndelsen af 1500-årene og stammer formodentlig fra den skik, at jordemoderen løftede barnet op fra jorden eller gulvet, hvor barnet oprindeligt fødtes.

I forbindelse med reformationens

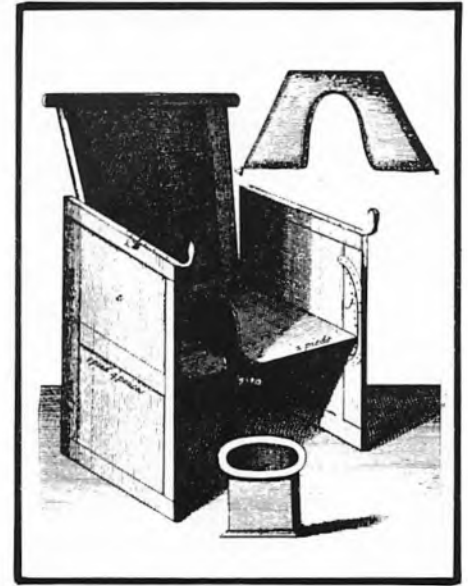
Fig. 2. Planeternes og stjernebilledernes stilling i fødselsøjeblikket tillagde man stor betydning for barnets fremtidige liv, ligesom man tog varsler på ugedagen, datoen, vejret m.m. Folke-mindeforskeren Evald Tang Kristensen citerer en optegnelse fra Dronninglund, der siger, at det barn der fødtes under storm og regn, aldrig vil få sin forstand. Holdt det stik, så det nok skidt ud i Vendsyssel.

indførelse udkom en kirkeordinans, som også rummede et kapitel om jordemødres undervisning. Heri pålagdes det præsterne at undervise jordemødrene og til stadighed overhøre dem og sikre sig, at de var gudsfrygtige og ædruelige kvinder og ikke »foer med tryllemidler, signing, manelse eller trolddom«.

I 1557 udgav Henrik Smith fra Malmø sin store lægebog, hvori han giver nogle gode råd om fødselsforløb og jordemoderens opgaver, fordi der »her i disse Land och Riger er stor bryst (mangel) paa ret forstandige Læger og retsindige Jordemødre«.

Først med Chr. V.s Danske Lov i 1683 kommer en bestemmelse om, at

Fig. 3. Da Dr. med. Bertel Wichmann i midten af 1700-årene kom til Nørrejylland, hvor han blev fysikus i Aalborg By, Børglum og Sejlstrup Amter, forsærdedes han over de lokale jordemødres ukyndighed og hårdhed. Det fik ham til at skrive en »Kort undervisning for Jordemødre«, hvori han bl.a. omtaler fødestolen, som jordemoderen skulle medbringe, og anbefaler den her afbildede Deventers fødestol.

før jordemødre antages »skulle de af erfarne Medicis eller Chirurgis flittig examineres og overhøres«. 100 år senere stiftedes den første egentlige jordemoderskole i Danmark.

Også til selve fødslen var der langt op i tiden knyttet megen overtro. For at lette forløsningen kunne man løse alle knuder på barselskvindens tøj og hår, og alt hvad der var bundet og lukket i stuen, bånd, snore, skuffer, kister, vinduer og døre. Hjælp dette ikke, løste man hvad der fandtes i gårdsrummet af redskaber og andre ting. Et hareben, der blev flået, stødt i en morter og spist af den fødende, skulle hjælpe til at give hende det let-fødende dyrs egenskaber. Endelig

kunne hun rette en bøn til Jomfru Maria: »Mutter Maria! Lån mig nøglerne dine, at jeg kan åbne lænderne mine«.

Selve fødslen foregik i de ældste tider i husets badstue, som var nem at varme op. Senere, da husenes opvarmning blev bedre, rykkede man ind i opholdsstuen.

Det har ikke været helt ualmindeligt, at den fødende sad på skødet af en af hjælpekonerne under selve fødslen. Senere, omkring reformationen, opfandt man specielle fødestole, som jordemoderen medbragte. Såkaldte natstole blev også anvendt til formålet.

Tidspunktet for den nyfødtes an-

komst var det meget væsentligt at få nøje noteret. På grundlag af dette kunne man opstille et horoskop og tage varsler for barnets fremtidige liv. Når fødslen var overstået og mor og barn gjort i stand, fik faderen lov at komme ind. Moderen lå i den fint opredte barselseng parat til at modtage de mange gratulanter, der strømmede til.

Alle gæster havde »føring« med. Oprindeligt kom man med barselgrød, som barselkvinden skulle smage på. Senere kunne det medbragte også være kødsuppe, sødsuppe eller gammelvin og småkager. Disse besøg kunne udvikle sig til hele gilder, hvor både hjælpekoner og gæster tog

Fig. 4. Selve fødslen var et rent kvindeforetagende, og først når alt var vel overstået, fik faderen lov at komme ind i barselstuen.

Fig. 5. Det spæde barn fik først og fremmest en hue på, dernæst navlebind, skjorte, ble og endelig svøbet. Det blev svøbt omkring barnet, foldet op bag på forneden og snøret sammen med svøbelisten, så barnet lignede en lille pakke, og ikke kunne røre sig.

ivrigt for sig af retterne og de våde varer. Og barselkonen måtte smage på det hele, hvadenten hun kunne tåle det eller ej. Ikke alle gæster tog hjem om natten, nogle hjælpekoner blev tilbage for at våge over mor og barn og passe det lys, som altid måtte brænde, så længe barnet var udøbt. Foruden dette »livslys« var der andre forholdsregler at tage vare på for at værne mor og barn mod onde magter. F.eks. måtte intet lånes ud af huset, og der måtte ikke males korn på

kværn eller spindes garn. Når barnet skulle klædes på, fik det først og fremmest en lille hue på hovedet. Dernæst iførtes det navlebind, skjorte, ble, svøb og en svøbeliste, som brugtes til at snøre barnet helt ind i svøbet med, så det hverken kunne røre arme eller ben. Svøbelisten var en 10-12 cm bred tøjstrimmel, som gerne var rød, og ofte blev svøbt på kryds og tværs omkring barnet, så det var beskyttet mod onde magter af de kryds, den dannede. Først for

omkring 150 år siden ophørte man med at svøbe armene med ind til kroppen.

Det spæde barn skulle helst have et eller andet rødt på sig, og ofte fæstede man en synål eller to over kors på brystet af det, eller syede en sølvskilling i dets tøj, eller stoppede en saks, et vættelys eller en salmebog ind under svøbet. Alt sammen havde til hensigt at beskytte barnet mod at blive forbyttet eller på anden måde skadet af troldtøj.

Fig. 6. Barselsgrøden har i århundreder været et selvfølgeligt og uundværligt begreb. Det var helt naturligt at tænke sig, at også Jomfru Marie fik barselsgrød. I Reerslev kirke har »Isefjordsmesteren«, som malede i midten af det 16. århundrede, afbildet Josef siddende og røre i barselsgrøden, mens Marie tager sig af Jesusbarnet.

Fig. 7-10. Det var en gammel skik, at naboer og andre besøgende bragte mad med til barselskone og hendes familie. Maden transporteredes i en barselspotte, der oftest var af ler, men også kunne være af kobber. Oprindeligt var det den meget almindelige ret, grød, man bragte, måske med en ekstra smørklut i. Efterhånden som spisevanerne ændrede sig, kunne »føringen« også være kødsuppe, sødsuppe, pandekager, æbleskiver, brødkage eller småkager. Men i slutningen af 1800-årene sendte man ofte i stedet en flaske vin og en tærte eller en lagkage, så det kunne blive til mange flere søde sager, end husstanden kunne fortære. Fra at være en praktisk hjælp udviklede barselsmaden sig til den rene luksus.

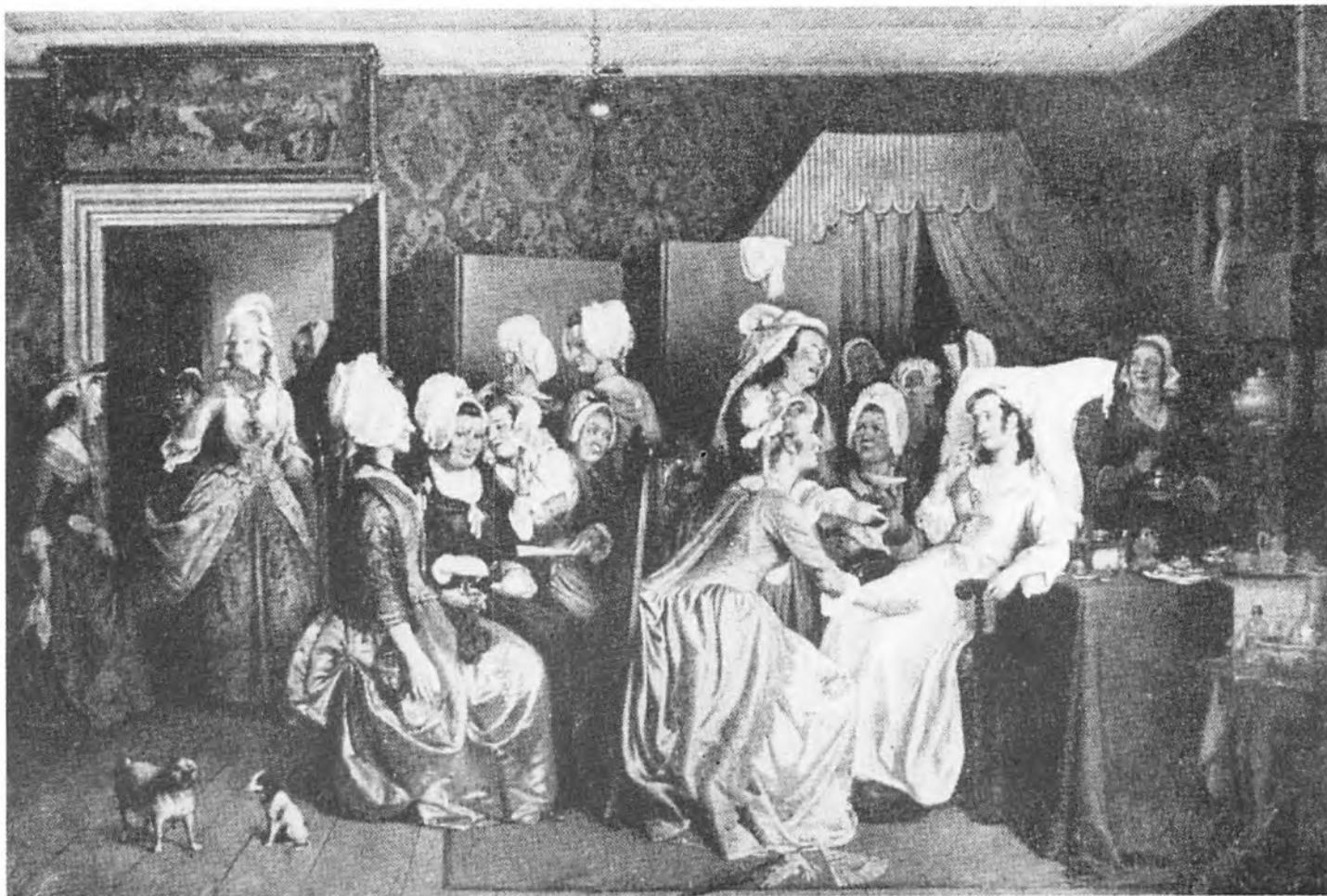

Fig. 11. I 6-7 uger efter fødslen betragtedes moderen som uren. Hun kom ikke i kirken og det forventedes, at hun holdt sig indendøre og tilbragte meget af tiden i den smukt opredte barselseng. Dette gav hendes medsøstre en kærkommen anledning til at aflægge besøg i barselstuen og holde »faddersladder«. Her illustreret af maleren Marstrand til Holbergs »Barselstuen«.

Fig. 12. Selv om almuens barselskoner ikke har kunnet holde sengen i 40 dage i træk, er de blevet skånet for det hårdeste arbejde. De holdt sig mest indendøre og modtog mange visitter, hvor snakken er gået over kaffepuncher, vasler og småkager. Her har Michael Ancher skildret en jysk barselstue.

Fig. 13. Endnu i begyndelsen af det 20. århundrede satte man en ære i at kunne rede en barselseng med smukt, håndbroderet linned, som her hvor den veluddannede fødselshjælper og den glade moder fra Sæbyegnen præsenterer den nysfødte.

Derefter viedes barnet, enten ved at man slog korsets tegn over det eller, efter endnu ældre skik, ved at man læste en trylleformular og målte barnet på langs og på tværs med en snor, som derefter knyttedes om halsen på barnet med en speciel knude for at give det et godt helbred.

Vuggen måtte ikke stå parat til barnet før fødslen, da man så risikerede slet ikke at få brug for den, eller at barnet døde tidligt. Lykkebringende var det derimod at lade barnet

sove den første tid i en sædekurv, en flettet halmkurv brugt ved såning.

Den megen overtro har jo langsomt fortaget sig. Så sent som i 1960'erne levede dog stadig den forestilling, at spædbarnstøj ikke måtte hænge ude, så duggen kunne falde på det, for det kunne give barnet helvedesild. Men at det kunne være et levn fra den gamle frygt for at trolدتøj skulle forgribe sig på tøjet, hvis det hang ude efter solnedgang, var gået i glemmebogen.

Dåb

Helt tilbage i den tidligste kristendom herskede den forestilling, at børn blev født som hedninger. Opfattelsen fulgte med op igennem den katolske tid og varede ved til langt efter reformationens indførelse i 1536. Børn var avlet i synd og fødtes i synd. Derfor havde djævelen og dæmonerne magt over det udøbte barn. Det var derfor skik at lade barnet døbe meget hurtigt efter fødslen, at intet ondt skulle hænde det forinden. Den

Fig. 14. Ansgar døber et barn. Nationalromantisk stemningsbillede af maleren Christen Dalsgaard.

lille kunne f.eks. blive forbyttet med et hæsligt barn af ellefolk eller bjergfolk.

Adskillige forordninger har gennem tiderne givet regler for dåbstidspunktet. Chr. d. 4. befalede således i 1636, at børn skulle være døbt inden fire dage efter fødslen. Nye forordninger af 1771 og 1828 ændrede denne bestemmelse, således at børn født i tiden 1. marts til 1. september blot skulle døbes senest 8 uger efter fødslen, og i vinterhalvåret kunne

Fig. 15. Før reformationen var det skik, at barnet ved dåben blev afklædt sit kristentøj og tre gange neddyppet (nedsænket) i det ofte iskolde vand i granitdåbskummen. En overgang fandt dåbshandlingen sted allerede 2-3 dage efter fødslen. Man kan forestille sig, at ikke alle spædbørn overlevede den i vore øjne barske handling. Kalkmaleri fra Skamstrup kirke.

yderligere udsættelse finde sted, så barnet ikke var helt nyfødt under besøget i den iskolde kirke.

Selv op mod år 1900 var det dog flere steder i Jylland skik, at barnet blev døbt den 1. søndag efter fødslen, selv når det blev født en lørdag, og uagtet at det var vinter.

Forberedelsen til dåben fandt i den katolske tid sted ved indgangen til kirken. Her modtog præsten barnet og de mange faddere, der omhyggeligt var indbudt. Præsten fremsagde bønner og blæste barnet under øjnene, idet han sagde: »Far ud du urene Aand, og giv den Hellige Rum her udi sit Kreature«. Præsten korsede barnet, salvede det med indviet olie

Fig. 16. Op i 1600-tallet blev det efterhånden almindeligt at lægge et metalsfad over døbefonten og lade barnet døbe ved tre gange at øse vand over dets hoved: I Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

på bryst og skulderblade og smurte dets næse og ører med spyt. Efter denne forberedelse fremsagde præsten Fadervor og et Ave Maria og sagde så: »Gå ind i Guds Hus. Gud bevare din Indgang og Udgang fra nu og til evig Tid«.

Så længe katolicismen rådede, blev barnet ved dåben afklædt sit kristentøj og tre gange neddyppet i dåbskummen. Denne proces må man kalde en dristig handling, især ved vintertid og når barnet kun var 2-3 dage gammelt.

Forfatteren Thit Jensen fortæller i en af sine historiske romaner om Valdemar Atterdag, at da han fik døbt sin førstefødte, prinsesse Dagmar,

Fig. 17. Hjemmedåb fandt sted, hvis der var fare for barnets liv. Da Chr. d. 4. befalede, at børn skulle døbes fire dage efter fødslen, lod mange barnet hjemmedøbe af skræk for dåben i den iskolde kirke. Barnet blev så senere fremstillet i kirken.

Fig. 18. Barnets mor blev i ældre tid betragtet som uren indtil sin første kirkegang efter fødslen. Moderen (kirkegangskonen) blev i våbenhuset modtaget af præsten. Præsten tog hendes hånd og førte hende ind i kirken med ordene: »Gak ind i Herrens Tempel på det, at du med Kristus må have det evige liv«.

blev hun lam efter et krampeanfald som følge af neddybningen i det iskolde vand. Valdemar Atterdag lod herefter befale, at dåbsvandet skulle være opvarmet. Den kongelige forordning synes imidlertid ikke at være efterkommet. Den gentoges i hvert fald af biskop Peder Palladius, der levede fra 1503–1560. Han beordrede degn eller klokker, »hver Gang et Dannemands Barn kommer til Kirke« at slå en kedel vand eller to i fonten og om vinteren at varme den ene kedel vand, for at vandet i døbefonten kunne være »lunkent«.

Kunne dåbshandlingen være en prøvelse for den nyfødte i det katol-

ske kirkerum, der altid var beboet og lunet op af mange alterlys, var dette dog for intet at regne mod dåben i det lutherske gudshus, der stod forladt og øde de 6 dage af ugen.

Selv Martin Luther havde svært ved at forlade den gamle skik: »Thi nøgne fødes vi, og nøgne bør vi genfødes«, og dåb ved neddybning fortsættes efter reformationen til op i 1600-årene, hvor det bliver almindeligt at lægge et metalfad over døbefonten og døbe barnet ved 3 gange at øse vand over dets hovede. Alligevel fortsættes skikken at klæde barnet nøgent mange steder i lang tid.

Troen på dåbsvandets kraft og un-

dergørende virkning forsvandt heller ikke ved reformationen herhjemme. 1635 har en fornem borger i Sæby sit ældste barn til dåb i kirken. Før dåben fandt sted lagde barnets farmor et guldstykke i dåbsvandet, for der ved at øge dåbsvandets kraft. Det næste barn, der skulle døbes, var af fattig herkomst, og inden dåben fjernede den fornemme dame skyndsomst sin guldmønt fra dåbsvandet. Begivenheden forårsagede forargelse og strid i menigheden. Sagen blev forelagt stiftsøvrigheden og senere universitetsprofessorer til afgørelse og her fordømt som utålelig overtro.

Blev et barn hjemmedøbt, måtte

Fig. 19. Fra Anna og Michael Anchers datter Helgas dåb i Skagen kirke i 1886.

Fig. 20. Gudmoderen med barnet og med huepigen ved sin side forlader sammen med fadderne og dåbsfølget kirken efter dåbshandlingen.

dåbsvandet ikke bare kastes bort efter brug som almindeligt vand. Kunne man slå det op over husets tag, ville barnet få skøn hårvækst og krøller, kastede man vandet ud på huset, ville det give velsignelse til hjemmet, og slog man det ud på en sten, ville barnet få en ren, glat hud.

Barnet blev båret til dåben af gudmoderen, som måtte udvælges med stor omtanke. I Jylland var det almindeligt at tro, at barnet ville slægte gudmoderen på. Desuden gav hun ofte store gaver. Gudmodern måtte være meget agtpågivende under

dåbshandlingen. Hvis der skete den mindste fejl i de vedtagne regler, ville folkesnakken derom gå længe!

Ved sin side havde gudmoderen en huepige, der skulle fjerne huen før dåben. I en periode medvirkede endvidere en »pattekone«, en diegivende kone der kunne give barnet mælk om nødvendigt. Hun kunne dog som regel klare situationen med en sut eller en »sukkerpat«.

Af faddere var der så mange, at de til tider fyldte kirken. En forordning fastslog på et tidspunkt, at fire til fem faddere måtte være passende.

Ved valg af navn til barnet var det en hovedregel, at barnet burde opkaldes efter en afdød slægtning, hvem man ønskede, at barnet skulle komme til at ligne, for det var en erfaring, at barnet arvede sin »navnes« væsen og egenskaber. Det gik ikke an at opkalde efter en endnu levende, da dette ville medføre, at den opkaldte ville svinde hen og tabe kræfter i samme grad, som den lille ville trives. At opkalde efter moderen eller faderen var også et farligt forsøg, det blev opfattet som at slå en knude på slægten, så fortsættelsen udeblev.

Barnets moder nåede ikke altid at komme med til kirken til dåbshandlingen, og hun blev betragtet som uren indtil efter sin første kirkegang. Som kirkegangskone blev hun modtaget af præsten udenfor kirken eller i våbenhuset, hvor han tog hendes hånd og førte hende ind i kirken med ordene: »Gak ind i Herrens Tempel, på det at du med Kristus må have det evige Liv. Amen«. Idet hun trådte ind i kirken tilføjede præsten: »Herren bevare din Indgang og din Udgang fra nu af og til evig Tid«. Efter at moderen derpå havde ofret ved alteret, var hun atter ren og optaget i menigheden.

Dåbsgaver bestod ofte af pengegaver i form af mønter. Desuden var ranglen også brugt som dåbsgave. Den bestod af et skaft med en rund kugle, hvori små raslende metalkugler fandtes. Det var en almindelig tro, at lyd af enhver art skræmte dæmøner bort.

Efter dåben blev der i ældre tid holdt stort gilde i hjemmet. Gæster var de mange faddere, familie og naboer. Gildet kunne vare op til flere dage, og der blev festet med en overdådighed af mad og drikke. Også her gik det så vidt, at der måtte gribes ind med forordninger. I 1683 kom der i tilslutning til Danske Lov en indskrænkning af dåbsgildets omfang. Barnet måtte ikke pyntes med perler eller ædelstene, og i hjemmet

måtte man ikke traktere med konfekt eller drik, men alene med almindelig mad.

Mange af de her beskrevne skikke, der var herskende i ældre tid samt den megen overtro, der knyttede sig til det ufødte barn og dåbshandlingen, er i nyere tid forladt – og dog – måske der alligevel i den ældre generation stadig findes mindelser om overtro? Det er for eksempel stadig skik at hemmeligholde barnets navn indtil dåben og at lade barnet sove sin første søvn efter dåben med dåbskjolen på.

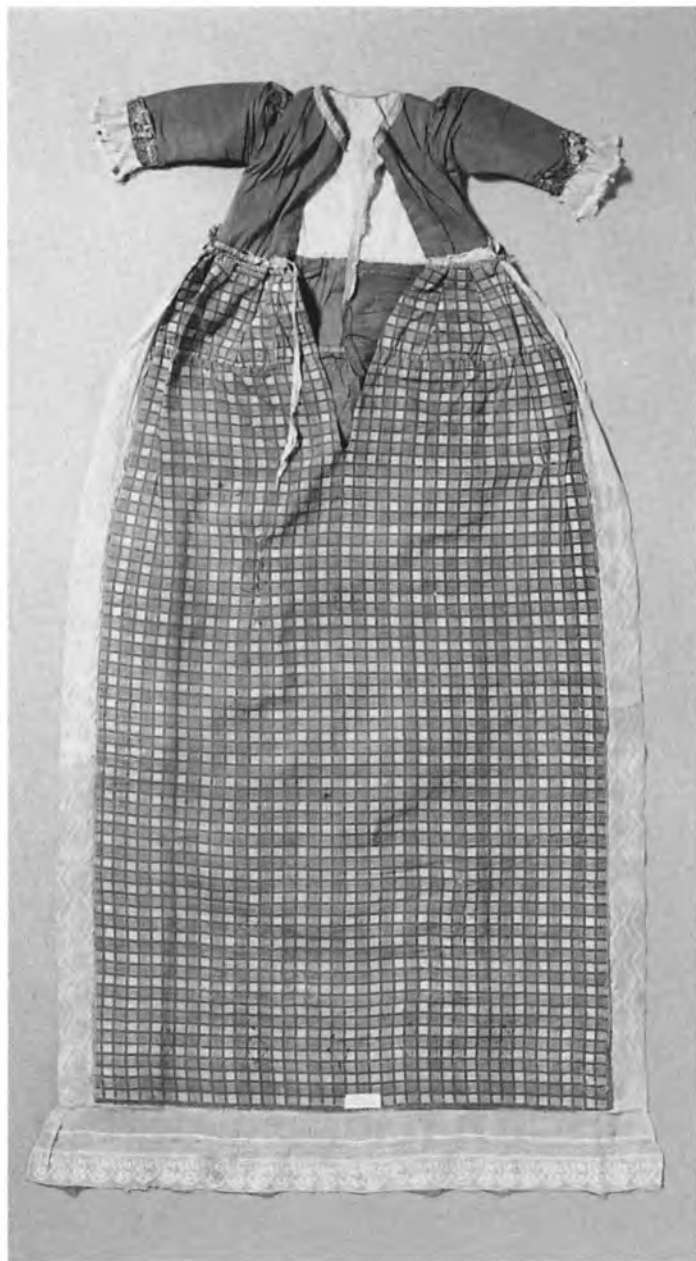
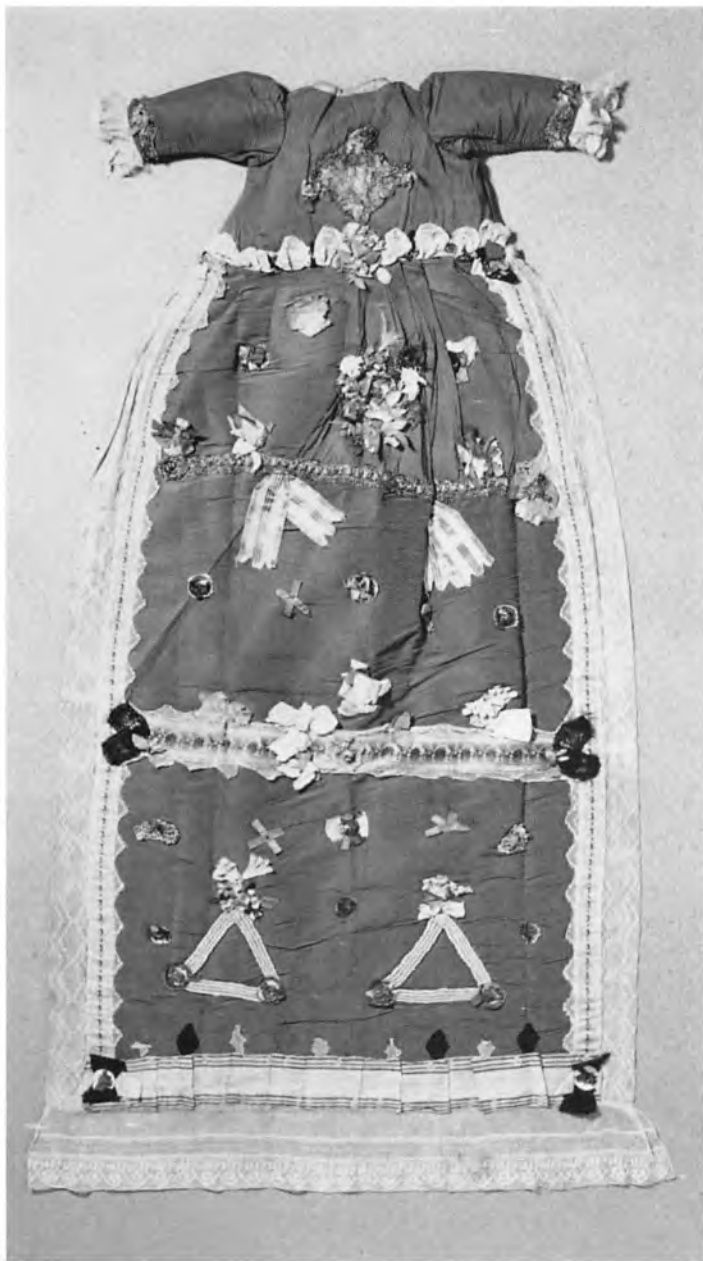
I dag bæres barnet til dåben ligeså ofte af faderen som af moderen. Der hersker ikke mer nogen lov for, hvor lang tid der må gå fra fødslen til dåb. Det er almindeligt, at dåben finder sted indenfor de første måneder af barnets liv. Af faddere skal der mindst være to, og antallet overskrider sjældent fire.

Kristentøj

En væsentlig ting i forbindelse med dåben har altid været det specielle tøj, barnet blev iført.

Den ældste form for kristentøj eller dåbsdragt, vi har overleveringer om, er fra den katolske tid. Det var en hvid dragt og hue, som det nøgne barn blev iført straks efter dåben, mens præsten sagde: »Modtag den hellige, hvide Hue og ubesmittede

Fig. 21 a-b. En typisk dåbsdragt fra Vendsyssel i 1800-årenes første to trediedele har form som en lang, forneden lukket kjole, en kristenpose. Den er fremstillet af silketøj og rigt pyntet med kniplinger, bånd og rosetter.

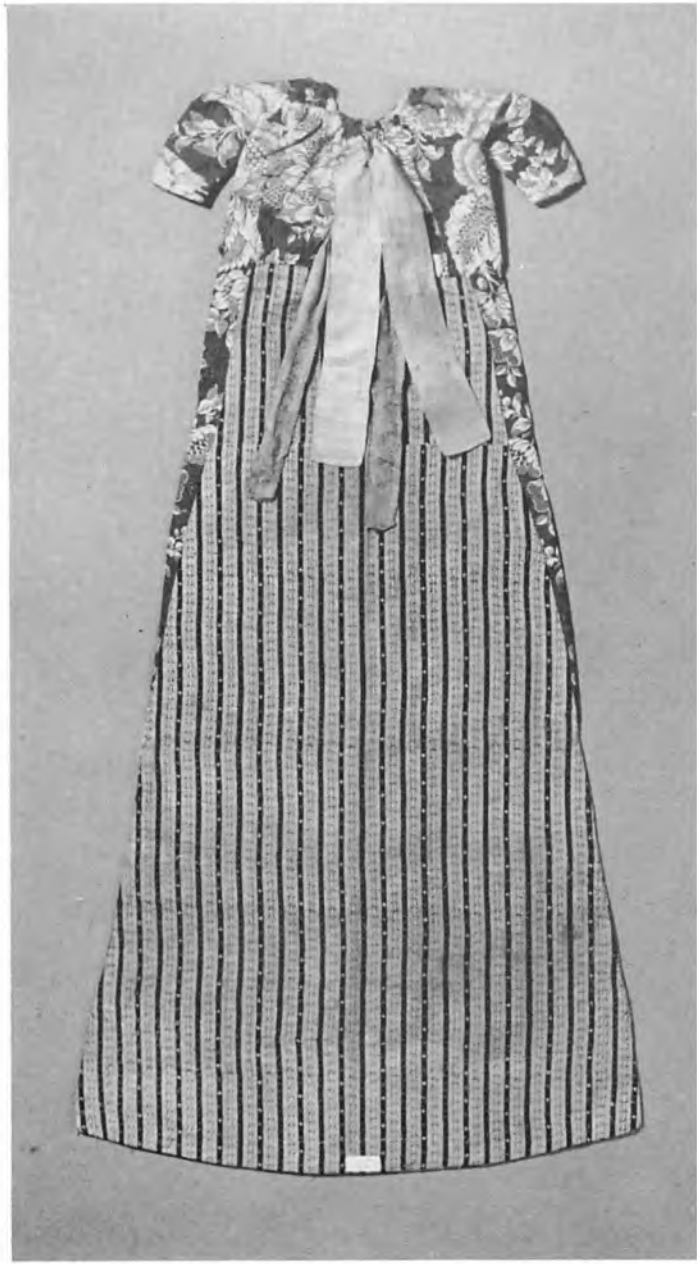
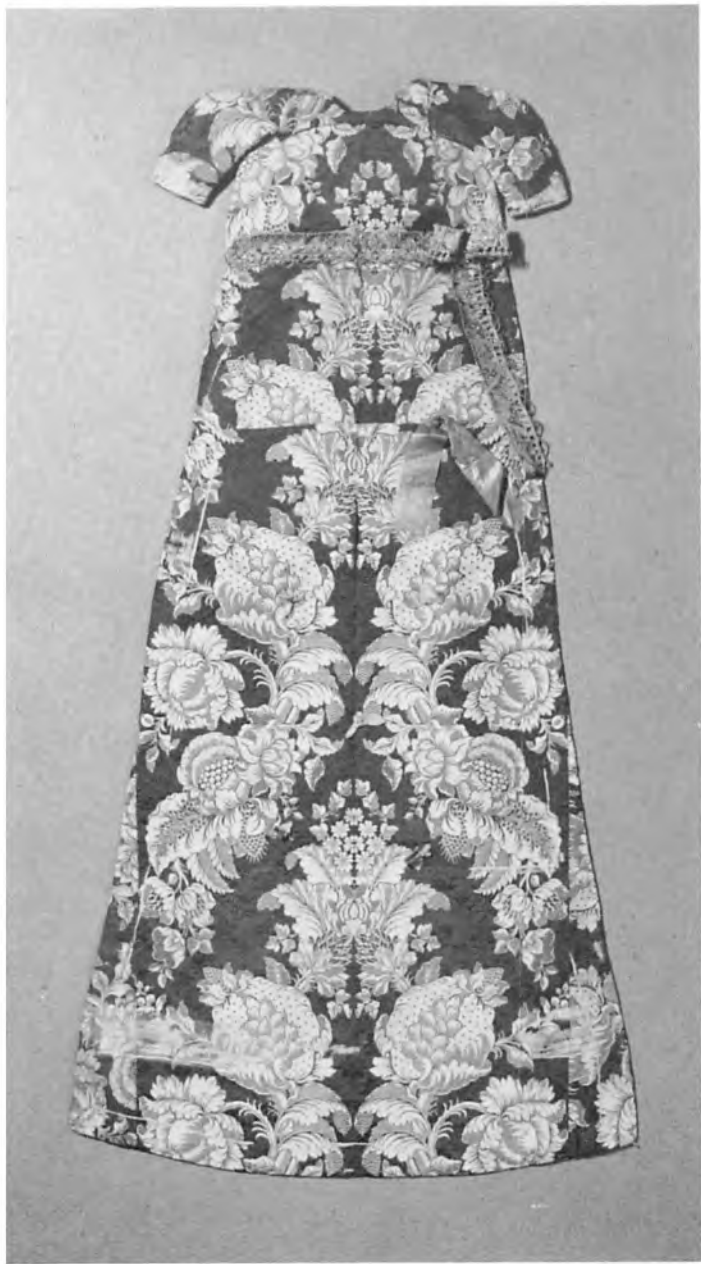

Fig. 22 a-b. Kristenposens bagside er ofte af et mere primitivt stof end forsiden. Et sådant eksempel er denne dåbsdragt fra Gaardbogård. Forsiden er af smukt rødt og hvidt brocheret silke fra første halvdel af 1700-årene, mens bagsiden er af kattuntrykt bomuld i blå, rødt og hvidt.

Fig. 23. En del kristenposer har ingen ærmer. Nogle er beregnet til at bruges sammen med en lille, løs trøje, andre stammer fra den tid, da spædbarnets arme svøbtes ind til kroppen, så der ikke var brug for ærmer. Denne er af rød brocheret silke.

Klædning, som du skal bære den for Kristi Domstol, at du må få det evige Liv«.

Ved reformationens indførelse ophævedes skikken med den hellige, hvide dragt, men det betød ikke en udryddelse af dåbsdragten som sådan. Nu blev den blot mere farvestrålende og kostbar, som klædedragten i det hele taget var det i renæssancen og i de efterfølgende århundreder.

Mange af de bevarede dåbsdragter fra 1700 og 1800-årene er af silkestof af en eller anden slags, ofte brokade og overdådigt pyntede med kulørte silkebånd, guld- eller sølvkniplinger, blonder, knapper, glasperler og endog små fjer.

Fig. 24 a-b. Mange af museernes kristentøjer er indkommet helt uden oplysninger. Det gælder også denne særprægede og meget skrøbelige pose af hvid silketaft. De fine broderier med sølvtråd og kulørt silke ser ud til at stamme fra midten af 1600-årene. Selv om stoffet først har haft en anden anvendelse og siden er omsyet til kristenpose, er den nok en af de ældste i Vendsyssel.

Fig. 25. Forbredden på denne pose er af gul, nålestribet silke med tykke chenillebroderier. Den er sikkert sammenstykket af dele fra en rokoko-kjole.

Fig. 26. De ældste hvide dåbsdragter var ganske tynde og brugtes over en rød underkjole. Denne pose af nettedug med tykke, hvide bomuldsbroderier er syet af et skuldertørklæde og forveden forsynet med en tønderknipling.

Fig. 27. Kristenposen her er syet af det fineste kattuntrykte sølvør, et stof vævet af silke, hør og sølvtråd og udsmykket med trykte strøblomster i sort, rødt og blå. - Mon ikke den overflødige pynt af silkebånd, sølvknipling, perler og knapper har haft en symbolsk betydning?

Fig. 28. Denne kristenpose er fra begyndelsen af 1800-årene. Den er af nålestribet, hvid silke med store broderede blomstergrene. Den har tilhørende løs trøje og hue og er af samme slags stof på for- og bagside. Et lysrødt silkebånd i læg og et guldtrådsbånd danner en timeglasformet figur, beslægtet med 8-tallets evighedssymbol.

Fig. 29. En enkelt kristenpose skiller sig ud fra de øvrige ved at være vatteret og mørk blommefarvet. På Sjælland var det skik at iklæde barnet en mørklilla dåbsdragt, hvis dets moder eller anden nær slægting var død mellem barnets fødsel og dåb. Måske kendtes skikken også i Vendsyssel, eller måske stammer dragten fra Sjælland.

Fig. 30. En af de ældste hvide dåbskjoler er fra Vrå-egnen. Den er af nubret bomuldstøj og er omsyet af en konfirmationskjole. Den tilhørende silkehue har guldtrådkniplinger.

Fig. 31. En del kristentøjer har en smæklignende udsmykning. Her er det en pose af lyseblå tæst, der er forsynet med en smæk af sort kattuntrykt hørlærred. Smækken er foret med rødt stof og pyntet med sølvkniplinger, silkebånd, tønderkniplinger, sølvorsbånd, tøjblomster og båndrosetter. Også uden for smækken er posen pyntet, bl.a. med seks røde hjerteformede tøjlapper.

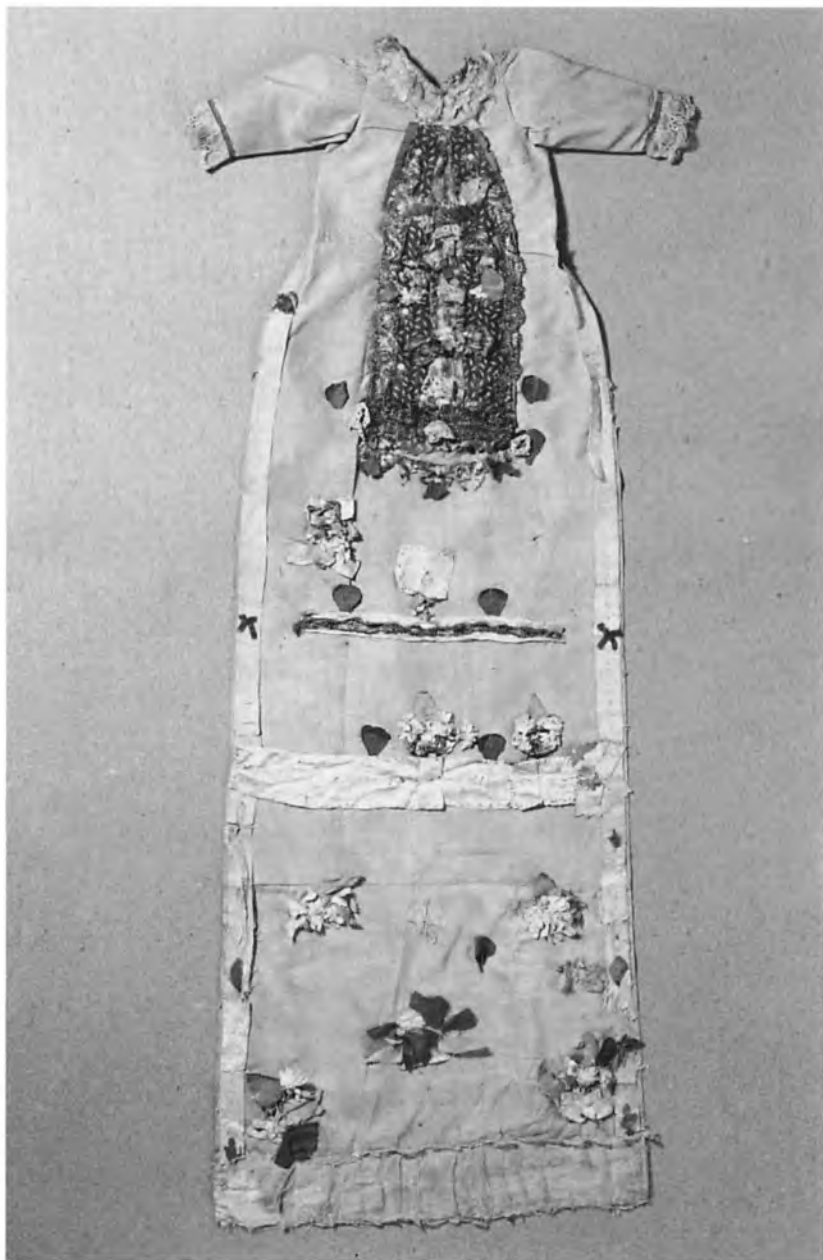
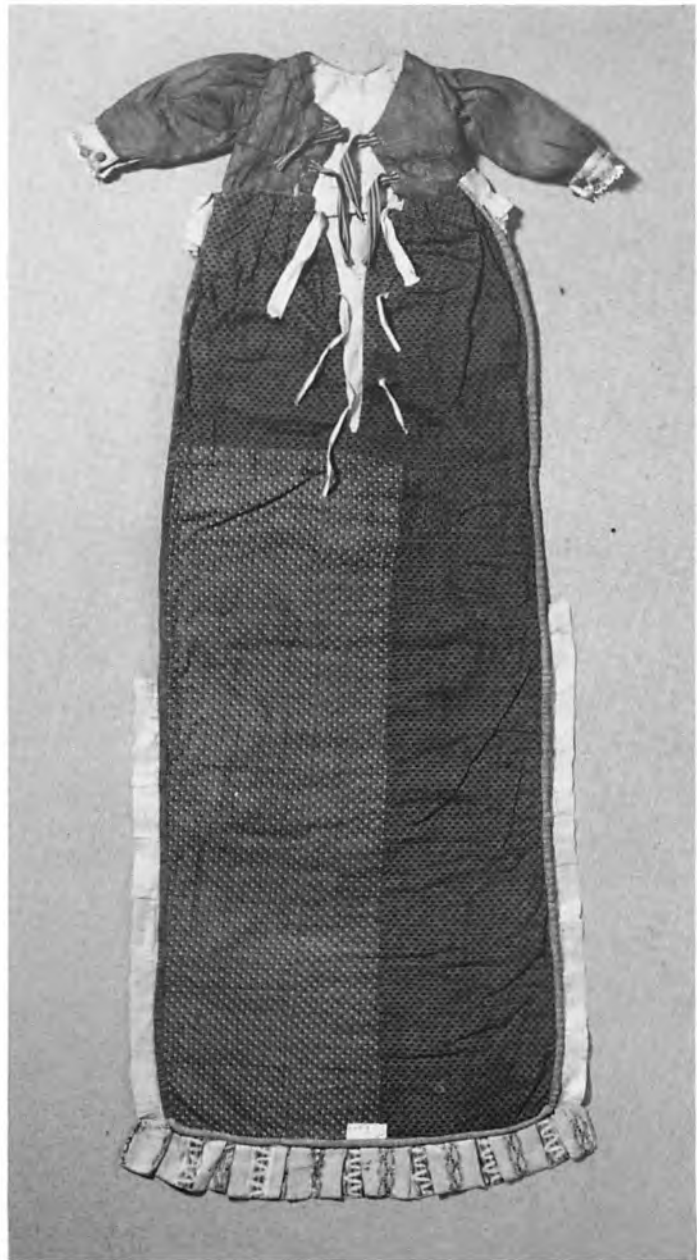
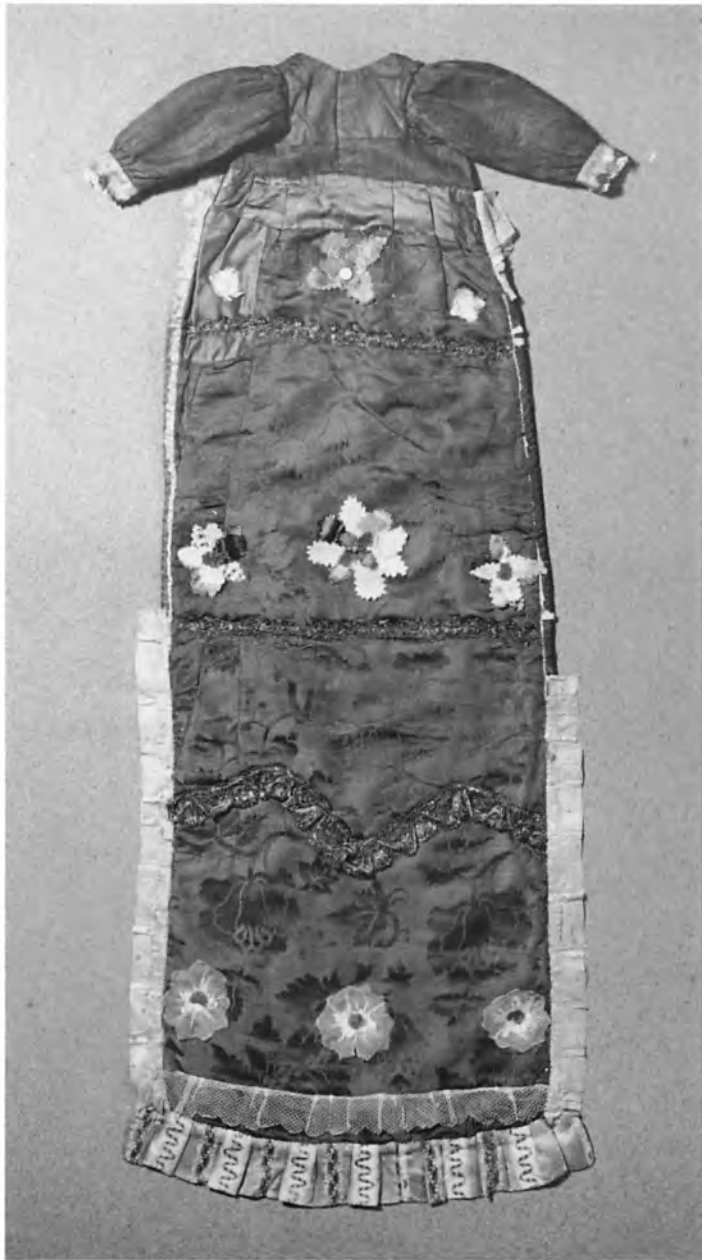

Fig. 32. Når spædbarnet skulle med ud og måske vises frem, anbragte man det tit i en løjert. Det var en slags svøb eller bæretæppe til at binde om barnet med bændler. Foroven endte løjerten i en lille hovedpude. I stedet for at anvende en løjert sammen med dåbsdragten har man i nogle tilfælde kombineret de to dele, som her i et kristentøj med hovedpude fra Tylstrup-egnen.

Fig. 33 a-b. Mange dragtdele i museernes samlinger vidner om sparsommelighed og en økonomisk udnyttelse af stofferne. Øgninger er meget almindelige og dette kristentøj er et helt lille mesterværk i denne kunst. Det består foruden af bånd, kniplinger og rosetter af 37 stykker stof i forskellige røde farver, kvaliteter og mønstre omhyggeligt sammensføjede til en helhed.

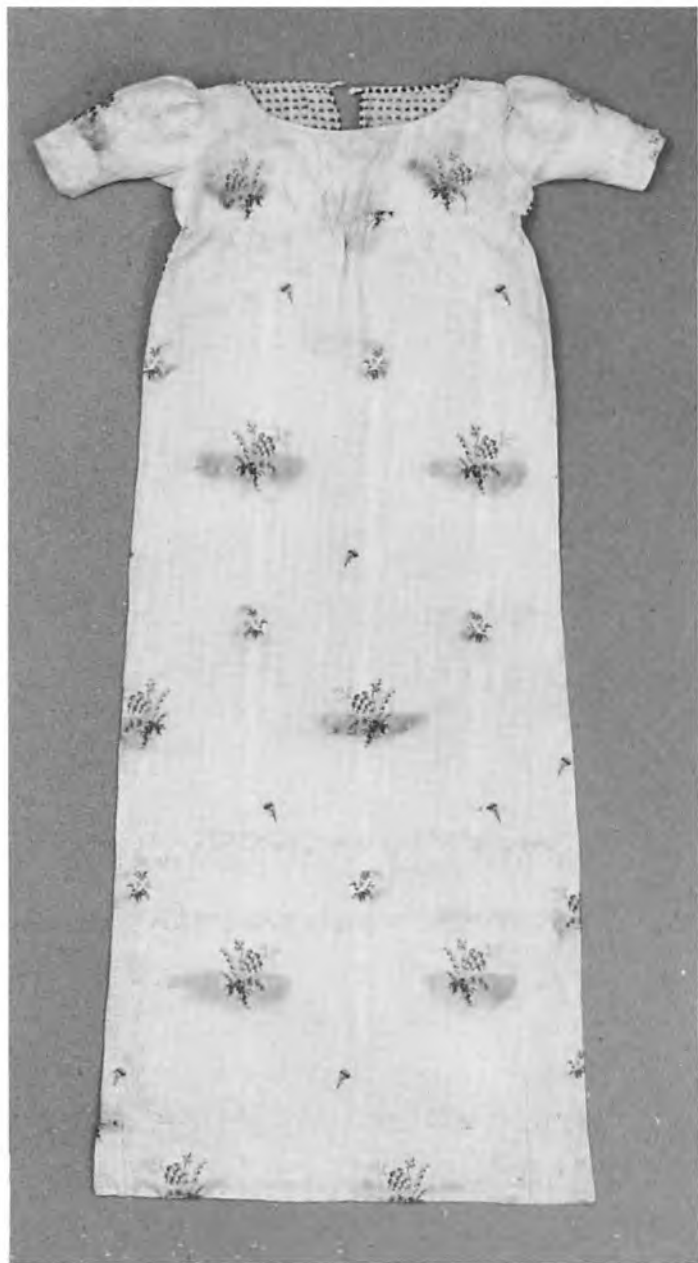
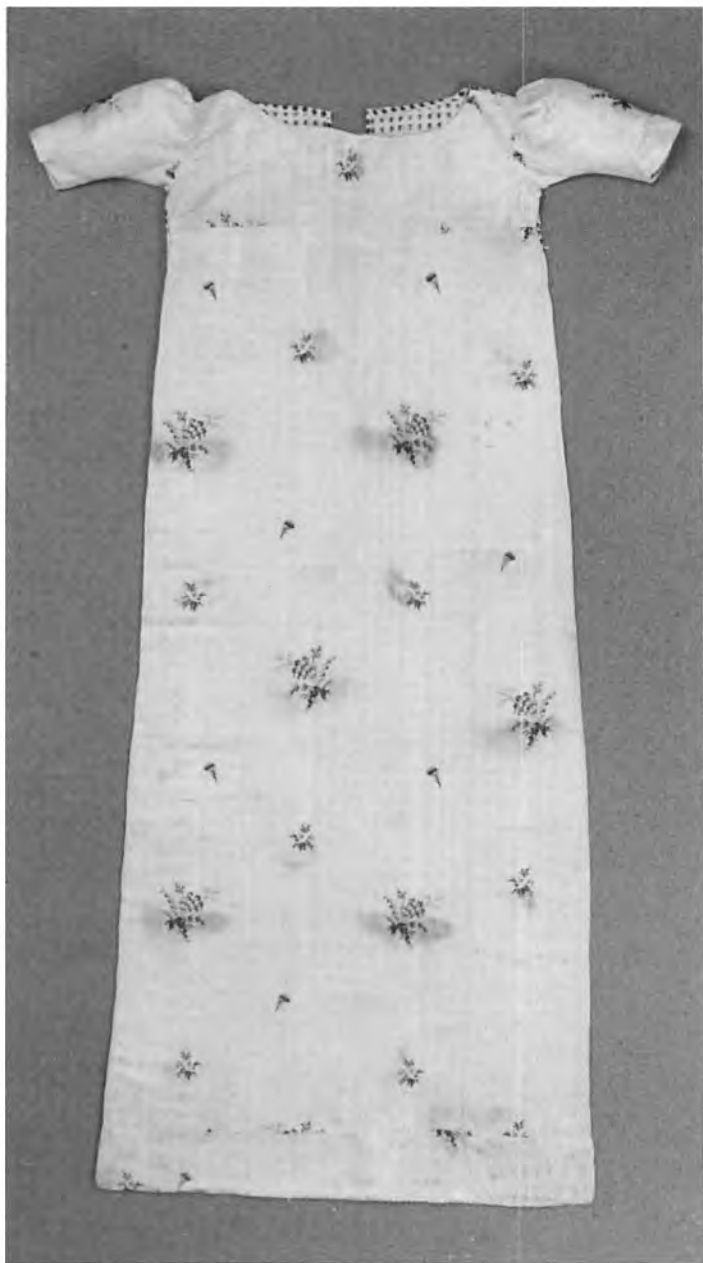

Fig. 34 og 35. På Sæby Museum findes to ganske ens dåbsposer fra slutningen af 1700-årene. De er skænket museet af forskellige givere, som dog begge har tilknytning til samme familie. Måske har der været et tvillingepar i slægten for et par hundrede år siden?

Fig. 36. Udlejning af dåbstøj er ikke noget moderne fænomen. Hos præstekonen, degnen eller sognefogeden havde man sommetider flere forskellige kristentøjer, til forskellige priser, til at leje ud. Denne kristenpose har tilhørt Albæk-Voer sogneråd, og har efter sin ringe stand at dømmes været slittigt brugt.

Fig. 37-42. Dåbshuer. Med lidt fingersfærdighed har der kunnet laves en dåbshue af selv en lille rest brokade, silke, kattuntrykt bomuld eller lidt tyll og kniplinger. Til pynt har man brugt silkebånd, agramaner og sløjfer. Måske har der været forskel på drengehuer og pigehuer, så de med lige forkant er drengehuer, og de svajede er pigehuer. Den tradition kendes fra andre egne i landet.

Fig. 43. At en dåbsdragt blev syet af en gammel selskabskjole eller brudekjole har ikke været ualmindeligt, men den her viste dåbskjole har en ualmindelig lang, kendt historie. I 1847 var den brudekjole for en ung præstefrue, som senere omsyede den til konfirmationskjole for sin datter. Denne syede den igen om i 1878 til dåbskjole for sit første barn og brugte den også til de næste 8 børn. Derefter blev 14 børnebørn og 21 olderbørn døbt i kjolen, der sidst brugtes i 1952.

På nogle dragter er bånd eller kniplinger syet, så de danner andreaskors eller ottetaller, symbolet på uendeligheden. Nogle kristentøjer er fyldt med rosetter eller sløjfer. Rødt har stadig været den foretrukne farve, men bagsiden er ofte af et tarveligere stof f.eks. kattuntrykt bomuld.

Til kristentøjet hørte også en hue. Denne kunne være kulørt eller hvid og var ofte pyntet på samme vis som den øvrige dragt.

I nogle familier har kristentøjet været et klenodie, som gik i arv gennem flere generationer. Men det har også været almindeligt, at man i præstegården, hos degnen eller hos jordemoderen havde et eller flere kristentøjer, som man lånte eller lejede ud.

Kristentøj var ofte udformet som en pose for at værne det spæde barn bedst muligt mod kulden i kirken. Men i løbet af 1800-årene udvikledes dåbsdragten til en egentlig kjole. I begyndelsen fastholdt man anvendelsen af kraftige farver, men efterhånden blev pynten mindre outreret, farverne dæmpedes. Omkring 1900 blev den helt hvide dåbskjole almindelig. De første hvide kjoler har været ganske tynde af moll eller lignende og brugtes gerne over en rød underkjole. Skikken at sy navnetræk på dåbsdragter har ikke været almindelig i Vendsyssel, først i dette århundrede finder vi hvide kjoler med dåbsbørnens navne broderede forneden.

I nyere tid bruges den hvide dåbskjole både til drenge og piger, blot med den forskel, at der bruges lyserødt livbånd til piger og lyseblåt til drenge.

I de allerseneste år har man set dåbsbørn i ganske utraditionelle dragter, både hvad farver og snit angår.

På museerne i Vendsyssel og Aalborg findes ialt ca. 70 kristenposer og dåbskjoler og ca. 45 dåbskysere. De fleste er hvide dåbskjoler fra omkring 1900 og brogede kristenposer fra 1800-årene. Men nogle kan dog føres tilbage til sidste halvdel af 1700-årene, i hvert tilfælde hvad stofferne angår. Tit er en dåbskjole blevet til af en udtjent selskabskjole eller måske af en brudekjole, ja een vides endog at være syet af et gardin.

LITTERATUR

Ellen Andersen: Danske Bønders Klæde-
dragt. 1960.

Else-Marie Boyhus: Kristentøj fra Lolland-
Falster. Arv og Eje 1965.

Petra Holm: Kristentøj i »Den gamle By«.
Købstadmuseet »Den gamle By, Årbog 1928
og 1929«.

C. Klitgaard: En gammel Genfødselskur.
Vendsysselske Aarbøger 1937.

C. Klitgaard: En BARNEDAAB i Sæby. Vends-
sysselske Aarbøger 1951.

J. S. Møller: Moder og Barn. 1940.
Nordisk Kultur, bind XX: Livets høgtider.
1949.

Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i det
sekstende Århundrede. 6. udg. Bind 4. 1969.

ILLUSTRATIONER:

Fig. 1, 2, 3, 4, 11, 12 er fra J. S. Møller:
»Moder og Barn«.

Fig. 5 og 6 er fra Troels Lund: »Dagligt Liv i
Norden i det sekstende Århundrede«.

Fig. 7, 8, 9 og 10 er fotograferet af Karl Her-
man Hansen.

Fig. 13 er fra Sæby museums glaspladesam-
ling.

Fig. 14 og 18 er malerier af Christen Dals-
gaard.

Fig. 15 er fra »Kalkmalcrier fra danske
landsbykirker«.

Fig. 16 er fra G. Tolderlund-Hansen: »Reli-
gioner og kirker«.

Fig. 17 og 20 er fra »Danske bondeliv«.

Fig. 19 er et maleri af Michael Ancher.

Fig. 21 til og med fig. 44 er fotograferet af
Ole Brønden.

Fig. 45 er efter glasplade fra Franz Christen-
sen, Hjørring.

*Fig. 44. De allerfleste dåbsdragter
har været lange. Men på museerne
findes også enkelte korte, som denne,
fotograferet i Franz Christensens ate-
lier i Hjørring omkring 1909.*

Malmgryde med indhold

Et krigsdepotfund fra Ejås i Bindslev sogn

af Magne Andersen

En dag i oktober 1953 var man hos gårdejer Erik Ejaas Petersen, Store Ejås i Bindslev sogn, i færd med at koge kartofler til ensilering med et af de dengang almindelige omrejsende kartoffelkogerier. På et tidspunkt, inden man var færdige, var siloen fuld, og man bestemte sig derfor til at ensilere resten af kartoflerne i en jordkule, som man begyndte at grave ca. 25 meter øst for ladegavlen.

I 2 spadestiks dybde stødte man på noget, som i første omgang antoges for en jernring, og som man forsøgte at vippe op med spaden. Det lod sig imidlertid ikke gøre, hvorfor man begyndte at grave fri omkring ringen,

der efterhånden afslørede sig som en stor, trebenet malmgryde, der stod med åbningen opad.

I gryden var der et indhold, der mest af alt mindede om en stor rusten jernklump. Denne forsøgte man at slå i stykker med mejsel og stålstang, men uden held, og af frygt for at komme til at ødelægge gryden blev videre forsøg i den retning indstillet, og da man var i en travl periode, blev gryden blot stillet til side indtil videre.

På Vendsyssel historiske Museum fik man imidlertid snart oplysning om fundet gennem skindhandler Frederik Hansen, der var en af museets

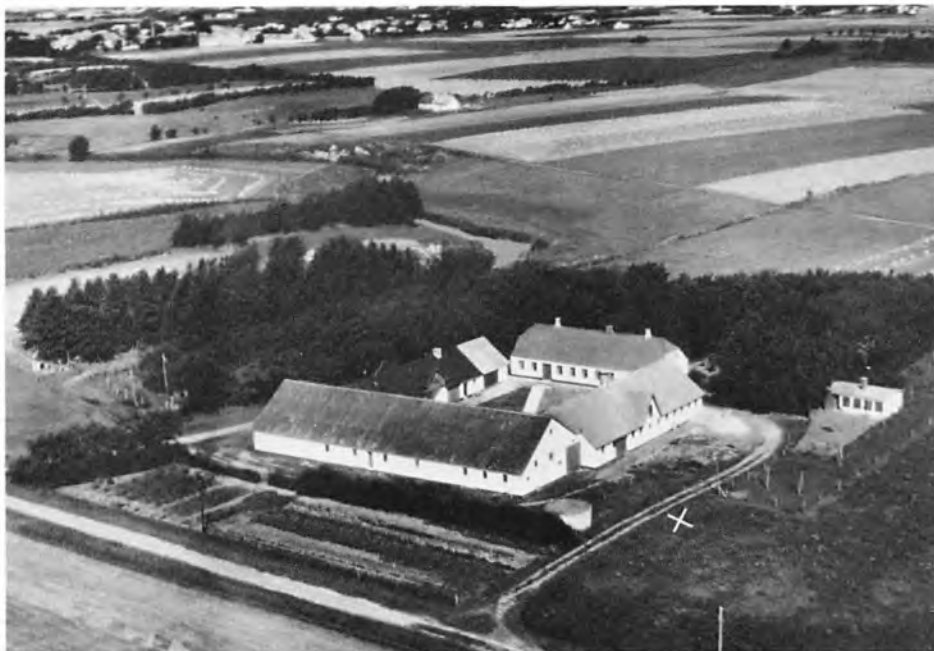
trofaste støtter, som har indsamlet talrige genstande og oplysninger på sine indkøbsrejser i Vendsyssel.

På Kabbeltved i Mygdal havde fru Karen Andersen fortalt om det fund, man havde gjort hos hendes bror i Ejås, og den 29. oktober fik man derfor på gården besøg af Holger Friis, som fik gryden overladt med indhold.

På museet lykkedes det at skille den sammenrustede klump ad. Desværre ikke uden, at en del af de ting, der var indesluttet i den, blev beskadiget.

I gryden fandtes en messinglysestæge, en messingølhane, en rund messingring, resterne af et par små kob-

Fig. 1. Luftfoto fra 1950-erne af Store Ejås. Fundstedet er markeret med et kryds. Ejås var en gammel enestegård og selvejergård, som sidst i 1500-årene erhvervedes af Erik Lunge til Nørre Elkjær. Efter hans død i 1616 overgik den til hans slægtninge på Eskjær, hvor under den forblev, til den i 1805 på ny solgtes til selveje. Sidst i 1600-årene blev gården delt i 2 og senere flere gårde.

berhanke, en haglstøbeform af kridt eller gips, 35 små stykker blyrør, et plovskær og en del stærkt rustne brudstykker af andre jerngenstande, som ikke lod sig nærmere bestemme. Det var jerngenstandene, der havde fået det sand, som udfyldte mellemrummet mellem tingene, til at ruste sammen i én stor klump.

Kun 2 af tingene er af så typisk form, at de med nogenlunde sikkerhed lader sig tidsfæste, nemlig gryden, der er af en lav, bred form, som er fremstillet i 1500-årene, antagelig i Tyskland, og lysestagen, en såkaldt klokkestage af en type, som er fremstillet sidst i 1500-årene eller først i

1600-årene, formentlig også i Tyskland.

Vi kan derfor gå ud fra, at tingene tidligst kan være nedgravet en gang først i 1600-årene. Dermed følger Ejås-fundet sig til en lang række andre fund af nedgravede værdier fra dette århundrede, hvor Jylland 3 gange i løbet af godt 30 år var besat af fremmede tropper.

Første gang var under den såkaldte kejserkrig i årene 1627-29, da Wallensteins tyske tropper rykkede op i Jylland efter Christian d. 4.'s mislykkede indsats i 30-årskrigen, anden gang i 1644-45, ved den svenske general Axel Torstensons invasion og

trede gang under Karl Gustavs-krigen 1657-59.

Her skal ikke gives en nærmere beskrivelse af forholdene omkring disse krige, men det kan nævnes, at Carl Klitgaard i Vendsysselske årbøger 1941-42, 1943-44 og 1955-56 har givet interessante skildringer af forholdene i landsdelen under besættelserne. Kun skal det nævnes, at befolkningen under alle 3 besættelser blev udsat for grov udplyndring, dels gennem pålagte krigsskatter og dels ved soldaternes direkte plyndringer, hvor officererne tit var de værste røvere. I flere tilfælde blev de ivrigt bistået af danske medløbere, der dels

Fig. 2. Malmgryden, som var Ejásfundets betydeligste enkelt-del. Trebenede malmgryder kendes gennem hele middelalderen og renæssancen. Denne forholdsvis lave og brede type fremstilledes i Tyskland i 1500-årene. Dansk fremstillede malmgryder kendes også, men de er sædvanligvis af en noget grovere karakter.

deltog direkte i plyndringerne og dels som hælere aftog det røvede gods.

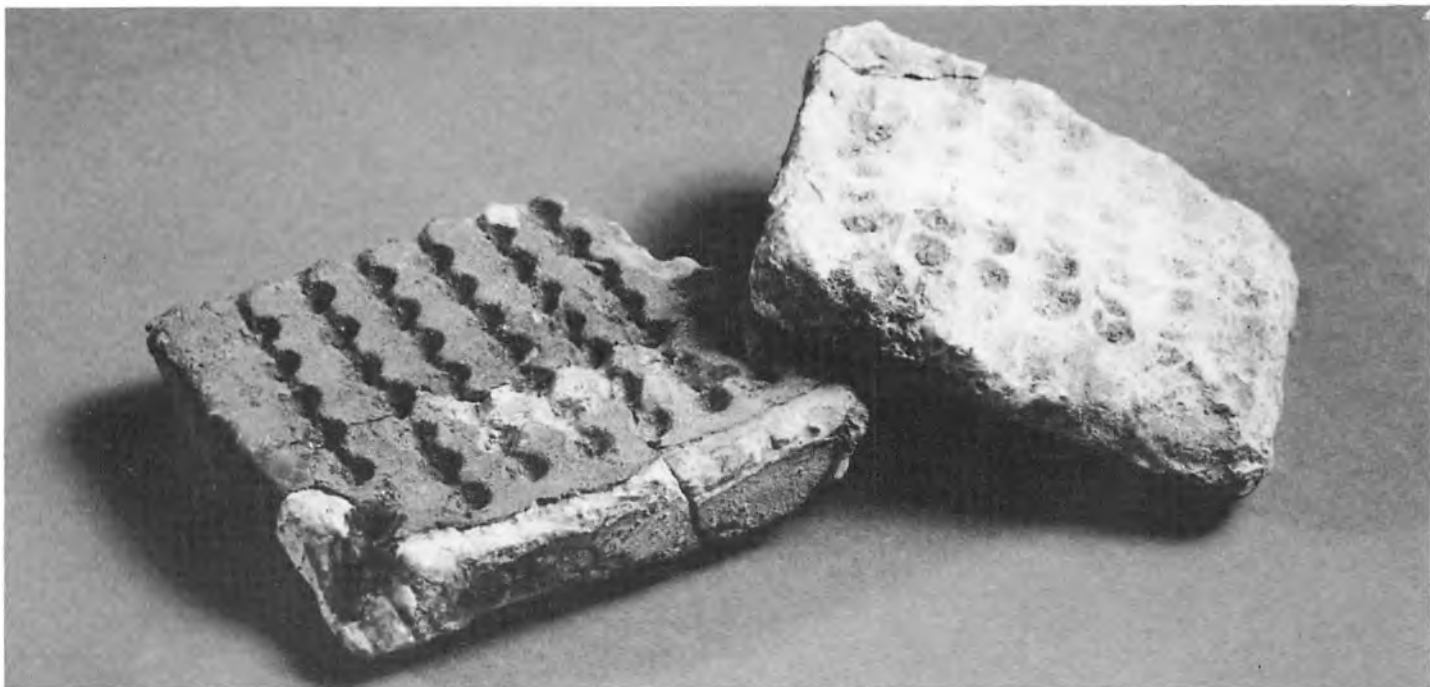
Det var derfor ikke så mærkeligt, om en og anden under disse omstændigheder søgte at sikre nogle af sine værdier ved at gemme dem i jorden. Der findes dog adskillige beretninger om, at det alligevel lykkedes soldaterne at finde de nedgravede værdier, ofte efter at ejerne under tortur var tvunget til at røbe, hvor de var gemt. På den anden side vidner fundene om, at det undertiden lykkedes at gemme tingene så godt, at end ikke ejerne selv kunne finde dem igen. I nogle tilfælde skyldes dette måske, at den som havde foretaget nedgravningen var død, inden krigen var forbi, i andre tilfælde er nedgravningen for-

mentlig sket i huj og hast, så man ikke har fået gemmestedet nøjagtigt fastslået.

Ved nedgravede skatte forstår de fleste vel umiddelbart noget med mønter og andre ting af ædelmetal. I så henseende kan Ejásfundet synes noget fattigt, men de skriftlige kilder fra tiden fortæller tydeligt, at det ikke kun var guld og sølv, der blev stjålet, men alt muligt lige fra kirkernes altersølv til bøndernes kreaturer, sengetøj og sædekorn. Der er da også adskillige krigsdepotfund, som hverken indeholder guld eller sølv, men det er ædelmetalfundene, der bliver slået stort op i samtlige medier, som derved er med til at fastholde den gængse forestilling.

Fig. 3. Brudstykker af messing klokkestage. Denne stagetype fremstilledes på forskellige tyske værksteder sidst i 1500-årene og først i 1600-årene. Typen er også fremstillet i Danmark, men som malmgryderne af grovere karakter og tykkere gods.

Ser vi på Ejås-fundets enkelte dele, så har malmgryden i sig selv været et velstandstegn, og det er da også typisk, at den slags gryder er en af de hyppigst forekommende enkeltgenstande i krigsdepotfundene. Lysestagen og ølhanen er ligeledes tydelige velstandstegn.

Plovskæret og de andre jernting, hvad det så har været, forekommer måske ikke en nutidsdansker særligt kostbare, men her må man huske, at til langt op i 1800-årene var alt metal kostbart, og af jern brugtes kun det absolut nødvendige. Jern var da også blandt de ting, som besættelsestrop-

perne var ude efter. Af et tingsvidne ved Jerslev herreds ting af 24. marts 1631 fremgår det, at den feltskærer, som under de kejserlige troppers besættelse lå i kvarter i Abildgård i Jerslev, bl.a. lod gårdens vandmølle nedrive, brændte tømmeret og lod møllens jernværk smede om til sit eget behov.¹⁾ På herregården Vrå i Ajstrup sogn nævnes jernbeslagene på dørene blandt de mange ting, som soldaterne stjal.²⁾

På en gård har man selvfølgelig ikke kunnet gemme alt jernværk bort, men det er forståeligt, om en bonde har villet sikre sig, at i hvert fald

plovskæret ikke blev stjålet. At miste det var ensbetydende med at miste muligheden for at dyrke jorden.

Kobberhankene og messingringen er tydeligt brudstykker af ting, som har været itu allerede ved nedgravningen, men som metal har de repræsenteret en vis værdi. Hvad blyrørene har været brugt til, er ligeledes uklart, men også de har repræsenteret en metalværdi, og at bly har været efterspurgt af besættelsestropperne fremgår af det forhold, at adskillige vendsysselske kirker efter krigene stod mere eller mindre ribbede for deres blytage.³⁾

Fig. 4. Haglstøbeform af kridt eller gips. Formens to halvdele har kunnet sættes sammen, og der har kunnet støbes 7 rækker med 7 hagl ad gangen.

Fig. 5. 35 små stykker blyrør, som formentlig er brudstykker af et længere rør. Stykkerne har en diameter på 2,5 cm og varierer i længden fra 1 til 3,5 cm. Den samlede vægt udgør 2,9 kg.

Haglstøbeformen derimod har formentlig ikke været særlig kostbar, og man kan undre sig over, at netop den er blevet gemt væk.

Fra kejserkrigen er der imidlertid flere veldokumenterede beretninger om væbnet modstand fra grupper og enkeltpersoners side mod besættelsestropperne.

Disse frygtede en væbnet opstand fra den lokale befolkning i forbindelse med en forventet dansk landgang på Vendsyssels østkyst. Flere fremtrædende vendelboer, blandt andre den kendte Lars Dyrskjøl fra Ågård i Ørum, var i en periode fængslet i Sæ-

by, sigtet for at have planlagt opstand. I december 1627 fik bønderne ordre til at aflevere deres våben. Alligevel bragte en eftersøgning i april 1628 mange skjulte våben for dagens lys, og flere er sandsynligvis forblevet skjulte.⁴⁾

Det skal ikke påstås, at vi hermed er på sporet af en vendsysselsk modstandsmand fra kejserkrigens tid, men haglstøbeformen har nok under alle omstændigheder været en ting, som kunne vække soldaternes mistænksomhed, hvis de fandt den i et hus, og som det derfor var klogt at få gemt væk. Og selv om vi ikke ved,

hvad blyrørene har været brugt til, så giver haglformen nok et vink om hvad, de skulle have været anvendt til.

Spørgsmålet om hvem, der gravede tingene ned, vil nok altid forblive ubesvaret, men Ejås eller Egås, som var gårdens oprindelige navn, var en gammel enestegård, som helt fra middelalderen til sidst i 1600-årene, da den blev delt, lå helt for sig selv. Det er derfor nærliggende at tro, at tingene er gravet ned af beboere på gården.

I 1600-årene var Ejås beboet af medlemmer af den vendsysselske

Fig. 6. Messingring, 19 cm i diameter. Den har tydeligvis været en del af en større helhed, måske mundingsrand i en form for beholder. På 2 modsatte sider findes slidspor.

Fig. 7. Dele af 2 kobberhanke til en gryde eller lignende.

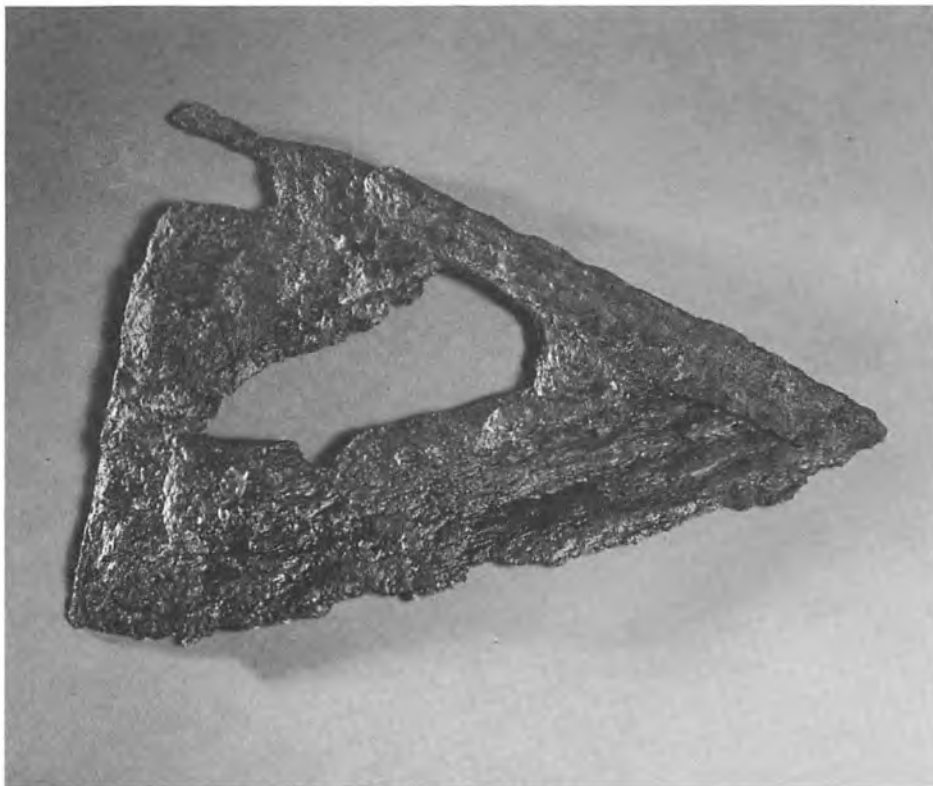

Fig. 8. Plouvkær smedet sammen af flere stykker. Dets forkant har formentlig været af hårdere materiale end det øvrige. Hullet i midten forekommer ret almindeligt på tidligere tiders plouvkær og er et udtryk for, at man sparede på jernet, hvor man kunne.

Fig. 9. Messingølhane, et tydeligt velstandstegn. Det almindelige lukke til øltønder var en træspuns.

storbondeslægt Paal. I 1653 var brødrene Peder og Christen Jensen Paal fæstere på gården. De to brødre, som hørte til egnens fremtrædende mænd, synes at have været et par brutale og stridbare herrer. I Horns herreds tingbog optræder de flere gange som tiltalte i voldssager. Christen Paal var i 1645 tiltalt i en drabs-sag angående en tjenestdreng, hvis blodige og forslæde lig en dag var fundet i Uggerby Å.

Christen Paal skulle ifølge vid-neudsagn dagen før have slået dren-gen med et svøbeskaft, hvilket han dog benægtede. Sagens udfald ken-des ikke.⁶⁾ Brødrenes indbyrdes for-hold har tilsyneladende heller ikke altid været særlig godt. En dag i hø-sten 1653 var der på en mark ved Sellebjerg et kæmpeslagsmål mellem de to, hvor våbnene var henholdsvis en rive og en jerntyv, og hvor blodet

flød. Under den påfølgende retssag⁷⁾ fremgår det, at baggrunden for slags-målet var forudgående stridigheder om avl og græsning. Det, der har in-teresse i forbindelse med vort fund er imidlertid, at Peder Paal under rets-sagen oplyste, at han havde været fæ-ster på gården i 43 år, altså fra 1610.

I en skatteliste for Bindslev sogn fra 1660 er der anført 2 husstande i Ejås. Den ene bestod af Christen Paal og Anne Madsdatter, sønnerne Jens og Niels Christensen, døtrene Maren, Sofie og Anne Christensdat-ter, samt Peder Hansen og Peder Ni-elsen, der formentlig har været tjene-stekarle. Den anden husstand var Dorthé Andersdatter og døtrene An-ne, Maren og Sofie Pedersdatter samt Claus Nielsen og Laurs Nielsen, de 2 sidstnævnte formentlig også tjeneste-karle.

Der er grund til at antage, at Dor-

the Andersdatter har været enke efter Peder Paal, som så må være død på et tidspunkt mellem januar 1654 og 1660. Døtrenes efternavn angiver, at de er døtre af Peder, og det fuldstæn-dige navnefald mellem døtrene i de 2 husstande tyder på, at de er opkaldt efter de samme formødre og således nært beslægtede.

Det er herefter klart, at brødrene Peder og Christen Paal, i hvertfald sammenlagt, har været fæstere på Ejås i hele den 32 års periode, hvor de 3 besættelser fandt sted. Var det mon en af dem, der gravede gryden ned og fik den gemt så godt, at den først i 1953 atter så dagens lys?

NOTER

1. Carl Klitgaard: Fra kejserkrigens tid. 1627-29. Vendsysselske årbøger 1941-42. p. 184.
2. *ibid.* p. 179.
3. *ibid.* p. 143.
4. *ibid.* p. 158 ff.
5. Carl Klitgaard: Studier over vendsyssel-ske jordegne gårde og selvejerbønder før og efter Skipper Klementsfejden 1534. Vend-sysselske årbøger 1949-50, p. 42 f.
6. Carl Klitgaard: Spredte emner fra vend-sysselske tingbøger. Jyske Samlinger, 5. række, 5. bind, 1941, p. 58.
7. Horns herreds tingbog 12. og 19. septem-ber 1653 og 9. januar 1654. Landsarkivet for Nørrejylland.

ILLUSTRATIONER

Alle billeder, bortset fra fig. 1 er optaget af Ole Brønden.

Besætningen på »Prøven« af Hjørring

af Chr. Martinussen

Anders Monrad Møller beretter i en artikel i »Vendsyssel nu og da« 1982 om de genvordigheder, som besætningen på vicekonsul Schibsbys jagt »Prøven« af Hjørring var ude for på en tur fra Hjørring tolddistrikt til Altona i foråret og sommeren 1835. Denne beretning er et værdifuldt bidrag til belysning af de vilkår, som datidens søfolk var underkastet under deres sejlads med småskuderne, når de – med vinden som eneste drivkraft – krydsede de urolige og lunefulde farvande, der omgiver Nordjyllands vest- og nordkyst.

Det vil være naturligt, at man her-

efter stiller spørgsmål om, hvem de mennesker var, der vovede sig om bord til bemanning af disse småskibe, og fra hvilke befolkningslag de blev rekrutterede. Man skulle synes, at det var udprægede vovehalse, der lod sig hverve til denne farefulde tilværelse, og at det måtte være vanskeligt at skaffe mandskab i et tilstrækkeligt antal. Som svar må vi sige, at det hovedsagelig var blandt kystbefolkningen, man rekrutterede de unge søfolk. Inden for mange familier var der tradition for, at de mandlige medlemmer drog til søs allerede fra drengeårene, og der findes adskillige

eksempler på, at denne tradition er blevet fulgt af slægt efter slægt igennem mange generationer.

Børnene, der voksede op ved kysten, blev fra deres første år fortrolige med havet, både når det i magsvejr sendte sine svage dønninger op ad den flade strandbred, og når det oprørte hav i stormvejr med stærkt stigende vandstand sendte sine frådende og skummende bølger op i strandklitterne, samtidig med at sandfygning piskede i marehalmen.

Dette, at der altid meldte sig uforudsete oplevelser i forbindelse med kysten, stranden og havet iøvrigt, har

Fig. 1. På Vendsyssel historiske Museum findes to smukt udførte skibsbilleder, som beretter om en dramatisk sejlads med jagten *Prøven af Hjørring*. Det første billede viser *Prøven* under den hændelse som var »passeret den 9. april 1835 klokken 1 om eftermiddagen«. Tre gange havde *Prøven* haft kurs mod Altona i for-gæves forsøg på at nå frem med en ladning uld, huder, skind, saltet flæsk og voks, men hver gang tvang stormen fartøjet op til Sydnorge. Den tredje gang blev *Prøven* ramt af svær brådsø og kæntrede. To mand blev skyllet over bord »hvor af den ene med stor fare blev bjerget«. Efter nogle minutter kom skibet atter på ret køl og nåede i en miserabel forfatning ved hjælp af den norske lodsbåd i havn ved Brækkestøe klokken 9 om aftenen. På billedet er begivenhederne skildret med alle forløb som i en moderne tegneserie.

Prøven af Hjørring Skipper N. P. Horne. sejlet den 9. April Klokken 1 om Eftermiddagen

sikkert gennem tiderne ansøret mangan en rask gut til at fare til søs, straks efter at skolegang og konfirmation var overstået.

De fire ombordværende søfolk på »*Prøven*« den 9. april 1835 var netop sådanne gutter, som var rundet af familier blandt kystbefolkningen ved Vendsyssels vestkyst. Ud fra et almindeligt kendskab til forskellige slægter i hjemstavnen, suppleret med arkivstudier, skal jeg i det følgende forsøge at belyse lidt nærmere, hvem de fire var, hvor de kom fra, deres tilhørsforhold til nuværende slægter samt deres levnedsløb iøvrigt.

Skipper Niels Pedersen Horne

Niels Pedersen Horne nedstammede fra slægten Munk, der gennem fire generationer var fæstere i gården Nørre Kjøl fra omkring 1620 til omkring 1750. »Munkerne« i Nørre Kjøl har, som fæstere under Asdal hovedgård, tilhørt den del af godsets hovbønder, som var betroet forskellige tillidshverv. Det kan således konstateres, at en enkelt har været »Delefoged« til Asdal, og flere af dem har fungeret som strandridere og strandfogeder. Endvidere må det anses for givet, at slægten Munk har deltaget

aktivt i kysthandelen helt tilbage til den tid, da det var nordmændene, som sejlede med deres småskuder til Danmark og Holland.

Handels- og søfartsblodet rullede i slægtens årer helt frem i tiden til begyndelsen af 1900-tallet. Indenfor denne slægt træffer vi omkring midten af 1700-tallet to gårdmænd, Jens Pedersen Munk og Niels Pedersen Munk, som var brødre og havde gårde i fæste i Højrup og Horne i Horne sogn.

Niels Pedersen Munk, født 1723 og hans hustru, Sofie Pedersdatter, født 1721, havde sønnen Peder Nielsen

Prøven af Sjöring Skipper M. W. Sørne. 1817

Fig. 2. Det andet billede viser Prøven i farvandet ud for Helgoland. Efter en gennemgribende reparation i Arendal nåede skibet endelig, ved sit fjerde forsøg, til Altona, hvor den kendte skibsportrætmaler B. H. Hansen blev bestilt til at skildre den begivenhedsrige sejltur.

Munk, født 1760. Omkring 1788 blev denne søn gift med Kirsten Nielsdatter, født 1765, og det unge ægtepar overtog gården i Horne efter forældrene.

I årene derefter sker der det, at Asdal hovedgårds bøndergods, efter stavnsbåndets ophævelse, bliver bortsolgt. I hovedsagen var det de tidligere fæstebønder, som benyttede denne lejlighed til at blive ejere af de landbrug, som de hidtil havde beboet som fæstere. Peder Nielsen Munk benyttede ikke lejligheden, men købte i stedet »Rynken« i Asdal sogn, der endnu var fæstegård under Asdal.

Motivet til dette skridt kan man naturligtvis kun gætte på, men det er ikke utænkeligt, at det er Kjul strand og lettere adgang til kysthandelen, der har trukket i den initiativrige mand.

I løbet af få år blev Rynken forvandlet fra at være en fæstegård til et sted, hvorfra der blev drevet handel og skibsfart i større omfang.

Ægteparret fik fire børn, tre sønner og en datter: Jens Pedersen, født 1789, Niels Pedersen, født 1795, og Christian Pedersen, født 1800. Alle tre sønner blev født på gården i Horne, medens søsteren, Ane Marie Pe-

dersdatter, født 1804, blev født i Rynken.

Om disse fire søskendes skolegang kan der kun gisnes. En skoleholder, Lars Mortensen, i naboejendommen Charlottenborg¹⁾, holdt i disse år skole hjemme i sin stue, hvor børnene fra egnen samledes til en undervisning, som – så vidt man forstår – foregik under meget primitive forhold. Om børnene fra Rynken har deltaget i denne undervisning, eller måske har haft huslærer i hjemmet, får stå hen i det uvisse. Meget tyder på, at de i hvert fald fik lært både at læse, skrive og regne.

Fig. 3. Skipper Niels Pedersen Horne ved roret på Prøven af Hjørring.

Ifølge sørullens ungdomsrulle fra 1813 blev de tre brødre indtegnede allerede i 10-11 års alderen, og allerede som 13-årig indleder Niels sin maritime løbebane, idet sørullen fra 1809 meddeler, at Niels er »eedtagen«, og at han har fået søpatent²⁾ nr. 824. I en tilføjelse fortælles, at han »er for liden og klein«, »noget skurvet« og overdraget til helbredelse. Denne sygdom (skurv) synes at forfølge ham helt til hans 25. år, idet sørullen frem til 1819 omtaler lidelsen og meddeler, at Niels er sat under lægens kur til helbredelse. Først i 1820 er anført, at han »mødte frisk«. Efter

disse oplysninger forestiller man sig Niels som en lille tynd og splejset person, og disse egenskaber, sammen med hans hudsygdom har nok været årsagen til, at han i modsætning til brødrene Jens og Christen aldrig blev udskrevet til marinesoldat. Jens var indkaldt til marinen i årene 1808 og 1809 og deltog som marinesoldat i fem togter.

Christen var indkaldt til søværnet i 1820-21 og deltog i et togt. Overleveringerne vil vide, at de to brødre var store, stærke og robuste mandfolk, som gennem en lang årrække modstod de – undertiden hårde vil-

kår, som søfolkene i småskibsfarten var udsatte for.

Niels Pedersen Hornes opholdssted er anført som Rynken helt frem til 1819, hvor han flytter til stedet Rimmen, som faderen har købt og tilskødet ham i 1817. I sørullens hovedrulle fra 1819 meddeles, at Niels er »plovdrivende husmand« med over 15 tdr. land i Rimmen med hartkorn 4 skp. 2 fdk. 2 alb.

Hvordan familiens handel, fiskeri og søfart har foregået i disse år lader sig vanskeligt helt udrede. Fra begyndelsen ejes og ledes virksomheden af forældrene i Rynken, men efterhån-

Fig. 4. Niels Pedersen Hornes barndomshjem, »Rynken« i Asdal sogn, som forældrene købte omkring 1801. Fotografiet er fra ca. 1900.

den som de tre sønner kom til skelsår og alder udvikledes et samarbejde mellem de to generationer, og hen mod midten af 1800-tallet varetages virksomheden som et samarbejde mellem de tre brødre.

Den første skude, som tilhørte Peder Nielsen i Rynken, har formodentlig været »Hastigheden« på 1½ kommercelæst, og det har uden tvivl været ombord på denne båd, at de tre brødre har fået deres første uddannelse som sømænd. Den ældste søn, Jens, har antagelig været skipper på fartøjet fra sin tidligste ungdom. I hvert fald har han sejlet med »Hastig-

heden«, inden han i 1824 fik sætteskipper-tilladelse »til at føre en hans fader tilhørende dæksbåd »Løberen« i indenrigsfart og på Norge«. Denne båd var ligeledes på 1½ kommercelæst. Broderen Christen, som nu var 24 år, har antagelig overtaget kommandoen ombord på »Hastigheden«, således at faderen, Peder Nielsen, i årene derefter har drevet handelen på Norge med to skuder. Man må her erindre, at det netop var i 1821, at egnens store skudehandler, Peder Baltzersen i Sønder Kjul krakkede. Antagelig er der opstået et tomrum ved denne store virksomheds ophør,

som har betydet en chance for de omkringboende skudehandlere, og det kan meget godt være årsagen til, at familien i Rynken på dette tidspunkt udvider deres kapacitet.

Ved gennemgang af skibslisters og søruller kan man konstatere, at skudeejerne Højer, Buhelt og Baltzer Larsen ligeledes udvider deres tonnage i disse år.

Samtidig med at Jens Pedersen Horne får sætteskipper-tilladelse til »Løberen«, modtager han tilladelse til sammen med Jens Christian Pedersen i Kjul at drive skudehandel.

Selvom det ikke er undersøgt, hvil-

Fig. 5. 1817 købte faderen stedet »Rimmen« til Niels Pedersen Horne, der flyttede ind i 1819 som »plovdrivende husmand«. Fotografiet er fra omkring 1900.

ken rolle J. Chr. Pedersen derefter spiller i familieforetaget, kan man vel gå ud fra, at samarbejdet har betydet en reel udvidelse af virksomheden.

Allerede fra 1821 var Niels Pedersen Horne skudeejer, idet sørullen da meddeler, at Niels får sætteskipper-tilladelse til »i indenrigsfart og på Norge at føre egen båd »Prøven« på sædvanlige vilkår«. Også denne båd er på 1½ kommercelæst, men åbenbart må Niels have haft brug for en større båd, idet han allerede i 1822 skifter »Prøven« ud med dæksbåden »Familiens Lykke«, hvis lasteevne var på 3½ kommercelæster.

Med »Familiens Lykke« gjorde Niels turene mellem Kjul og Norge i 8 år, indtil han i 1830 gik i vicekonsul Schibsbys tjeneste som skipper på jagten »Prøven«. »Familiens Lykke« blev samtidig solgt til skudehandler Peder Jensen, Nørre Tornby, som antagelig ved dette skibskøb blev Tornbys første skudehandler.

Af sørullen fra 1830 fremgår at Peder Jensens broder, Jesper Jensen, 28 år gammel får sætteskipper-tilladelse til at føre fartøjet »Familiens Lykke« i indenrigsfart og på Norge.

I 1828 overtog Jens og Niels Pedersen Horne en nybygget jagt, som Ni-

els lod bygge i Øster Risør. Om meningen med denne anskaffelse fra begyndelsen har været den, at Jens skulle overtage fartøjet, lader sig næppe opklare. Imidlertid ser det ud til, at fartøjet har været bestemt for Jens. For det første blev fartøjet navngivet efter hans hustru, Ane Kirstine, og for det andet meddeler sørullen fra 1830, at Jens får sætteskipper-tilladelse til »i indenrigsfart og på Norge at føre sin egen jagt »Ane Kirstine« på 3½ læster«. Samme år går Niels som tidligere nævnt i konsul Schibsbys tjeneste.

I 1828 dør Peder Nielsen, og den

ungste søn, Christen, gifter sig og overtager Rynken samme år. Moderen blev i hjemmet indtil sin død i 1838. Christens hustru, Ingeborg Andersdatter fra Træhøj i Asdal klit døde i barselseng i maj måned 1830, og allerede året efter gifter Christen sig med Ingeborgs yngre søster, Gunvor Mathea Andersdatter.

Mathea og Christen Pedersen, Rynken, havde 9 børn, hvoraf de 4 døde som små. Det blev sønnen Ammund³⁾, der kom til at føre virksomheden i Rynken videre, og det var Ammund, der indførte stednavnet i slægten. Så vidt det er mig bekendt, findes der stadig efterslægt, der bærer navnet Rynk.

Ammund Rynk var, foruden at være en dygtig sømand, en flittig og foretagsom handelsmand, der med held førte virksomheden videre, helt frem til slutningen af 1800-tallet. Ammund Rynk døde i 1899, medens hans norske hustru, Ane Kirstine Abrahamsen levede i Rynken til 1916. Ægteparrets gravsted findes endnu på Asdal kirkegård.

Deres datter, som hed Mathea blev gift med Niels Rishøj fra Hirtshals. En søster til Ammund Rynk, Ingeborg Christensdatter, født 1843, blev gift med gdr. Peder Bak fra den velkendte Bak-slægt i Horne. Dette ægtepar havde fire børn.

Før skipper Niels Pedersen går i tjeneste hos vicekonsul Schibbye over-

drager han 1829 sin ejendom »Rimmen« til sin ældste bror Jens.

Denne havde i 1815 giftet sig med Ane Kirstine Larsdatter, født 1788, som datter af Lars Chr. Nielsen og Inger Sørensdatter, Stejlbjerg. I de 14 mellemliggende år boede ægteparret i en husmandsejendom i Uggerby, hvorfra Jens drev fiskeri og for til søs som skipper på faderens skuder, indtil han overtog jagten »Ane Kirstine«. Denne virksomhed som landmand, fisker og skudehandler blev drevet videre efter overtagelsen af Rimmen. Ane Kirstine og Jens fik syv børn, hvoraf de seks yngste, tre sønner og tre døtre, var hjemme på Rimmen ved folketællingen i 1834. Den ældste datter, Marianne, var på dette tidspunkt tjenestepige i nabo-ejendommen »Mosen«. Marianne blev i 1844 gift med Hans Pedersen, søn af gårdmand Peder Hansen i gården »Møllen« i Asdal sogn. Hans Pedersen – den senere så velkendte Hans Rimmen – kom som ung i tjeneste hos Jens Pedersen, og har formentlig truffet Marianne ved denne lejlighed.

Jens Pedersen Horne var en dygtig og meget virksom mand, der sideløbende med handelsvirksomheden magtede at bygge gården op. På stuelængen, som stadig er bevaret, kan man se hans initialer indmuret i vestgavlen. Jens Pedersen Horne døde i 1844 kun 55 år gammel, Ane Kirsti-

ne sad derefter i uskiftet bo, indtil Marianne og Hans Rimmen overtog gården i 1847. Hans Rimmen virkede som strandfoged, fisker og landmand. Han blev kendt i vide kredse for sit veldrevne landbrug og havebrug, som han passede helt på sin egen måde, og hvor han lagde et kæmpearbejde i at grave brede grøfter og sætte volde op omkring gårdens marker til beskyttelse mod sandflugten.

Marianne og Hans Rimmen fik tre sønner, Jens, Niels og Peder Rimmen, der alle tre for til søs og senere vendte tilbage til hjemstavnen. Jens giftede sig med Marie Christensen fra Uggerby og overtog en naboejendom til Rimmen. Han var udlært tømrer, og som sådan stod han for tømrerarbejdet ved opførelsen af hovedbygningen og en del af avlsbygningerne på Asdal hovedgård. Niels giftede sig med Karen Margrethe Clemmensdatter fra Asdal klit. I 1885 overtog de hjemmet efter forældrene, og her virkede Niels som fisker, landmand og strandfoged, indtil han i 1931 solgte gården til Karl Bak fra Horne. Rimmen ejes stadig af denne slægt.

Den tredie søn, Peder, blev fisker i Hirtshals. Han giftede sig i 1880 med Ane Gaardbo, som var datter af det kendte ægtepar, Margrethe og Thomas Gaardbo. Ane og Peder Rimmen byggede »det ternede hus« i Hirtshals, hvor der nu er museum.

Fig. 6. 1829 overdrog Niels Pedersen Horne sin ejendom til broderen Jens og flyttede selv ind hos sin søster og svoger i naboejendommen »Mosen«. Fotografiet er fra omkring 1910.

Senere, i 1889, solgte de huset til Anes bror, Jens Gaardbo⁴⁾, som boede der med sin familie i en menneskealder. De to svogre fiskede sammen i mange år, og de var begge stærkt engagerede i redningsvæsenet. Peder var således opsynsmand ved redningsstationen i Hirtshals fra 1907 til sin død i 1923. Ane og Peder Rimmen var velkendte i vide kredse, og af deres efterslægt befinder flere sig stadig blandt borgerne i Hirtshals.

Skipper Niels Pedersen Hornes eneste søster, Ane Marie Pedersdatter, blev 1828 gift med Peder Christian Sørensen, søn af møller Søren

Christensen og hustru Lisbeth Kristine Pedersdatter fra vejrmøllen i Asdal sogn. Ane Marie og Peder Christian Sørensen boede i »Mosen«⁵⁾, som var naboejendom til Rimmen. Ægteparret fik en søn, Søren Peter Pedersen i 1829, men omkring 1839 blev ægteskabet opløst. Antagelig har Ane Marie lidt af en alvorlig sygdom, hun døde allerede i 1842. Efter skilsmissen gifter Peder Christian Sørensen sig med enke Ane Marie Christensdatter til Friegården i Horne.

Skipper Niels Pedersen Horne har efter afståelse af Rimmen taget ophold hos sin søster og svoger i »Mo-

sen«. I hvert fald er han registreret her ved folketællingen i 1834, som meddeler, at han er 39 år, ugift, og at han ernærer sig af søfart. I 1836 fratræder Niels Pedersen Horne som skipper på jagten »Prøven« af Hjørring. Hans sidste tur med »Prøven« er antagelig den, hvor han ifølge sørullen forlader Hjørring tolddistrikt den 29. juli 1836 og sejler til Øster Risør. Herefter ser det ud, som om han går i land for at blive. Hans opholdssted indtil 1839 angives at være Rynken. Det har ikke været muligt at finde nogen forklaring på, hvorfor skipper Horne fratrådte sin tjeneste hos vice-

konsul Schibbsbye netop i 1836. Men det er forståeligt, hvis han efter 30 års sejlads har ønsket at forlade den barske tilværelse til søs. Der findes adskillige eksempler på, at søfolk er gået i land for at blive, umiddelbart efter en oplevelse til søs, hvor de har kæmpet hårdt for at redde livet, og oplevelsen med »Prøven« i 1835 kan meget vel tænkes at være den væsentligste tilskyndelse til at gå i land. Et andet faktum, som man ikke kan se bort fra, er det, at vicekonsulen allerede året efter skipper Hornes fra-træden var indviklet i en større smugleriaffære⁶⁾. Det er ikke umu-

ligt, at planerne om smuglerier har været inde i billedet allerede i skipper Hornes periode, og at han ikke har villet deltage. Overleveringer fortæller, at medlemmerne af Munkslægten almindeligvis var retskafte og lovlydige borgere. Et nærmere studium af sørullerne fortæller os, at skipper Horne har været til søs i hvert fald endnu engang, efter at han forlod tjenesteforholdet til vicekonsulen. I sørullens hovedrulle fra Hjørring amt, lægd 67, Hune sogn 1836 træffer vi et notat på den styrmand, som afløste den druknede Niels Sørensen. Manden hed Poul Frederik

Poulsen og var fra Hunetorp i Hune sogn. Ifølge sørullens notat var Poul ombord hos skipper Horne den 29. juli 1836 på den før nævnte sidste tur med »Prøven« til Øster Risør. Samme notat meddeler imidlertid, at Poul Frederik Poulsen også var ombord hos skipper N. P. Horne på en tur fra Hjørring tolddistrikt til Arendal i Norge den 28. januar 1838. Fartøjets navn er desværre ikke angivet.

I 1839 købte Niels Pedersen Horne gården Nørre Kjøl, matr. nr. 43, som før hans bedstefaders tid var hjemsted for slægten gennem mere end hundrede år. Samtidig giftede han sig

Fig. 7. 1839 giftede Niels Pedersen Horne sig med Maren Christensdatter fra Øster Risør i Norge og samtidig købte han gården Nørre Kjul, der tidligere havde været i slægtens eje i mange år. Fotografiet er fra omkring 1910.

med Maren Christensdatter, født 1803 i Øster Risør i Norge. Der fortælles om Maren, at hun var en høj, slank og meget smuk kvinde, hun var i besiddelse af stor energi og dygtighed og drev selv en lille købmandshandel i Nørre Kjul. Kort efter overtagelsen af gården blev Niels Pedersen Horne udnævnt til strandfoged. Et hverv han bestred samtidig med, at han drev landbrug, fiskeri og nogen handelsvirksomhed.

Den 4. september 1840 fødte Maren Horne ægteparrets eneste barn, en datter, som ved dåben i hjemmet den 5. september fik navnet Marie.

I folketællingen fra 1845 træffer vi følgende beboere i Nørre Kjul: Niels Pedersen Horne, 51 år, lever af sin jord, dels af fiskeri og nogen handel. Maren Kristensdatter, 42 år, født i Norge, hans kone. Marie Nielsdatter, 5 år, deres datter. Inger M. Pedersen, 29 år, ugift, født i sognet, tjenestepige, og Anders Nielsen, 39 år, ugift, født i Skallerup sogn, tjenestekarl.

Hvor meget skipper Horne beskæftigede sig med handel i disse år må stå hen i det uvisse. Både fra Rimmen og Rynken blev der drevet skudehandel på Norge, og en del af handelen er antagelig gået over Nørre Kjul, hvor man var i besiddelse af materiel til lastning og losning af skuderne. Man ved således, at Niels Peder Pedersen Horne var ejer af to fladbåde, som blev benyttet ved bjærgning fra en stranding⁷⁾, den 127 brutto-registertons store skonnert »Enterprize«, som strandede ved Kjul den 6. april 1850.

Foruden de nævnte aktiviteter var N. P. Horne i dette tiår optaget af at ombygge gårdens bygninger. I 1848 fik han opført et nyt stuehus, som stadig er i brug. Ved hans død i 1850 var en stor lade planlagt, og Madam Horne gennemførte ladens opførelse i 1851.

I dødsnotatet i kirkebogen er anført, at skipper Niels Pedersen Horne døde den 29. juni og blev begravet på Asdal kirkegård den 6. juli 1850. Endvidere er anført, at han var han-

delsmand og strandfoged, boende i Nørre Kjul. Ved nærmere eftersyn vil man stadig kunne finde N. P. Hornes gravkors, et støbejernskors, som sammen med flere af samme type er udrangeret og anbragt på kirkegårdens nordvestre hjørne.

Maren Horne og datteren Marie drev gården videre med Anders Nielsen som bestyrer og fungerende strandfoged.

Marie blev senere gift med gårdmand og handelsmand, enkemand Hejle Hejlesen fra Kjærsgaards Mølle i Tornby.

Ved skøde af 12. januar 1863 solgte Maren Horne Nørre Kjul til bestyreren, Anders Nielsen. Samtidig blev der tinglæst tilladelse for Maren Horne til at hensidde i uskiftet bo, men allerede året efter forlod hun Nørre Kjul og flyttede op til datteren i Kjærsgaards Mølle, hvor hun levede og opnåede en ret høj alder. Anders Nielsen drev Nørre Kjul i 13 år, til han ved skøde af 7. februar 1876 solgte gården til Simon Skands.

Skibsdreng Lars Jensen

Lars Jensen var den yngste af de fire ombordværende på »Prøven« af Hjørning. Hans rolle har vel været at forestå madlavningen, holde rent og i orden i kabys og lukaf og desuden at være behjælpelig med de forskellige arbejder ombord. Det forekommer naturligt at bringe Lars Jensens lev-

nedsbeskrivelse i direkte fortsættelse af skipper Hornes, idet Lars Jensen opvoksede i det samme lokalområde og levede hele sit liv i nær tilknytning til brødrene Horne og deres efterkommere.

Lars Jensen blev født den 11. april 1818. Som forældre er anført husmand Jens Simonsen og hustru Ane Margrethe Thomasdatter af landbo-stand og håndtering, fra Heden i Asdal sogn.

Landejendommen Heden, matr. nr. 53a, er beliggende på vestsiden af Kjøl å overfor Sønder Kjøl. Ane Margrethe og Jens Simonsen overtog ejendommen efter Ane Margrethes forældre, hvilket fremgår af folketællingen i 1801, som fortæller følgende: Thomas Laursen, 59 år, gift 2. gang, husmand med jord. Anna Pouls Datter, 42 år, gift første gang, hans kone. Ane Margrethe, 4 år, deres datter. Desuden befinder sig i hjemmet Lars Thomsen, 26 år, soldat, og Christen Thomsen, 15 år, sønner af mandens 1. ægteskab.

Lars Jensens far, Jens Simonsen, var søn af Inger Jensdatter og Simon Nielsen (Skands), som beboede ejendommen matr. nr. 42b på Skandsen i Horne sogn.

Jens Simonsen for til søs allerede fra drengsårene, gennemgik uddannelsen som sømand og sejlede i en år-række som skipper for Augustinus Buhelt og Christen Højer. Han om-

kom på tragisk vis i efteråret 1831 ved et skibsforslis på kysten ved Skiveren⁸⁾. Lars Jensens mor stod derefter tilbage med syv børn, hvoraf Lars var den ældste på 15 år. Den tragiske hændelse kunne imidlertid ikke afholde ham fra at blive aktiv sømand. Datidens præst i Horne-Asdal, pastor Janzen, skriver i skoleprotokollen, at Lars Jensen blev udskrevet den 31. august 1831, og at han blev konfirmeret i Asdal kirke søndagen efter påske 1832, samt at han den næstfølgende søndag deltog i den hellige nadver. Der er endv. anført i notatet, at Lars Jensen havde gode kundskaber og »sædelig vandel«.

I folketællingen fra 1834 træffer vi Lars Jensen som tjenestdreng, 16 år gammel, hos Jens Pedersen Horne på Rimmen i Asdal sogn. Antagelig har Lars allerede på dette tidspunkt været i tjeneste på Rimmen i flere år. I 1834 løser han søpatent og får nr. 1514; i sørullen betegnes han som søvandt. Umiddelbart efter at han har fået sit søpatent står i sørullen anført, at Lars Jensen sejler med skipper Horne fra Hjørring tolddistrikt til Øster Risør den 12. december 1834. Det er antagelig hans første tur med »Prøven« af Hjørring. Den 1. juli 1836 er han ifølge sørullen igen ombord hos skipper Jens Pedersen Horne på en tur, antagelig fra Kjøl til Kristiansand, og samme år afgiver Jens Pedersen Horne en er-

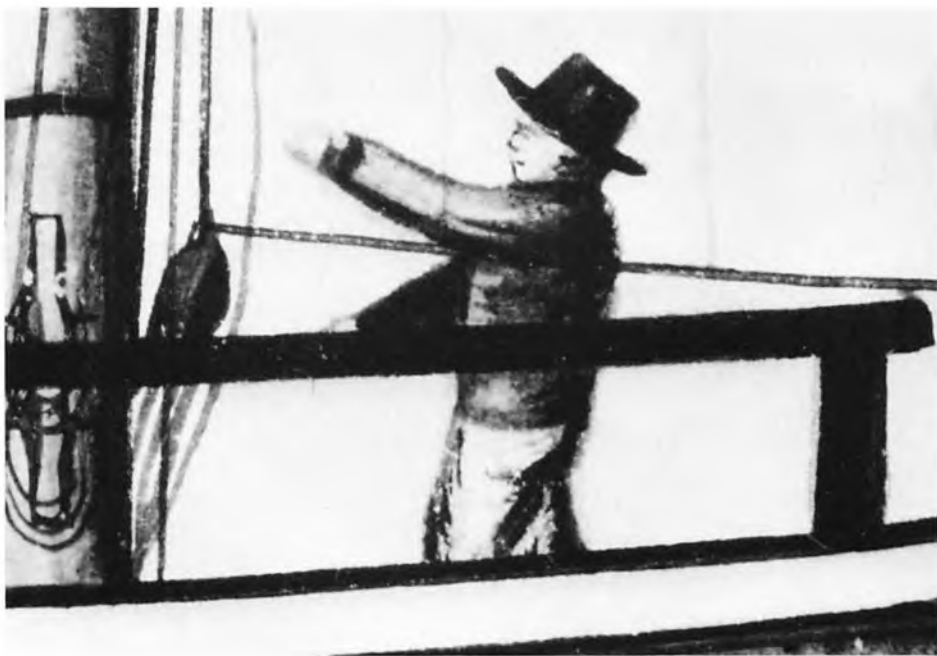
klæring, som fortæller, at Lars Jensen har sit faste opholdssted på Rimmen.

1837 var Lars Jensen indkaldt som marinesoldat, og der anføres, at han var med på et togt. Året efter, den 9. maj, drager han på langfart, idet han denne dato afsejler med et skib fra Hamborg under kommando af kaptain I. H. Gjingetz til Pernambu i Sydamerika. Hvor han befinder sig i de følgende år, er det ikke lykkedes at fastslå, men i 1841 er han på styrmandsskole i Tønning, hvor han består styrmandseksamen den 8. oktober 1841. Lars Jensen tager herefter del i udenrigsfarten indtil 1853. Det eneste der nævnes i sørullen i disse 12 år er, at han er »ej hjemkommen«, og i 1844 at han »skal fare fra Spanien«.

Hvor megen kontakt der var i disse år mellem Lars Jensen og hans hjemegn, har jeg ikke kunnet opklare. Antagelig har det drejet sig om et brev i ny og næ. På den tid lod det sig jo ikke gøre at smutte en flyvetur hjem fra Spanien, hvis man der har ligget i havn nogle dage. Der er imidlertid ingen tvivl om, at det var denne periode som styrmand på store sejlskibe, der har hærdet Lars Jensen til at blive den stålsatte personlighed, som han var resten af livet.

Først i 1853 var Lars Jensen hjemme igen og foretog sig forskellige ting. For det første stiftede han nært

Fig. 8. Skibsdreng Lars Jensen foran masten på Prøven af Hjørring.

bekendtskab med Maren Buhelt fra Træhøj i Asdal klit, datter af Augustinus Buhelt og Maren Andersdatter. Ifølge kirkebogen fra Asdal fik Maren Buhelt nemlig en datter den 17. februar 1854, som blev døbt i Asdal kirke den 13. april samme år og fik navnet Adolfine Caroline Jensen. Som forældre til barnet er anført pigen Maren Buhelt i Klitten og »Barnefaderen udlagt sømand Lars Jensen«. Lars Jensens nære tilknytning til familien Horne bekræftes også i dette døbsnotat i kirkebogen, idet vi blandt fadderne finder gdr. Christen Pedersen fra Rynken, og Søren

Jensen, der var søn af Jens Pedersen Horne på Rimmen.

Den anden begivenhed, som er registreret, finder sted i 1854, hvor Lars Jensen ved skøde af 19. juli overtager ejendommen »Mosen« i Asdal sogn, matr. nr. 49a. Her oprettede han en høkerforretning, forpagtede hele herligheden til Søren Jensen Rimmen, og for igen til søs på langfart.

I 1855 meddeler sørullen, at han ikke er hjemkommen, og i 1856 meddeles, at hans opholdssted er hjemme. Endvidere fortæller en tilføjelse i 1862, at han er vendt hjem »helbefa-

ren fra Spanien«. Samtidig er meddelt, at hans afsked med marinen er udstedt, og herefter er han slettet af sørullen.

Lars Jensen går nu, 44 år gammel, i land for at blive. Ifølge kongebrev, udstedt 8. januar 1862, gifter han sig med Maren Amine Buhelt, født 13.10.1827, og de bosætter sig samtidig i »Mosen«.

I 1865 blev Lars Jensen udnævnt til strandfoged. I den anledning skrev pastor J. J. Friis følgende anbefaling: »Efter min bedste overbevisning, grundet på et flerårigt nært kendskab til hr. Lars Jensen, husmand i Asdal

Fig. 9. Lars Jensens skibskiste og skriveskrin af kamfertræ med messingbeslag. Lars Jensen tog styrmandseksamen i 1841 og drog herefter på langfart, indtil han i 1862 erhvervede ejendommen »Mosen« og giftede sig med Maren Amine Buhelt.

sovn, kan jeg forsikre det Kgl. Amt i Hjørring om, at det i denne mand vil kunne få en strandfoged, der på grund af redelighed og sandhedskærlighed vil blive en støtte for retfærdigheden. Han er dertil aldeles uafhængig af sine omgivelser, der alle har den største agtelse for ham og vil ganske sikkert opfylde sin pligt med nidkærhed. Det er mig tillige bekendt, at han, skønt familiefader, her på kysten har vovet sit liv for skibsbudnes redning.

Horne den 24. juli 1865.

Underdanig J. Friis«

Stillingen som strandfoged beklædte Lars Jensen til kort før sin død i 1893. Maren og Lars Jensen havde fire børn. Til stor sorg for familien døde den ældste datter, Adolfine, i 1869 da hun var 15 år. En yngre datter, Julie, født 1865, rejste som ung til København, hvor hun havde en stilling. Hun forblev ugift og har ingen efterkommere. To sønner, Carl og Adolf, blev fiskere i Hirtshals, hvor de »gik på havet« sammen. De var blandt de første, der anskaffede motorjolle. Mange ældre i Hirtshals husker sikkert brødrene Jensen som stoute, flittige og afholdte borgere,

Fig. 10. I 1865 blev Lars Jensen udnævnt til strandfoged i Asdal, hvilken stilling han beklædte omtrent til sin død i 1893. Fotografiet viser Lars Jensens signet og signetbeholder.

som var med til at præge fiskerbe-folkningen på en positiv måde.

Carl fik en søn, der døde som ung, og Adolf to døtre, Marie Theresia og Anna Wilhelmine. Marie Theresia Holst Jensen forblev ugift, og var i en lang årrække boghandler i Hirtshals, hvor hun var kendt og afholdt af alle. Anna Wilhelmine Holst Jensen var, til hun blev gift i Hjørring, sygeplejerske på Hjørring Sygehus.

I Lars Jensens tid som strandfoged forekom der 16 strandinger på kysten mellem Uggerby skel og Lilleheden⁹⁾. Overleveringer vil vide, at Lars Jensen var blandt dem, der udviste særligt vovemod og uforfærdethed, når det drejede sig om at redde skibbrudne fra druknedøden. Lars

Jensen tilbragte megen af sin tid ved stranden, hvor han var beskæftiget med fiskeri, opkørsel af strandingsgods og patruljering i uroligt vejr. Maren klarede med den fornødne medhjælp det meste af arbejdet hjemme med pasning af høkerbutik og husdyr.

Maren Amine Buhelt døde i »Mosen« den 10. september 1889, og herefter svandt Lars Jensens vitalitet ret hurtigt. 1891 solgte han »Mosen« til Ane Marie Pedersdatter, enke efter Simon Skands i Nørre Kjul, som sammen med datteren Caroline og svigersønnen N. C. Martinussen, der er mine forældre, tog »Mosen« i besiddelse den 1. maj. Lars Jensen blev boende i »Mosen« som aftægtsmand, og i den korte tid, der forløb indtil han døde, udviklede der sig et varmt venskab mellem ham og mine forældre.

Ved et kørselsuheld på en tur til Hjørring kort tid før jul 1892 pådrog Lars Jensen sig forskellige kvæstelser, han blev sengeliggende, og efter et fælles ønske hos ham og familien i Træhøj, blev han flyttet til Træhøj, hvor han nød en kærlig pleje indtil sin død.

I kirkebogen fra Asdal sogn er indført følgende dødsnotat: »Lars Jensen, død 30. maj 1893 i Klitten, 75 år gammel, begravet 6. juni 1893 på Asdal kirkegård, enkemand og aftægtsmand i Klitten i Asdal sogn,

søn af husmand Jens Simonsen og hustru Ane Margrethe Thomasdatter af Heden, gift den 23. august 1862 med Maren Amine Buhelt og boende i »Mosen«. Begravelsen forrettet af sognepræsten«. På dette tidspunkt var sognepræsten i Horne-Asdal pastor N. C. Hansen.

Styrmand Niels Sørensen

I kirkebogen fra Hune findes Niels Sørensens dødsnotat: »Anno 1806 den 13. October ført til Daabs, Søren Jensen Bach og Karen Christensdatter i Ribergaard deres hjemmedøbte Søn, Niels. Faddere: Maren Jensens søn i Hune / Ane Eriksdatter / Johannes Nielsen og Iver Mortensen Hjørnæs, Sløvborg«. Konfirmationsnotatet i kirkebogen meddeler, at han havde »ret gode kundskaber i religion, godt begavet, sædelig«.

Folketællingen i Hune sogn i 1834 fortæller følgende om familien på Ribergaard: Søren Bak, 86 år, gårdmand / Karen Christensdatter, 57 år, hans kone / Niels Sørensen, 28 år, ugift / Christen Sørensen, 26 år, ugift / Ane Marie Sørensen, 22 år, ugift, deres børn / Jens Christian Sørensen, 34 år, gift, søn af husfader / Maren Andersdatter, 40 år, gift, hans kone / Karen Marie Jensdatter, 7 år, Anders Jensen, 5 år, og Andrea Marie Jensdatter, 3 år, deres børn.

Allerede som 15-årig i 1821 får Ni-

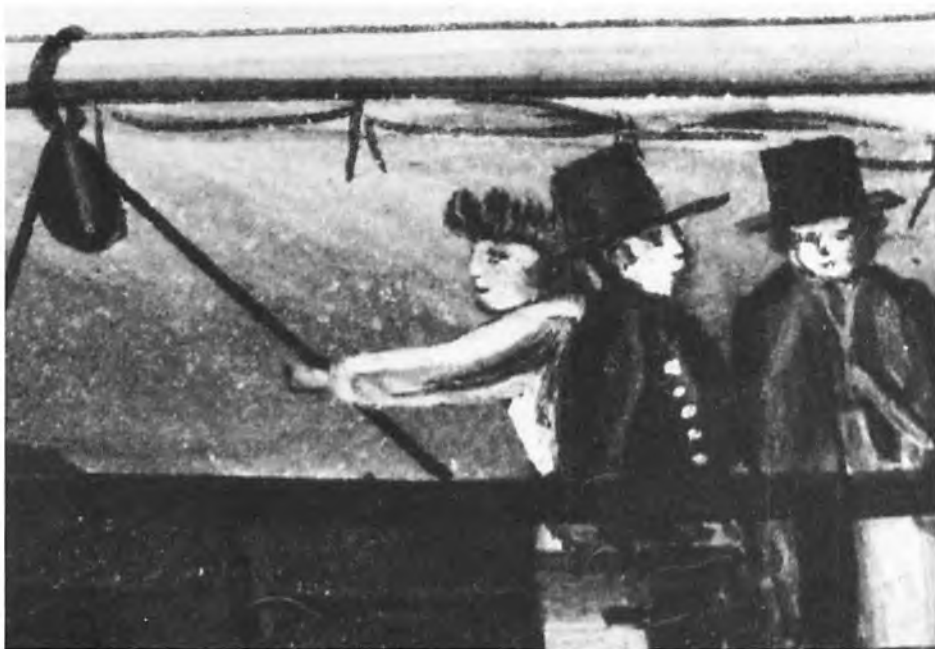

Fig. 11. Styrmand Niels Sørensen (personen til venstre) på Prøven af Hjørring, lige før denne rammes af en voldsom brådsø og kæntrer.

els Sørensen søpatent. Han sejler derefter med forskellige småskuder, som var hjemmehørende på Vendsyssel-vestkyst, først som skibsdreng og senere som matros. 1833 er han, ifølge sørullen, matros på »Prøven« af Hjørring og betegnet som søvandt og halvbefaren. 20. juni 1833 sejler han fra Hjørring Tolddistrikt med skipper Niels Pedersen Horne på en tur til Altona. 5. marts 1834 sejler han til Kristiansand, og den 12. december 1834 til Øster Risør. I samme hovedrulle er senere indført en tilføjelse, at han er faldet overbord og druknet den 9. april 1835. Det er ik-

ke lykkedes at finde oplysninger om, at han er drevet i land og begravet. Måske er han blandt dem, som blev derude.

Som styrmandens afløser efter denne ulykke træffer vi i første omgang Christen Pedersen, skipper Hornes yngre bror fra Rynken, der fungerer som styrmand på sidste etape af turen til Altona i 1835. Imidlertid viser sørullen, at skipper Horne ret omgående får antaget en ny afløser, idet Poul Frederik Poulsen fra Hunetorp, 23 år, og halvbefaren, allerede er ombord hos skipper Horne fra efteråret 1835.

Fig. 12. Styrmand Niels Sørensens endeligt.

Fig. 13. Matros Thomas Christian Thomsen i forstaven på Prøven af Hjørring.

Matros Thomas Christian Thomsen

Thomas Christian Thomsen blev født i Pirrupshvarre den 9. juni 1812 og blev døbt i Saltum kirke. Der meddeles i dåbsnotatet, at han er uægte barn af pigen Margrethe Larsdatter, og til barnefader er udlagt Niels Christian Holst i Aalborg. I en tilføjelse til dåbsnotatet meddeles, at den udlagte barnefader er svensk borger, for tiden i engelsk fangenskab. Antagelig har Niels Christian Holst været sømand ombord på en dansk skude i fart til Norge. De en-

gelske orlogsfartøjer kaprede i årene 1807-14 et stort antal af disse skuder med last og mandskab. Skuderne blev dirigeret til England, hvor søfolkene blev indespærret i fangelejr under elendige forhold indtil krigens slutning. De dårlige levevilkår i lejrene bevirkede imidlertid, at mange af søfolkene blev syge og døde i løbet af kort tid.

Thomas Christians moder, Margrethe Larsdatter blev omkring 1815 gift med Poul Eriksen, som var gårdmand i Hune sogn. Herom fortæller folketællingen i Hune sogn 1845 følgende: Poul Eriksen, 61 år, gård-

mand / Margrethe Larsdatter, 57 år, hans kone / Kirsten Pouldatter, 29 år, ugift, og Anders Poulsen, 26 år, ugift, deres børn / Ane Eriksdatter, 65 år, ugift, søster til husbonden.

Samme Ane Eriksdatter var indskrevet som fadder, da styrmand Niels Sørensen blev født. Dette tyder på, at der har været slægtsbånd mellem familien fra Ribergaard og den familie, Margrethe Larsdatter blev gift i. I 1830 er Thomas Christian Thomsen 18 år gammel og for første gang opført i sørullens hovedrulle. På dette tidspunkt opholder han sig hjemme, men senere på året bliver

Uddrag af Munk-slægten fra Nørre Kjul i Asdal sogn

Chr. Ibsen, f. o. 1600, g. m. Anne Christensdatter. Fæster i Nørre Kjul 1631.

Peder Christensen Munk, f. o. 1635. Strandfoged og delefoged til Asdal. Fæster i Nørre Kjul 1660-1690.

Jens Pedersen Munk, f. o. 1655 i Nørre Kjul, g. m. Maren Christensdatter. Fæstere i Nørre Kjul 1690-1730.

Peder Jensen Munk, f. o. 1695 i Nørre Kjul, g. m. Karen Nielsdatter, f. i Højrup. Gårdfæster i Højrup, Horne sogn fra o. 1720.

Jens Pedersen Munk, f. o. 1721 i Højrup, overtog gården i Højrup efter faderen, har en ret talrig efterslægt i sognene i det nordlige Vendsyssel.

Niels Pedersen Munk, f. 1723 i Højrup, g. m. Sofie Pedersdatter, f. 1721 i Horne. Gårdfæster i Horne 1750-1785.

Peder Nielsen Munk, f. 1760 i Horne, g. m. Kirsten Nielsdatter, f. 1765, drev gården i Horne efter forældrene, købte Rynken i Asdal sogn o. 1801.

Jens Pedersen Horne, f. 1789 i Horne, g. m. Ane Kirstine Larsdatter, f. 1786 i Stejlbjerg, Asdal sogn. Ejer af Rimmen 1829-47.

Marianne Jensdatter, f. 1816 i Ugerby sogn, g. m. Hans Rimmen, f. 1816 i »Møllen« i Asdal sogn. Ejer af Rimmen 1847-85.

Niels Pedersen Horne, f. 1795 i Horne, g. m. Maren Christensdatter, f. 1803 i Øster Risør, Norge. Ejer af Nørre Kjul 1839-50.

Marie Horne, f. 1840 i Nørre Kjul, g. m. Hejle Hejlesen, Kjærsgaards Mølle, Tornby.

Efterslægt: Den kendte Hejlesen-slægt fra Kjærsgaards Mølle.

Christen Pedersen, f. 1800 i Horne, g. m. Gunvor Mathea Andersdatter fra Træhøj i Asdal Klit, f. 1807 i Øster Risør, Norge.

Ammund Christensen Rynk, f. 1838 i Rynken, g. m. Ane Kirstine Abrahamsen, f. 1845 i Stinæstungen, Norge. Ejer af Rynken fra 1858.

Christen Christensen Rynk, f. o. 1863 i Rynken, g. m. Ane Kiil. Havnebetjent i Hirtshals i en længere År-række.

Efterslægt: Ingen. Deres eneste barn - en datter - døde af spansk syge 1918.

Mathea Christensen Rynk, f. o. 1865 i Rynken, g. m. kaptajn Niels Riishøj, Hirtshals, f. 1860 i Vidstrup sogn.

Efterslægt: Slægten Riishøj, bl.a. i Hirtshals og Thyborøn.

Ane Marie Pedersdatter, f. 1804 i Rynken, g. m. Peder Chr. Sørensen, f. 1799 i Vejrmøllen i Asdal sogn. Ejer af »Mosen« 1828-38.

Søren Peder Pedersen (Søren Peder Frie), f. 1829 i »Mosen«, g. m. Ane Pedersdatter, f. 1831 i Horne. Ejer af Friegården i Horne sogn.

Efterslægt: Den kendte Frie-slægt fra Horne.

Ingeborg Christesen Rynk, f. 1843 i Rynken, g. m. gmd. Peder Bak, Horne.

Efterslægt: Den kendte Bak-slægt fra Horne.

Jens Christensen Rynk, f. o. 1870, g. m. Maren Christensen fra Øster Horne. Ejer af Rynken fra 1899.

Efterslægt: Findes.

Jens Horne Hansen Rimmen, g. m. Marie Christensen.

Niels Horne Hansen Rimmen, g. m. Karen Margrethe Clemensdatter.

Peder Horne Hansen Rimmen, g. m. Ane Gaardbo.

han indkaldt til marinen, og det meddeles, at han deltog i et togt.

Efter at have aftjent sin værnepligt løste han søpatent (nr. 510) i 1831. På samme tid betegnes han som søvandt. Man kan således gå ud fra, at han har faret til søs allerede fra konfirmationsalderen.

I årene 1832-34 er han forhyret med et skib, ført af skipper Semoni, som i dette tidsrum har gjort flere ture fra Aalborg og Randers til Antwerpen. I 1833 meddeles, at han opholder sig til søs, og han betegnes som halvbefaren.

Første gang vi træffer Thomas ombord på »Prøven« af Hjørring hos skipper Niels Pedersen Horne, er den 19. november 1834 på en tur fra Hjørring Tolddistrikt til Kragerø i Norge. Derefter sejler han med »Prøven« indtil sidst på 1836, hvor han demissionerer sammen med skipper Horne og yngstemanden Lars Jensen.

Fra 25. juli til 12. december sejler Thomas tre ture med skipper Sørensen fra Hjørring tolldistrikt til Arendal og Kristiansand. Derefter er intet anført om hans færden, før han den 1. februar 1838 er ombord hos skipper Augustinus Buhelt på en tur til Arendal. Senere på året får Thomas bevilget sætteskipper-tilladelse til på Norge og indenrigske havne at føre en handelsmand Klitgaard i Blokhus tilhørende jagt »De tvende Søstre« på 10 læster.

På hans første tur med »De tvende Søstre« sejler han fra Hjørring tolldistrikt den 29. oktober 1838 til Arendal. Hans sætteskipper-tilladelse blev i 1841 fornyet og udvidet til »i inden- og udenrigske havne ved Nord- og Østersøen »De tvende Søstre« at føre«.

I 1843 havde Thomas et retsopgør, hvorved han blev mulkteret for udeblivelse fra session i 1840. Det ser ud, som om han i samme anledning får inddraget sin sætteskipper-tilladelse, idet hans bevilling i 1842 kun bliver fornyet for et år. I 1844 bliver bevillingen »indfordret« og afleveret. Thomas er degraderet i søfartens tjeneste, og 11. oktober 1844 tager han hyre på et fartøj, ført af skipper L. Schmidt, på en tur fra Aalborg til London.

I sørullens ekstrarulle fra 1847 er meddelt, at Margrethe Larsdatters søn, Thomas Christian Thomsen, 26 år, født i Pirupshvarre opholder sig hjemme. Når Thomas her er overført til ekstrarullen, skulle det normalt betyde, at han har fået sin afsked fra søværnet. I en tilføjelse får Thomas den 24. oktober 1848 imidlertid meddelt sætteskipper-tilladelse til at føre handelsmand Klitgaard i Blokhus tilhørende jagt »De tvende Søstre«, 10 læster, på Norge og udenrigske steder efter de almindelige regler. Det ser således ud til, at Klitgaard har ønsket at antage sin tidligere

skipper, hvilket vel nok kan regnes for at være en ret så god rekommandation for personen Thomas Christian Thomsen.

I en artikel skriver P. Christensen om Augustinus Buhelt i Træhøj: »så sent som i 1848 var Buhelt skipper for C. Klitgaard i Blokhus, hvis skipper var indkaldt under krigen¹⁰⁾).

Forholdet er ikke nærmere undersøgt, men eftersom det netop var Thomas Christian Thomsen, der i disse år havde tilladelse til at føre »De tvende Søstre«, må det være ham, der er indkaldt i Treårskrigen. Hans tjeneste hos købmand Klitgaard varede da også ved, indtil han i 1858 gik i land for at blive på landjorden. Herefter er han betegnet som husmand og fisker. Thomas har således fulgt den sædvanlige skik, som så mange sømænd gennem årene har fulgt. Da han nåede en vis moden alder, gik han i land, giftede sig og levede derefter som husmand og fisker.

I kirkebogen for Hune sogn findes følgende vielsesnotat: »Ungkarl Thomas Christian Thomsen 46 Aar, fra Ribergaard. Uægte Søn af afdøde Gaardkone Margrethe Larsdatter i Ribergaard og udlagte Barnefader, Søkaptain Holst, født 9. Juni 1812. Pigen Kristine Nielsdatter, 27 Aar, hjemme hos Forældrene i Blokhus. Datter af Husmandsfolk i Blokhus Niels Christensen og Hustru Marianne Christensdatter, Født 30. October

Uddrag af Skands-slægten fra Skandsen i Horne sogn

Niels Nielsen, f. o. 1730 i Horne, g. m. Mette Simonsdatter, f. o. 1730 i Horne.

Simon Nielsen (Skands), f. 1758 i Horne, g. m. Inger Jensdatter, f. 1764 i Horne Terp. Boende på Skandsen, havde 9 børn.

Jens Simonsen, f. 1790 på Skandsen i Horne sogn, g. m. Ane Margrethe Thomasdatter, f. 1794 i »Heden« i Asdal sogn. Skipper og ejer af »Heden«.

Inger Marie Simonsdatter, f. 1799 på Skandsen i Horne sogn, g. m. Niels Larsen, f. 1798 i Sønderlev, Skallerup sogn, snedker og landmand, boede på Skandsen i Horne sogn.

Lars Chr. Nielsen Skands, f. 1833 på Skandsen i Horne sogn, g. m. Ane ? f. ?, tømrer og møllebygger, boede på Skandsen i Horne sogn.

Simon Nielsen Skands, f. 1840 på Skandsen i Horne sogn, g. m. Ane Marie Pedersdatter, f. 1837 i Horne Terp. Ejer af Nørre Kjul 1876-88.

Efterslægt: Bl. a. st. i København, Korsør og i Amerika.

Efterslægt: Talrig efterslægt bl.a. efter familierne Kr. P. Nielsen, Klitten Asdal, familien Skands, Nr. Kjul, og familien Martinussen, »Mosen«, Asdal.

Lars Jensen, f. 1818 i »Heden« i Asdal sogn, g. m. Maren Amine Buhelt, f. 1827 i Træhøj i Asdal klit. Skipper, strandfoged og hoker, ejer af »Mosen« i Asdal sogn 1854-91.

Carl Jensen, f. 1862 i »Mosen«, Asdal sogn, g. m. Karoline Thomsen, f. 1878 i Horne sogn. Maler og fisker i Hirtshals.

Efterslægt: Ingen.

Adolf Jensen, f. 1868 i »Mosen«, Asdal sogn, g. m. Augusta Mathilde Holst, f. 1866 i Hirtshals. Fisker og jordbruger i Hirtshals.

Marie Theresia Holst Jensen, f. 1896 i Hirtshals. Boghandler i Hirtshals, ugift, ikke efterkommere.

Anna Vilhelmine Holst Jensen, f. 1901 i Hirtshals, sygeplejerske i Hjørring. Gift Lindberg Andersen, har ikke efterkommere.

1829, confirmeret 1844. Forlovere: Gaardmand Anders Poulsen fra Ribergaard og Husmand Niels Christensen fra Blokhus. Viiede den 19. November 1858 i Kirken«.

I ægteskabet havde Kristine og Thomas to sønner, Søren Christian Thomsen, født 9. august 1859 og Niels Christian Thomsen, født 1. april 1862. Thomas sluttede sit levnedsløb i 1876. Hans dødsnotat i kirkebogen for Hune fortæller følgende: »Thomas Christian Thomsen, død den 11. November 1876 i Blokhus, begravet den 19. November på Hune Kirkegaard. Gift Husmand i Blokhus, 64 Aar gammel. Dødsarsag: Asthma«.

Den tragiske hændelse som jagten »Prøven« af Hjørring var ude for i 1835 er et eksempel på en af de mange tragedier, der i skudehandelens tidsalder udfoldede sig, når storm og søgang overskred grænsen for, hvad de små sejlskibe kunne modstå. I mange tilfælde forliste skibene totalt, og mandskabet druknede.

I »Prøvens« tilfælde slap de tre af mandskabet fra den farlige sejlads med livet i behold, medens styrmand Sørensen forsvandt i det oprørte hav.

Sejlturen tilbage til Norge efter kuldsejlingen og skaderne på skibet har naturligvis været alt andet end en lysttur. Men tilsyneladende slap de tre fra sejlturen uden varigt mén.

En faktor, som ikke var med i om-

talte hændelsesforløb, men som i mange tilfælde forværede en situation som denne, var frost og kulde, når lignende hændelser fandt sted på de nordligere breddegrader og på årets koldeste tid. Oplevelsen, som »Prøven«s mandskab var ude for, var slem nok, men udelukker ikke, at der i sejlskibenes tidsalder var sømænd, som har været ude for det, der var værre. Som understregning heraf vil jeg slutte med at fortælle om en oplevelse til søs, som en slægtning til skipper Horne var ude for på hans sidste tur, inden han »gik i land«. Jeg kan tænke mig, at adskillige vil nikke genkendende til historien, men den er næppe gengivet noget sted på tryk, og jeg selv har den kun i erindringen fra hjemstavnen, hvor den er blevet fortalt nogenlunde sådan:

På Niels Rimmens sidste sejlur som sømand (det har vel været et år mellem 1875 og 1880) var han forhyret på en norsk Bark, som skulle sejle tjære i tønder fra en norsk havn til Amerika. Det var langt hen på efteråret. Fremme i nærheden af New Foundland kom skibet ind i en langvarig, orkanagtig storm, som i flere omgange drev det tilbage – langt ud i Atlanten. Under skibets rullen i det oprørte hav var et stort antal tjæretønder af dækslasten knust, hvilket medførte, at både skib og mandskab var tilsølet i tjære. I bidende kulde og stærk storm strandede det store

sejlskib på Islands kyst, hvor det forliste og blev slået til vrag. Af den 23 mands store besætning blev kun 3 reddet i land i live, medens de øvrige 20 mand druknede. Den ene af de tre, der blev reddet, var Niels Rimmen. I stærk forkommen tilstand, tilsølet i tjære og med svære forfrysninger i hænder og fødder kom han under behandling på et hospital, hvor han måtte opholde sig i længere tid, indtil han blev restitueret, så han kunne rejse hjem til Rimmen i Asdal, hvor han opholdt sig resten af livet.

Forfrysningerne i hænderne forvandt han aldrig. Et tegn herpå var, at Niels Rimmen altid – både sommer og vinter – gik med store hjemmestrikkede lufvanter, som om sommeren beskyttede mod solen og om vinteren mod kulden. Lufvanterne var strikkede med to tommeltotter, så de kunne vendes og slides på begge sider. Det hjemmespundne garn, som vanterne var fremstillet af, var en blanding af uld og lange hovedhår, som familiens kvindelige medlemmer producerede, når de kæmmede sig. Denne blanding af menneskehår og uld var meget velegnet til vanter og var meget anvendt til dette formål af fiskerbefolkningen. Vanterne beskyttede hænderne særlig godt mod kulden. Desuden var de vandskyende og meget slidstærke.

Niels Rimmen kunne vi kende på meget lang afstand, når vi f.eks. mød-

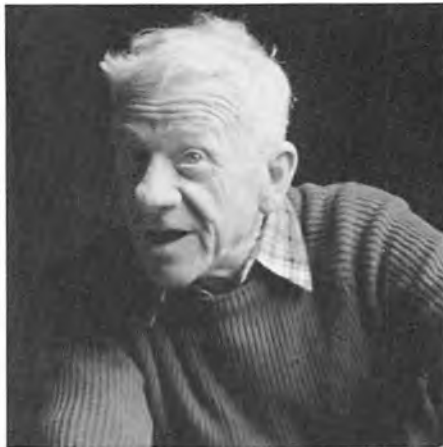
te ham på stranden. Hans karakteristiske sømandsgang og med hans store, lådne pelshue på hovedet, med armene svævende ud til siderne og med de ledige tommeltotter i de overdimensionerede lufvanter flagrende i vinden. Det var Niels Rimmen – den gamle barkede sømand, som ikke var til at tage fejl af.

NOTER

- 1) Alfred Vase: Skoler i Asdal Sogn. Årbog 1982 fra Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals kommune.
- 2) Søpatent er et dokument, der giver indehaveren ret til at udføre virksomhed til søs.
- 3) H. R. Christensen: Mænd med ørenringe. Vendsyssel Årbog 1972.
- 4) Knud Tophøj og Erik Christensen: Fra Jens Gaardbos verden. Vendsyssel nu og da 1, 1977.
- 5) Chr. Martinussen: »Mosen« i Asdal sogn, matr. nr. 49. Perioden 1688 til 1846. Årbog 1980-81 fra Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals Kommune.
- 6) A. Monrad Møller: Tomme tønder, te og toldsvig. Toldhistorisk Tidsskrift 1978, nr. 2.
- 7) Tage Kaarsted: En vesterhavsstrand 1850. Erhvervshistorisk Årbog 1951.
- 8) Ingvar Mølbjerg: Da bonden malkede den blå ko. Vendsyssel Årbog 1983.
- 9) Erhvervsarkivet, Århus. Uddrag af strandskommisær Chr. H. Nielsens arkiv.
- 10) P. Christensen: Nordmænd der bosatte sig i Asdal og Tornby. Vendsysselske Aarbøger 1941.

ILLUSTRATIONER

Fig. 1 og 2 er fotograferet af Svend Thomsen og fig. 3 og 8-13 af Ole Brønden.

Replikker fra en gårdsangers liv

Tekst og fotografi ved Karl Herman Hansen

En båndoptager fylder den hyggelige, lavloftede stue med den dejligste firstemmige gårdsang, og Nilles øjne lyser op i erindingens varme:

»Kan du høre, det er gods, det der?«

Nille, som vennerne kalder ham, hedder Niels Schmidt, og han ved, hvad han taler om, for han har selv været gårdsanger som ung i tredivernes Danmark.

Nille blev født i Hjørring i 1916:

»Mit barndomshjem, som var i baghuset i Winkelmanns gård i Strømgade 8, var fattigt – vi var far og mor

og tre børn, så det var småt. Vores far forlod os, da jeg var 9 år gammel, og fra da af måtte mor klare familien alene, hjulpet af os børn – for der var ingen hjælp at få. Selv solgte jeg knaposte fra en lille kurv rundt om i byen efter skoletid – ostene fik jeg fra en mand, vi kaldte »røgeren« i Brinck Seidelinsgade. Det gav jo ikke meget, men mor var alligevel glad og stolt, når jeg lagde pengene på bordet om aftenen, penge, som vi blandt andet havde at leve for«.

Efter endt skolegang og konfirmati-

on fik Nille en budplads hos skindhandler Aage Nielsen, som havde butik i forhuset til Strømgade 8, og 16-17 år gammel begyndte han at cykle rundt til gårdene i omegnen og spille:

»Jeg tog ud på gårdene, først med savbladet, men særlig da jeg fik banjoen og fik lært at spille på den, begyndte det at gå godt. Om aftenen når jeg var færdig i min budplads, tog jeg banjoen over nakken, sprang på cyklen og drog ud på de store gårde, hvor der dengang var mange karle og piger. Vi havde det hyggeligt,

Fig. 1-4. Niels Schmidt, kaldet Nille, blev født i Hjørring i 1916 og hans barndomshjem var en lille lejlighed i baghuset til Strømgade 8.

og jeg tjente mange penge – jo, det var s'gu mange penge – det kunne måske dreje sig om 2-3 kr. på en aften. Og sådan gjorde jeg flere gange om ugen – jeg både sang og spillede, de dansede, vi fik kaffe og en skive brød, jo det gik lystigt til«.

Banjoen, som rigtigt satte gang i Nilles musikantliv, købte han på afbetaling hos musikhandler Emanuel Jensen i Østergade. Den var godt nok brugt, men et aldeles dejligt instrument, som trofast har fulgt Nille gennem alle årene til nu. Banjoen koste-

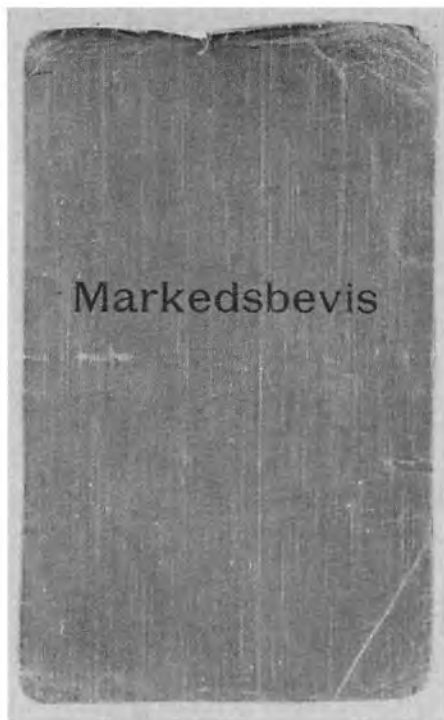

Fig. 5-8.

de 210 kr. og Nille fik med møjle skaffet de 20-30 kr. til udbetalingen.

Spørgsmålet om en læreplads eller anden form for videreuddannelse kom slet ikke på tale for Nille, for som han mildt bestyrtet siger:

»Hvordan skulle vi kunne få råd til det derhjemme? Næh, næh, de fleste af mine jævnaldrende kom jo allerede ud at tjene på landet som 8-10 årige. Sådan gik det nu ikke mig, men læreplads blev det ikke til«.

Var der da slet ingen lyst til at lære et fag?

»Nej, på ingen måde. Jeg har altid gerne villet være en fri fugl, og det vil jeg også gerne være i dag«.

Da Nille var i 16-17 års alderen, havde familien ofte besøg af Benne, Nilles gode kammerat fra Hjørring, en frisk og lystig fyr, som havde rejst på landevejene som gårdsanger og kunne fortælle fængslende og livligt om denne tilværelse.

Nille og Benne, som var 8-10 år ældre, begyndte nu sammen at tage rundt i Vendsyssel. Nille udviklede sig til en dygtig gårdsanger og gav sig

efterhånden helt landevejene i vold. Sommeren 1934 tog han og en kammerat, Evan med harmonika, afsted på cykelturné i Jylland. Det var meningen, at turen skulle gå ned langs vestkysten og hjem langs østkysten, men:

»Vi kom ikke længere end til Skovsgård, og der ser vi, at der var marked. »Ska' vi ikke tage derned?« siger så Evan. »Tja, vi kan da godt prøve« – og det gjorde vi så. Vi spillede nogle numre, og jeg gik rundt med hatten – det var jeg efterhånden

2

At der ikke er Politiet her noget bekendt, der kan være til Hinder for, at

Niels Peter Schmidt

født i *Hjerring* den *23/4* 1916
boende i *) *Elmvej 15 Hjerring*

søger Erhverv ^{som} *Markedsgæst* _{ved}

attesteres.

Politikreds

Hjerring den *1/6* 1935

Gebyr 1 Kr. betalt.

M. Hansen
Politikredets chef

*) Det sted, hvor paagældende er tilmeldt Folkeregistret.

Thomas Tilladelse til at spille V. Gøglertelt d. 6 August 1936

Thomas Hansen Logi og logi

Maa spille her i Byen i Dag *7/8* 1936

Jens Green
P. 13.

Maa spille her d. 16-17-4-37

Politistationen Frederikshavn, den *16/37*
Oluf Rasmussen

Maa spille her i Byen i Dag. *Vraa 15-1937*
Saksbærg

Maa spille i Byen i Dag. *27/5 1937*
Oluf Rasmussen

Maa spille her i Dag
Politistationen Frederikshavn, den *29/5 37*
Oluf Rasmussen

Maa spille her i Dag
Politistationen Frederikshavn, den *7/8 37*
Rasmussen

blevet god til, det var nu *mit* arbejde. Det gav jo helt godt, folk var lettere at glæde dengang.

Midt under det hele kom en mand hen, som viste sig at eje et gøglertelt der på markedet, og spurgte, om vi ville spille i hans telt under forestillingerne og på »paraden.«

Nille ser, at spørgeren ikke ved, hvad en »parade« er:

»Jo, det ved du nok – i sådan et telt, der er der jo optrædende. Der var en bokser og en stærk dame og alt det der svindel, som man siger –

og før forestillingen stiller de sig op på en forhøjning udenfor teltet, og det er »paraden«.

Han ville give os 50 øre pr. forestilling + kost og logi, og vi slog til. Det med logien var det nu så som så med, for det meste sov vi i halmen i teltet.«

De to unge mennesker rejste nu videre rundt i landet som gøglermusikanter, men ved Egeskov Marked bestemte Nille sig til at melde fra, for at søge lykken i København som gård-sanger og værtshusmusikant.

Men inden hovedstaden et par ord om livet på landevejen:

»Vi gik på politistationen om morgenen kl. 9 og fik vores tilladelse til at spille – den gjaldt enten for 1 eller 2 dage. Og så spillede vi til godt middag, holdt en pause for ikke at forstyrre folks middagssøvn og tog fat hen under aften endnu et par timer, sjældent efter solnedgang – det var man ikke glad for; det skete dog, at vi ind imellem gjorde det på bade-strandene.

Hvor man sov? Tja, så sov man ved

en pige der, lejede måske et værelse her, det var forskelligt – men jeg ville nu altså helst i min seng, så laderne og høet var jeg ikke meget for«.

I København søgte Nille til Nyhavn, hvor han på et værtshus traf en bekendt, Martin fra Tolne. De to blev enige om at slå pjalterne og instrumenterne, banjo og harmonika, sammen.

Men musiklivet i København og de andre store byer var mere risikabelt, for gårdsang var forbudt. Nille fortæller:

»Ja, vi måtte jo spille »på kant«, det vil sige vi var nødt til at give en eller anden et par øre for at holde udkik i porten efter politiet; men af og til skete det alligevel, at de gav os en bøde, den splejsede vi så om og gik ind i den næste gård og fandt pengene til den, så det gik jo«.

Om formiddagen og noget af eftermiddagene spillede de to i gårdene, og om aftenen gav de deres kunnen til bedste på værtshusene. I København boede Nille for det meste på et værelse, »det kostede jo kun nogle få kroner, og så fik vi tit morgenmad med i prisen«.

København i trediverne var ikke det rene velfærdssamfund:

»Det var hårde tider – ofte har jeg stået i køen af gårdsangere, arbejdsløse og landevejens folk ved kældervinduet på restaurant Viwex, hvor vi kunne få gode gratis madpakker. Til

andre tider havde vi det bedre, man kan sige, vi havde det ligesom ræven – så længe han har noget, spiser han det, og når han ingenting har, så må han undvære. Så når vi havde penge, gjaldt det om at få noget i sig, både vådt og tørt, og når det var småt, måtte vi suge på labben eller prøve med: »Goddag, lille frue, er der lidt til overs fra aftensmaden?«

»Men de hårde tider tvang os til at være kammerater, vi havde et fantastisk sammenhold, vi hjalp hinanden, det vi kunne, og der var aldrig et

ondt ord imellem os. Og ind imellem havde vi mange penge, og vi brugte dem. Vi festede sammen, vi *spiste godt*, og vi *drak godt*. Det er tider, jeg aldrig glemmer, om jeg så blev 100 år«.

Tanken om at slå sig ned i et fast arbejde og stifte familie som andre gode borgere faldt slet ikke Nille ind i disse år:

»Så afgjort ikke, jeg skulle ud, jeg skulle se noget, jeg skulle opleve noget, der skulle ske noget, og det gjorde der«.

Fig. 9. Orkesterprøve i Hjørrings
Dagcenterorkester.

Fig. 10. Erla og Nille, fotograferet i
haven til deres nuværende ejendom på
Østerbro i Hjørring.

Gårdsangerne blev vel modtaget overalt, var populære folk, for som Nille siger:

»Folk var mere tilfredse i de tider, på trods af det lidt, de havde. Tilværelsen havde mere ro over sig. Man kunne glæde sig over lidt og havde mer til de små glæder i dagligdagen«.

Hvordan gårdsangerårene har præget ham?

»Når foråret og lyset kommer til os, får jeg uro i kroppen, og derfor glæder det mig at være med i Dagcenter-orkestret, vi kommer jo meget ud at

spille, og heldigvis har min kone tålmodighed til at sidde alene hjemme«.

I 1939 kom Nille tilbage til Hjørring – samme år startede Anden Verdenskrig, og Nille blev indkaldt som civilbetjent med tjenestested på politistationen i Hjørring. På samme tid mødte Nille sin kone, Erla, og de blev gift i 1941.

De fik en søn, som til begges store glæde blev begavet med en dejlig sangstemme. Et bånd giver os et gyldigt eksempel på den gode stemme, og mens vi lytter, sidder Nille stille

hen, mens hans øjne udtrykker de ord, som kunne stå som et motto for et tiår i Nilles liv:

»Musikken har altid ligget mig nær på hjerte«.

Når morgenklokken lyder
tørner en gårdsanger ud.
Den kulde trods han byder
han tænder sit fattige skud.
Fra gård til gård han vandre sin gang
blot for foden at få.
Hans simple sang
kan få hjerter til at slå.
Men når du hører en rost fra gårdens gemme
en vintermorgen behøver du dog ej
at gå din vej
thi du må aldrig glemme
idag er det mig
imorgen måske dig.

MALEREN I MØLLEN

TEKST: H.P. JENSEN

FOTOGRAFIER: SVEND THOMSEN

Maleren Johannes Hofmeister købte i 1962 Vennebjerg Mølle for at have et sted at bo om sommeren, når han søgte ud mod Vesterhavet for at finde sine motiver. Efter 16 år i Hjørring Bjerge følte han trang til at skifte motivkreds, og møllens beboelseshus kunne indrettes efter behovet. Fire år senere solgte han huset i bjergene og tog helårsophold i Vennebjerg.

Der blev foretaget en nænsom restaurering, hvor man søgte at undgå at påvirke det ydre. Indvendigt blev nogle rum slået sammen, og loen og laden blev indrettet til et dejligt atelier. Der kunne slet ikke blive tale om at lave atelier i møllen, for det ville kræve alt for omfattende installationer til lys og varme. Tværtimod blev det Hofmeisters opgave at røre møllen så lidt som muligt, så den kunne bevares i bedst

mulig stand. Men let har det ikke været. Når det stormer, er møllen udsat for hårdt pres, og i 1981 blev to af møllens vinger delvis ødelagt.

Men møllen er i dag intakt, og det gamle maskineri er der stadig. Og da den står som et vartegn over egnen og som et minde om en svunden bondekultur, er der bestræbelser på at bevare den. Vendsyssel historiske Museum forsøger nu at rejse fredningssag på møllen i fuld overensstemmelse med Johannes Hofmeister.

Der er få af de gamle vindmøller, der er så velbevaret som Vennebjerg Mølle. Den er bygget i årene 1859-61 af møllejer Poul Nielsen og hed da Dals Mølle. I 1888 skiftede den navn til Vennebjerg Mølle, og den var da malet hvid. Den nuværende sorte mølle, som ligger på samme sted som den gamle,

er fra 1934, opført i træ af tømrer Karl Jensen og broderen Lauritz. Akselen blev købt og afhentet på en mølle i Als i Østhimmerland. I 1941 blev den overtaget af Henry Christiansen, der havde den i gang til slutningen af halvtredserne.

Johannes Hofmeister har ofte benyttet møllen som motiv enten i fuld størrelse eller delvis som en tyngde i billedets kant.

Alle fotografier på de næste fem sider er optaget i oktober og november 1981.

079735906

101 KØBENHAVNS
KOMMUNES
BIBLIOTEKER